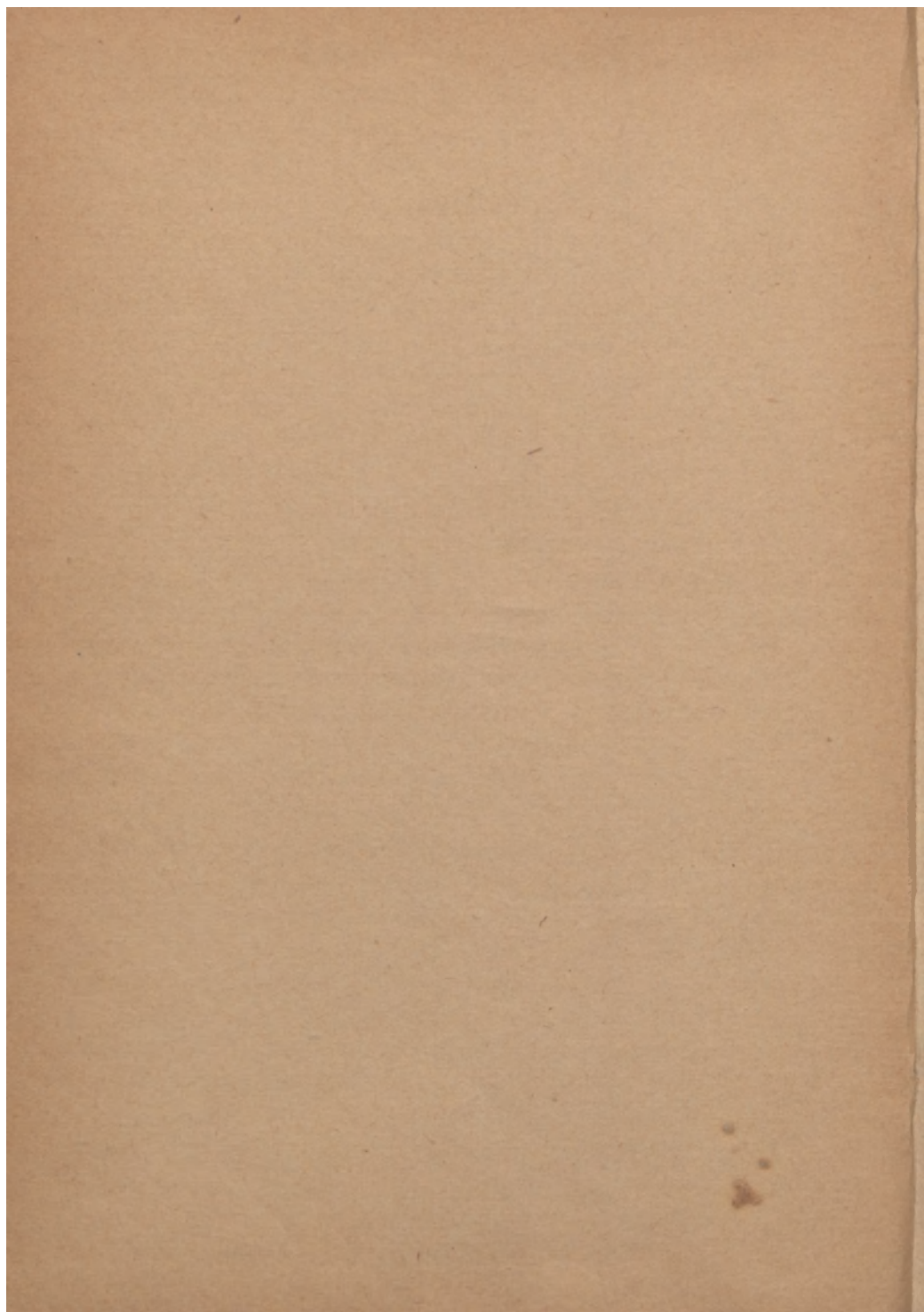

Loli:

Kisembernagyélete...

(Önéletrajz.)

ZOLI:

KIS EMBER
NAGY ÉLETE

ÖNÉLETRAJZ

Magaz nevettel!

*a kis.
Zoli.*

A SZERZŐ SAJÁTJA

Felelős kiadó: Horváth Dénes, József-körut 50.

**Bányai és Várkonyi nyomdai műintézet,
IV., Semmelweis-utca 21. Telefon: 182-659
Felelős vezető: VÁRKONYI SÁNDOR**

MÉLYEN TISZTELT HÖLGYEIM ÉS URAIM!

Ezzel a megszólítással lépek Önök elé hosszú esztendőök óta a cirkusz porondján. Nyugodt lélekkel állíthatom, hogy valahányszor zömökségem megjelent a közönség előtt, mindannyiszor mosoly derült a sokszor gondterhelt arcokra; gyermekek száján felharsant a kiáltás: „*Itt a kis Zoli!*”

Igen, mélyen tisztelt Hölgyeim és Uraim, itt a kis Zoli, jelentkezik Önöknél, ezúttal nem festett arccal, nem bohócruhában, elkendőzve igazi énjét és mosolyt erőltetve magára, hanem meztelenre vetkőztetett lélekkel, úgy ahogy él, ahogy szenved, ahogy örül, ahogy végigharcolja az életet, mint Önök, mélyen tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Furcsa könyv ez, amit most a kezükben tartanak, sok benne a vidámság, amely rendszerint az én kicsi alakom körül kerekedik. De biztosan sokan vannak Önök között, akik tudják, hogy ez a kacagás néha fájt nekem, különösen fiatalabb éveimben és talán elhiszik, ha azt mondom, sokszor áztatta könny párnámat, ha ugyan párna került a fejem alá... De ez már régen volt, mélyen tisztelt Hölgyeim és Uraim és ahogy múltak az évek, rájöttem arra, hogy a jó Isten, aki minden embernek hivatást adott, az én számomra azt jelölte meg feladatul, hogy vidámságot vigyek Önök közé, hogy megnevettessem Önöket és gyermekeiket. Ebben a könyvben megtalálják furcsa, kalandos, változatos életemnek főbb mozzanatait és igyekeztem min-

Felelős kiadó: Horváth Dénes, József-körut 50.

**Bányai és Várkonyi nyomdai műintézet,
IV., Semmelweis-utca 21. Telefon: 182-659
Felelős vezető: VÁRKONYI SÁNDOR**

MÉLYEN TISZTELT HÖLGYEIM ÉS URAIM!

Ezzel a megszólítással lépek Önök elé hosszú esztendőök óta a cirkusz porondján. Nyugodt lélekkel állíthatom, hogy valahányszor zömökségem megjelent a közönség előtt, mindannyiszor mosoly derült a sokszor gondterhelt arcokra; gyermekek száján felharsant a kiáltás: „*Itt a kis Zoli!*”

Igen, mélyen tisztelt Hölgyeim és Uraim, itt a kis Zoli, jelentkezik Önöknél, ezúttal nem festett arccal, nem bohócruhában, elkendőzve igazi énjét és mosolyt erőltetve magára, hanem meztelenre vetkőztetett lélekkel, úgy ahogy él, ahogy szenved, ahogy örül, ahogy végigharcolja az életet, mint Önök, mélyen tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Furcsa könyv ez, amit most a kezükben tartanak, sok benne a vidámság, amely rendszerint az én kicsi alakom körül kerekedik. De biztosan sokan vannak Önök között, akik tudják, hogy ez a kacagás néha fáj nekem, különösen fiatalabb éveimben és talán elhiszik, ha azt mondom, sokszor áztatta könny párnámat, ha ugyan párna került a fejem alá . . . De ez már régen volt, mélyen tisztelt Hölgyeim és Uraim és ahogy múltak az évek, rájöttem arra, hogy a jó Isten, aki minden embernek hivatást adott, az én számomra azt jelölte meg feladatul, hogy vidámságot vigyek Önök közé, hogy megnevettesem Önöket és gyermekeiket. Ebben a könyvben megtalálják furcsa, kalandos, változatos életemnek főbb mozzanatait és igyekeztem min-

dent megírni, ami egy kis ember nagy életében érdekes lehet. De mielőbb hozzákezdeneék mozgalmas életem történetéhez, engedjék meg nekem, hogy elmondjak valamit, egy kis történetet, amely vagy tizenöt évvel ezelőtt esett meg velem és amit soha-soha nem tudok elfelejteni. Ha valaha kétségek gyötörnének, érdemes volt-e élnem, alkotam vagy teremtettem-e valamit az évek alatt, amelyeket ajándékba kaptam Istentől, úgy erre a kis történetre fogok gondolni, amely első szavától az utolsóig fájóan és boldogan igaz.

Tizenöt esztendővel ezelőtt történt.

Szeptember első napjaiban még játszott a cirkusz. A nyár búcsú nélkül elrohant, már hullottak a falevelek és éjszakánként, előadás után fázva hagytam el artistatársaimmal a cirkusz épületét.

Soha nem fogom elfelejteni azt az estét; valamiért tovább maradtam az öltözőmben és már a cirkusz előcsarnoka is sötét volt, amikor az utcára értem. Lassú léptekkel indultam a földalatti villamos végállomása felé, amikor az árnyékból magas, sovány, rosszulöltözött férfi lépett elém.

Bevallom őszintén, egy pillanatra meghökkenem, talán egy másodpercre az is eszembe jutott, hogy az ismeretlen meg akar támadni. De ez a félelem csak rövid ideig tartott, mert a férfi félénken megszólalt:

— Bocsánat, művész úr — mondta zavartan — ne tessék zokonvenni, hogy háborgatom... Nagyon nagy kéresem lenne...

— Tessék — mondtam és kíváncsian néztem sovány, beesett arcába, melyet beárnyékol a kiskabátjának felhajtott gallérja.

— Kéremszépen, művész úr — mondta a férfi és éreztem, hogy hangja furcsán megremeg — a kisfiam nagyon beteg... A Gabi... Tüdőgyulladás van...

Nagyot nyelt és én sejtettem, hogy befelé csorgó könnyeit titkolja el.

— A Gabi... — folytatta tétován — halálosan beteg... A doktor úr ma este azt mondta... hogy nem éri meg a reggelt... Én nagyon szegény ember vagyok és most munkám sincsen és pénzem sincsen és... és én megkérdeztem Gabit, hogy mivel okozhatnék neki örömet... mert hiszen meg kellett kérdeznem... hiszen meg fog halni az én kicsi Gabim... És akkor Gabi azt felelte, hogy apuka kérem, tessék elhívni hozzám a Zolit a cirkuszból... Zolit a cirkuszból és akkor én nagyon boldog leszek...

Leeresztette a hangját és elhallgatott, de a félhomályban is tisztán láttam, hogy sovány teste görcsösen megvonaglik, rázza a zokogás.

Én magam is úgy éreztem, hogy valami összeszorítja a torkomat, talán egy láthatatlan kéz, egy ismeretlen érzés, amellyel eddig soha nem találkoztam.

Már nem jutott időm arra, hogy feleljek, mert a férfi újra megszólalt:

— Ezért vártam én meg, művész úr kérem, ezért jöttem el ide, a cirkuszhoz... Ne tessék rám haragudni, én tudom, hogy a művész úr fellépését meg szokták fizetni... Nekem nincsen miből, Zoli úr kérem... Nekem nincsen semmim, csak a Gabi és az is reggelre meg fog halni... Megkérem a művész urat, kivételesen tessék eltekinteni a fellépti díjtól és tessék eljönni velem a Gabihoz, akinek ez az utolsó kívánsága.

Egy sötét felhő eltakarta a holdat és vad szélroham rázta meg a kopaszodó fák ágait. Hűvös, komor éjszaka volt, mintha a természet is elszomorodott volna azon, hogy valahol, egy kis munkáslakás mélyén, egy gyerek haldoklik. Megfogtam a férfi kezét és csak ennyit tudtam mondani: „Menjünk.”

Később sem, soha nem tudtam visszaemlékezni, merre jártunk akkor éjszaka, csak homályosan él bennem a sejtés, hogy düledező angyalföldi házak, koromsötét sikátorok között vezetett az út, amíg megérkeztünk. Hepe-hupás udvaron haladtunk keresztül, azután egy ajtó csikordult és néhány pillanattal később ott álltam a szomorú külvárosi lakás egyetlen szobájában.

A szobában alig volt bútor, egy rozoga szekrényt, három széket és egy ágyat láttam csak. Az ágyban, csíkos dunnával betakarva, félig ülő helyzetben, egy kilenc-tíz év körüli kisfiú feküdt: Gabi. Petróleumlámpa világította meg a szobát, de ennek szomorú fényénél is láttam, hogy a sovány gyermek vékony bőrén a láz tüzes rózsái égnek, a szeme furcsán, nedvesen csillog és seszínű haja csapzottan lóg a homlokába.

Hogy mit éreztem abban a pillanatban, azt talán el sem tudom mondani. Eszembejutottak azok a vidámarcú, mosolygó gyerekek, akik végignevezték a cirkusz esti előadását, miközben édességet, peracet vagy virslit majszoltak, amit a szülei vásároltak nekik. És most látnom kellett, hogy nemcsak ilyen gyerekek vannak, nemcsak vidám és nevetőszemű apróságok élnek a világon, hanem ilyen szomorú, beteg árnyékgyermek is. De egyetlen pillanat alatt ráeszméltem, miértis jöttem én ide. Azért, hogy megédesít-

sem Gabi utolsó óráit, hogy elfeledtessem vele a kínt és szenvedést, amelyet a mostoha sors már ilyen fiatal korában szánt neki, hogy megnevettessem, hogy derűt varázsoljak az arcára, hogy elhozzam neki, ha csak percekre is, a nagy ajándékot, amit valamennyien egy életen keresztül hajszolunk: a boldogságot.

Ez volt életem legnehezebb fellépése. Sírni szerettem volna, amikor arra gondoltam, hogy ez a kisfiú ma éjszaka örökre elmegy...

Nem sírtam. Odamentem az ágyához, beszélni kezdtem hozzá, megfogtam parázsforróságú kezét, azután mókázni kezdtem, komédiázni, tréfálni. Egész biztos, hogy azon az estén a jó Isten is mellém állt és segített. Mert sikerült. Gabi bágyadt szemében felvillant az öröm lángja, keskeny, vértelen ajka mosolyra húzódott és miközben ott ugráltam, ágáltam, komédiáztam az ágya előtt, feltört kis torkán az első nevetés. Mintha felvillanyoztak volna. Talán soha-soha életemben nem játszottam úgy, mint akkor éjszaka. Ezekben a nehéz percekben eszembejutottak műsorum legjobb számai, eszembejutott mindaz, amin felnőtt és gyerek szívből nevetni tudott, ha megjelentem a cirkusz porondján.

Igyekezeteimet siker koronázta, mert Gabi első kacagását követte a többi, szeme most már vidáman csillogott és később már velem játszott, velem élt, velem komédiázott a csíkos dunna alatt, a szomorú kis munkáslakásban. Azután meséltem neki. Odaültem az ágya mellé és miközben lázas kis kezét fogtam, tündéerekről, törpékről, manókról, a mesebeli királyról és a csodaszép tündérkisasszonyról beszéltem neki...

Apja, ez a szomorú ember, egész idő alatt ott állt az ajtó mellett és le nem vette szemét a fiáról. Csak jövél később szakította félbe a mesémet, amikor megszólalt:

— Elaludt! . . .

*

Bizony, már virradt, mire hazaértem, de aludni nem tudtam. Szakadatlanul magam előtt láttam a kis Gabi és folytonosan eszembejutott, amit az apja mondott; Gabi ma éjszaka meg fog halni.

Délelőtt sokáig aludtam és amikor felébredtem, megint csak Gabi járt az eszemben, a kis Gabi, aki talán e percben már ott ül a jó Isten aranyos trónusánál a többi angyal között.

Érthető, ha, aznap nagyon szomorú voltam és lehajtott fejjel bandukoltam a cirkusz felé. Mielőtt a kapuhoz értem volna, váratlanul elém lépett valaki. Ahogy felnéztem rá, megismertem: Gabi apja volt.

Azt is azonnal láttam, hogy a tegnap még kétségbeesett arc megváltozott s a férfi szemében az öröm tüze ég. Most is remegett a hangja, de most az örömtől.

— Művész úr — mondta boldogan — csak azért jöttem, hogy megmondjam, maga csodát tett! Gabi jobban van! Délben ott volt az orvos és azt mondta, hogy Gabi meg fog gyógyulni . . .

*

Mélyen tisztelt Hölgyeim és Uraim, ha néha eszembe jut és töprengeni kezdek azon, vajjon miért éltem, volt-e célja és értelme a furcsa, tarka, sokszor küzdelmes eszten-

dőknek, akkor mindig eszembe jut ez a kis Gabi, akiről azt sem tudom, hol él, mi lett belőle, emlékszik-e arra a különös éjszakára, amikor ott bolondoztam az ágya előtt, amikor egyedül neki játszottam. És ilyenkor azt is hiszem, hogy egy kis részem volt abban, hogy Gabi meggyógyult. Egy kis részem volt abban, hogy Gabi nem halt meg azon az éjszakán, mert a halál kapujából bolondos mókáimmal visszacibáltam az élet göröngyös útjára. És ilyenkor, mélyen tisztelt Hölgyeim és Uraim, úgy érzem, ha a kis Zoli soha életében nem tett semmi említésreméltót, ha a nagy mennyei főkönyvben nem írják majd javára, hogy évtizedeken keresztül nemcsak Budapesten, de a világ' sok más városában, vidám perceket szerzett a gondterhelt embereknek, *ezt* a tételt biztosan bevezetik a mennyei főkönyvbe és bár talán csak egy sor lesz, amely így hangzik: „Megmentette Gabit”, ezért az egy sorért sokmindent megbocsátanak majd nekem . . .

A SZÍNHÁZ SZERELMESE ...

1885 február hatodikán láttam meg a napvilágot. Állítólag mosolyogva jöttem a világra és hála a Jóistennek, ez a mosolygás csak ritkán, akkoris rövid időre hervad le az arcomról.

Az édesapám kereskedő volt és házasságát öt gyermekkel áldotta meg az ég. Én voltam a harmadik gyerek. Testvéreim kivétel nélkül rendes természetűek, mint ahogy a szüleim is azok voltak.

Életemnek legelső szakaszára csak halványan tudok visszaemlékezni, izületi bajom és apró termetem miatt három esztendőt töltöttem egy klinikán, ahol különféle gépezetekkel kísérleteztek, hogy meggyógyítsanak.

Később, amikor visszakerültem szüleimhez, Batterszékre költöztünk, ahol nagyapámnak kocsmája volt. Az „*Arany nap*” vendéglő volt az övé és nyugodtan állíthatom, életem legszebb emlékei idefűznek. Nagyapám kedvence voltam. Nem kérhettem olyasmit, amit nem teljesített jóformán gondolkodás nélkül, becézett, kényeztetett, rajongva szeretett, amihez valószínűleg hozzájárult az is, hogy testvéreim közül én voltam a legkisebb. Hallomásból tudom, ha történetesen elaludtam az ivóban, nagyapám még az álomra is vigyázott; a vendégeknek lábujjhegyen kellett járniok, mert a Zolika aludt.

Amikor később beiráltak az elemibe, az iskolából egye-

nesen nagyapámhoz siettem, ami érthető, hiszen bármit kértem tőle, megkaptam. Szüleim persze nem nézték jó szemmel ezt a nagyfokú kényeztetést, de nagyapám ellen nem tehettek semmit.

Nemcsak édes, de keserű emlékei is vannak kora ifjúságomnak; apró termetem miatt sokszor gúnyoltak, tréfák célpontja lettem és ezek a sérelmek hosszú ideig nyomot hagytak a lelkemben.

Bevallom őszintén, a tanuláshoz semmi kedvet nem éreztem. Minden más érdekelt, minden másra volt időm, csak a könyv mellett nem tudtam ülni. Nagynehezen elvégeztem az elemi és bár szüleim mindenáron taníttatni akartak, kézzel-lábbal tiltakoztam az iskola ellen.

Később Pécsre költözött a család. Akkoriban sokat bánkódtam kis termetem miatt és sok keserűség volt a szívemben. De Pécsen játszott a híres Schmitt-cirkusz.

Egész nap ott ügyelegtem a sátrak körül, valóságos kis befentes lettem az artisták világában. Szinte mágikus erővel vonzott magához ez a különös, festett világ és én boldog voltam, ha bármi áron is az artisták közelében lehettem.

Akkor még csak annyi kapcsolatom volt a cirkusszal, hogy takarítottam az öltözőket, vizet hordtam és mindenkinek, aki a cirkuszhoz tartozott, boldog lelkesedéssel álltam rendelkezésére.

Magától értetődik, szüleim nem nézhették jó szemmel furcsa magatartásomat és ha a cirkuszhoz akartam jutni, szöknöm kellett hazulról.

Később — amikor a cirkusz elhagyta a várost — a *Tündéerkert* varieté lett rajongásom színhelye. Itt nem volt

annyi szám, mint a cirkuszban, néhány táncos és kuplé-
énekes lépett csak fel. De itt is betöltöttem azt a szerepet,
mint előbb a cirkuszban és később már mindenki ismert a
varieté környékén, amelynek elmaradhatatlan vendége let-
tem.

A *Tündéerkert* varieté után megismerkedtem a színház-
zal. És ez az ismerkedés végzetes lett. Örökre beleszeret-
tem a színházba, lelkes rajongója lettem a művészeteknek
— és a művésznőknek.

A pécsi színházban akkoriban fényes előadásokat tar-
tottak, Soyér Ilonka, Pálmay Ilka, Komlóssy Emma, Fe-
dák szerepeltek a színlapon.

Eleinte rokonoktól kunyerált filléreken váltottam meg
jegyemet a diákhelyre. Ahonnan persze — apró termetem
miatt — semmit nem láttam. De a jegyszedők, rendsze-
rint előreengedtek, látva lelkesedésemet és rajongásomat.

Szakadatlanul ott kódorogtam a színház körül és bol-
dog voltam, ha valamelyik színész megszólított, vagy csak
annyt mondott! „Pá, Zolika!”

Még később Nádassy József, a színház igazgatója sza-
badjegyet utalt ki számomra. Ezt a szabadjegyet, amely
minden előadásra, állóhelyre szólt, ma is őrzöm. Minden
este ott voltam a színházban, tapsoltam, izgultam és las-
sanként valóságos tábor keletkezett körülöttem. Akkor tap-
soltak, amikor jelt adtam és nem túlzok, ha azt állítom,
hogy egy-egy siker sorsa, részben tőlem is függött.

Színpadra, öltözőkbe szabad bejáratom volt és mér-
hetetlen boldogságot éreztem a kulisszák világában.

Magától értetődik: szüleim nem nézhették tétlenül,
hogy Zolika csavarog, nappal és éjjel csak a színház körül

8 éves koromban

Bécsben, Hagenbecknél

Klakkban, frakkban

A bécsi Városháza előtt

Bolváry rendez

lódörög és valószínűleg soha életében nem lesz belőle semmi, Miután tanulni nem akartam, beadtak a kiváló Csukás Zoltán bádogosmester műhelyébe — inasnak.

Igen, kitanultam a bádogos mesterséget, három esztendeig voltam inas, egy évig segéd.

Reggel hattól este hétig dolgoztam, ha nem is valami keményen, mert a műhelyben rendszerint csak apró tárgyak készítését és javítását bízták rám.

Természetesen, a bádogos mesterség egyáltalában nem akadályozta meg további színház-rajongásomat. Minden nap valami új ötletet kellett kitalálnom, hogy valami módon megszabaduljak a bádogosműhelyből, jóval az előadás kezdete előtt. Találtam is. Kitisztítottam a segéd cipőjét, korábban kezdtem seperni, megszöktem . . . De idejében ott voltam a színházban. Idejében alatt azt kell érteni, hogy még maradt időm, hogy előadás előtt elszaladjak a henteshez és vacsorát vásároljak a kardalosok számára, kiknek akkoriban ötven korona havifizetésük volt, ami kétségtelen bizonyítéka, hogy a művészeket már akkor sem fizették túl.

Egyébként erre az időre tehető első szerelmem története is. Szerelmes lettem a színház szubrettjébe, Feledy Boriskába, aki a János vitéz, Bob herceg és Aranyvirág című darabokban aratta nagy sikereit.

Az egész város tudta, hogy szerelmes vagyok. És én voltam a világ legboldogabb embere, ha előadás után, amikor megvártam a művésznőt a kiskapunál, önagysága észrevett és kitüntetett megszólításával:

— Pá, Zolika!

Bizony, sokszor előfordult ebben az időszakban, hogy

egy asztalosműhelyben, a gyalúforgácson aludtam. A késői órában nem mertem hazamenni, a bádogosműhely zárva volt és csak egy barátom jóindulatának köszönhettem a gyalúforgácsot is.

De a viláért nem mondtam volna le a színházról. Hogyisne, hogy én ne lássam a Drótostót, Pfefferkorn szerepében Sziklay Cornéllal? Ez elképzelhetetlen lett volna a számomra.

Egyébként ez az előadás felejthetetlen maradt a részemre. Tudott dolog, hogy a Drótostót második felvonása bádogosműhelyben játszódik. Jellemző rajongásomra, hogy a bádogosműhelyben készítettem egy öntözőkannát, virággal feldíszítettem — az árával még ma is adós vagyok! — és a második felvonás után feladattam a színpadra.

Mindenki sejtette, hogy a kedves ötlet gazdája nem lehet más, csak a kis Zoli. Nyíltszíni tapsot kaptam azon az estén.

Hogy mennyire közismert volt színházrajongásom és milyen szerepet játszottam abban az időben Pécsnek híres városában, ahol akkoriban már mindenki ismert és Zolikának szólított, jellemző a *Színházi Élet* című lap kis cikke, amely mellett a fényképemet is közölték.

KLAKKFŐNÖKÖK

Azok a primadonnák és színészek, akik az utolsó években tagjai voltak a pécsi Nemzeti Színháznak, örömmel emlékeznek vissza Pécs legkisebb emberére,

akit Zolika néven ismer az egész város. Fanatikusa a színháznak, mely miatt elhanyagolja becsületes mesterségét, a bádogosságot és amíg a szintársulat játszik, többnyire pihenteti a szerszámot. Minden idejét a primadonnakultusz köti le és tenyereit másra, mint tapsra, nem igen használja. Azért keresik a primadonnák a kis emberke szíves jóakarátát. Egész gárdája van, amellyel a színházi tapsot vezeti, de ezzel nem éri be. Ő gyűjt babérkoszorúkra, virágkoszarakra, karácsonyi és újévi ajándékokra, melyek mindig ötletesek; ő szerez és ad szerenádokat az ünnepelt művésznőknek; ő várja meg azokat sokszor 80—100 tagú gárdájával a színház kijárójánál és rendez a tüntetéseket valóságos lóki fogást és Zolika nélkül nincs is igazi siker. Lelkesedéséért pedig nem kér más, mint egy nyájas mosolyt, meleg kézzszorítást, itt-ott egy csésze kávé a művésznő asztaláról és ez kárpótolja az elveszett munkabéréért. Ő a színházi benfentes, a szolgálatra mindig kész kis apród, akire irigykedve néznek a kegyekért hiába sóvárgó nagyok. Nincs is olyan ügyes, lelkiismeretes, önzetlen és gondos klakkfőnöke egyik vidéki színháznak se, mert ennek a kis emberkének mindene a művészet, vagy méginkább a művésznő — és ezen rajongó maholnap egyik nélkülözhetetlen szükségessége a pécsi színháznak...

ELMEGYEK PÉCSRÓL...

1907. Boldog-boldog béke.

Pécsett ebben az esztendőben rendezték meg az Országos Kiállítást, amelynek fővédnöke Frigyes főherceg volt, intézőbizottságának elnöke: Zsolnay Miklós majolikagyáros.

Az intézőbizottság tagjai között szerepelt Hammerli József, Tausz Gyula, Szikorszky, Mattyasovszky, Visnyai Ernő és még sokan mások. Csupa komoly, tekintélyes név.

Az intézőbizottság elhatározta, hogy a kiállítás területén emléktárgyakat árusítat, amelyek részben a kiállítást, részben Pécs városát reklámozzák. És a komoly uraknak eszébejutott a kis Zoli...

Eleinte arról volt szó, hogy árusító-pavillont építenek, azután mégis úgy gondolták, hogy „termetem” igazában csak akkor érvényesül, ha szabad térségen árulok.

Megbízta levelező-lapok, cigarettaszipkák, zsebkések, képek és sorsjegyek árusításával, amelyek árából százalékot kaptam.

A kiállítás megnyitásának percétől kezdve, a legnagyobb népszerűségnek örültem. Aki csak tehette, vásárolt nálam. Frigyes főherceg és Albrecht főherceg Ő királyi fenségeinek is eladtam a sorsjegyeimből.

A kongresszusi terembe — ahová nem léphetett be a meghívottakon kívül senki — szabad bejárásom volt.

Mint ahogy bebocsátást nyertem arra a bankettre is, amelynek résztvevői között szerepelt báró Szerényi, Kossuth Ferenc és gróf Bánffy Miklós is.

De mint életem során mindig, most is nagy szerepet játszott a színház.

A kiállítás vezetősége a kiállítás területén színházat építtetett Kövessy Albertnek. Fele műsorban színdarabokat, fele műsorban varieté számokat játszottak. Persze, este-felé már nem törődtem a gondjaimra bízott tárgyak árusításával, hanem ott voltam a színház körül, a színészekkel, az artistákkal.

Ekkor történt először, hogy az artisták — látva óriási rajongásomat — rábeszéltek, hogy menjek artistának.

Ami nemsokára meg is történt . . .

Abban az időben a kiállítási színház egyik legsikerültebb száma egy kuplé volt, amelyet Seppel Werner adott elő. Ma is jól emlékszem, „Víg szalmaözvegy” volt a kuplé címe. Sokszor hallottam, kívülről tudtam.

Délelőttönként, miközben a levelező-lapokat, késeket és sorsjegyeket árusítottam, ezt a kuplét dúdoltam és akaratlanul is Seppel Wernert utánoztam.

Sejtelmem sem volt arról, hogy Kövessy Albert, a színház igazgatója megfigyel. Mert megfigyelt. Úgy lát-szik, tetszett neki, amit csináltam, mert magához intett:

— Zolika, gyere csak ide!

Boldogan szaladtam hozzá.

— Tessék parancsolni, igazgató úr!

— Hallgass ide . . . tudsz te énekelni?

— Énekelni . . . ? Igenis, tudok, igazgató úr!

— Na jó! Hát holnap délelőtt gyere be az irodámba, majd beszélgetünk!

Hogy azon az éjszakán nem aludtam, azt mindenki elhíheti. Nagyon izgatott voltam. Ugyan, mit akarhat Kövessy igazgató úr, miért kérdezte, tudok-e énekelni?

Másnapra azután minden kiderült. Kövessy igazgató magyar szöveget írt a németnyelvű kupléra, én betanultam és csakhamar bemutatkoztam a kiállítási színházban.

Boldogan gondolok arra, hogy nagy sikerem volt. Olyan sikerem, hogy tisztelőimtől babérkoszorút kaptam, amelynek szalagját, ma is kedves emlékeim között őrzöm.

A kiállítással egyidejűleg nagy lóversenyt is tartottak Pécssett, az ország népének jelentős része fordult meg kedves városomban.

A színház egyik előadásán megjelent Náday Béla, Herczeg Ferenc és Fráter Lóránt is. Mint később megtudtam, ezek az urak mondták Kövessy igazgatónak:

— Ennek a gyerekeknek az artista-pályára kell mennie!

*

Soha nem voltam pénzrajongó. Ami pénzt kerestem, el is fecsértem. Barátoknak, ismerősöknek adtam kölcsön, virágot vásároltam a művésznőknek, esetleg vacsorát a kardalosoknak, ha az ötven koronájukból nem futotta.

Akkor takarékoskodtam először, amikor elhatároztam, hogy artista leszek. Továbbra is szorgalmasan árultam az emléktárgyakat, de egy pécsi bankár segítségével, fillért-fillérre raktam és mire vége volt a kiállításnak, kétezer korona megtakarított pénzem volt.

Kétszáz koronát vettem magamhoz, a többit a szüleim

örizetére bíztam, azután vonatra ültem és nagy reményekkel, őszinte lelkesedéssel indultam Pestre.

Azt hittem, könnyű dolog lesz elindulni az artista-pályán, de csakhamar be kellett látnom, hogy tervem nem oly egyszerűen megvalósítható, mint ahogy szerettem volna.

A Fővárosi Orfeum — a jelenlegi Fővárosi Operettszínház — kávéháza volt akkoriban az artistavilág találkozóhelye. Ott töltöttem időm legnagyobb részét, érdeklődve, kíváncsiskodva, meghallgatva az emberek tanácsait. De bizony, egy lépéssel sem jutottam előrébb, talán csak némi tapasztalatot szereztem, mert a jövődöbéli „kollégák” értették a módját, hogy apróbb-nagyobb összegeket szedjenek el tőlem.

Azután egy napon megtudtam, hogy szüleim írtak nagybátyámnak, aki az Athenaeum nyomda cégvezetője volt; nézze meg, mi is van velem.

Nagyon megijedtem. Ha a nagybácsim elcsíp, megtudja, hogy egész nap csak a Fővárosi Orfeum kávéházban lődörgök, visszaküld Pécsre. Márpedig mindent inkább, csak azt nem! Nem mehetek vissza Pécsre kudarccal, anélkül, hogy valami eredményt is elértem volna.

Csak nagyon rövid ideig gondolkoztam, azután vonatra ültem és elindultam: — Bécsbe.

Bécsben a leghíresebb artisták az Apollo Varietében szerepeltek. A Hotel Apollo Varietében szálltam meg és persze, azonnal kapcsolatot kerestem az artistákkal. Jártam az artista-kocsmákba, kávéházba, érdeklődtem, szaglásztam, aminek meg is lett az eredménye, mert itt is apróbb-nagyobb összegeket csaltak ki tőlem.

Később megismerkedtem Kobert-Belling-el, az akkori idők egyik híres augusztjával. Ez az ember különös jóindulattal viseltetett irántam. Felvilágosított, hogy azon az úton, amin elindultam, nem lehetek artista. Mindenekelőtt kosztümöket kell csináltatnom, fényképeztessem le magam, azután küldjek szét írásbeli ajánlatokat.

Kobert-Belling kutyákkal szerepelt az Apollóban, kutyákkal, amelyeket bikáknak öltöztetett fel és bikaviadalparódiájával óriási sikere volt.

Megfogadtam a tanácsot.

Kosztümöket csináltattam, lefényképeztettem magam és azokra a címekre, amelyeket tőle kaptam, ajánlatokat küldtem.

Írtm Max Schumannnak, Amsterdamba, Albert Schumannnak, Berlinbe, Curcus Sidola-nak, Rómába és Henry Curcus-nak, Wells an de Donauba, később még Buschnak, Berlinbe is elküldtem ajánlkozásomat, amely így szólt:

„Mélyen Tisztelt Igazgató Úr!

Tisztelettel mellékelem a fényképcmet. Kezdő artista vagyok és nagyon örülnék, ha az Ön cirkuszában felléphetnék. Miután pedig kezdő vagyok, a gázsit összegét Önre bízom . . .”

Csak az értheti meg, milyen remegéssel vártam válaszra, aki valaha betekintést nyert az artistavilágba. Tudtam, éreztem, most dől el a sorsom.

Hosszú napokig tartó várakozás után jött meg az első sürgöny-válasz, Amsterdamból, Max Schumanntól, amelynek értelmében havi százötven frankkal szerződtet és fele útiköltségemet megtéríti.

Azt hiszem, azon a napon nem volt boldogabb ember a világon, mint én . . .

KALANDOS UTAZÁS AMSTERDAMIG

Kobert-Bellingnek lejárt a szerződése és új megállapodása Kölnbe szólította.

— Hallgas ide, Zoli — mondta a kitűnő auguszt. — Semmi értelme, hogy te Wienből-Amsterdamig válts jegyet. A kutyáimat külön tehervagón viszi, amit a gyorsvonathoz csatolnak. Ilyen apró ember, mint te, nagyon jól elfér abban a vagónban. Senki nem vesz majd észre! Bízd rám a dolgot! Ingyen utazol Kölnig, onnan már csak egy ugrás Amsterdam!

Nagyon örültem az ötletnek, mert bizony akkor már alig volt pénzem. Minden holmimat összecsomagoltam egy bőröndbe és az indulás napján izgatottan lépkedtem Kobert-Belling mellett a Westbahnhofon.

A vonat végén valóban ott volt az artista vagónja, értékes kutyáival. Hans nevű állat-ápolója tartózkodott csak a vagónban, de az be volt avatva tervünkbe.

Hosszú ideig sétálgattunk a vonat mellett, amíg azután végre Kobert-Belling jelt adott:

— Jetzt!

Felkapaszkodtam a vagónba, ahol Hans már nagy csomó szalmát készített elő. Beástam magam a szalma közé,

még talán a fejem búbja sem látszott ki. Örültem, hogy ingyen utazom Bécsből Kölnbe.

De az öröm még korai volt. Nagyon is korai!

Ránkesteledett, a vonat fékezett és hallottam az egyik vasútas harsány kiáltását:

— Passau!

De mást is hallottam. Két perccel később közölték Hans-al, hogy a kutyák vagonját lecsatolják a vonatról, az állatokat nem engedik be Németországba, amíg meg nem vizsgálták őket.

Képzhető a kétségbeesésem. Éjszaka volt, hideg, sötét éjszaka. Éhes voltam, fáradt voltam, fáztam...

Hans hiába mondta, hogy menjek be a váróterembe és töltssem ott az éjszakát, nem hagyhattam el a pályaudvart, hiszen a jegyemet kérték volna. Bizony, akkor sírni kezdtem...

Azután Hans segítségével — nagy óvatosan, nehogy valaki is észrevehessen — leemeltem poggyászsomatom a vagonról. Kezemben tartottam fekete cilinderemet, amelyre úgy vigyáztam, mint a szemem világára.

Hóbuckákon, bukdácsoltam keresztül a sínek mellett, csetlettem, botlottam és kínlódtam, amíg végre elértem a pályaudvar falát és Hans átemelt rajta. Most már bemehettem a váróterembe, ahol megvártam a reggelt...

A pénzzel baj volt. Pénzzel akkor van baj, ha kevés. Az enyém pedig nagyon kevés volt. Azért valahogy mégis kiszámítottuk, hogy negyedik osztályon eljutok Amsterdamig.

Passautól Amsterdamig pontosan egy hétig utaztam.

Minden második fabódénál át kellett szállnom, végül már olyan fáradt és álmos voltam, hogy alig láttam.

Mégis mérhetetlenül boldog voltam, amikor először pillantottam meg a festői holland vidéket, az eddig csak képekről ismert szelmalmokkal, csodálatos színű tulipánmezőkkel...

Elszállt belőlem az álom, már nem voltam fáradt. Hatalmába kerített az izgalom, az artista élet utáni vágy, a kíváncsiság...

Megérkeztem Amsterdamba.

Soha nem felejttem el, mennyire lekötötték figyelmemet az amsterdami pályaudvaron látott mozdonyok, amelyek fényes sárgarézből készültek. Alig győztem csodálni őket.

Amikor elhagytam a pályaudvart, néhány diák — nem éppen minden célzatosság nélkül — énekelni kezdte az akkor divatos slágeret: „*Haben Sie nicht den kleinen Kohn gesehen?*” Nevettem. És ők is nevettek.

Megbarátkoztam Hollandiával.

*

Max Schumann cirkusza a város egyik legszebb épülete volt, kőből épült, téli-cirkusz, amelyet néha a királynő is kitüntetett látogatásával. Már az épület előtt megilletődve álltam meg. Itt lépek majd fel először...

Egy pillanatra megtorpantam. Pécs jutott az eszembe, ahol csak sepergettem és vizet hordtam a cirkuszba... Úgy éreztem, nagyon régen volt mindez... Talán nem is én voltam, aki boldog volt, ha valamelyik artista szóbaállt vele...

Max Schumann fia fogadott a cirkuszban. Nagyot nevetett, amikor megtudta, hogy egy hétig utaztam, de barátságos és jóindulatú volt.

Bemutatott az artistáknak, — akik régi jó szokás szerint — az első pillanattól kezdve ugratni kezdtek.

— Mit tudsz? — kérdezték.

— Semmit — feleltem őszintén. — Kezdő vagyok!

Valaki megragadta a karomat.

— Nézz fel, Zoli! Látod a cirkusz tetejét?

— Látom...

— Hát onnan kell esténként leugranod!...

Ilyen és hasonló ugratásokban volt részem, de akadtak sokan, akik tanígtak. Pinter, a híres angol bohóc, Allison, az akrobata csoport főnöke, Sicart és mások. A Schumann cirkuszban a „Fekete gyémánt” című pantomimet adták, ez volt az összefoglaló keret, amelyben az artisták szerepeltek. Csodálatosan szép, revűszerű előadás volt, fantasztikus építményekkel, hidakkal, vízeséssel.

A fiatal Schumann csak egyszer tréfált meg, de akkor azután alaposan.

— Nézd, Zoli — mondta a cirkusz előtt — látod ott azt a házat?

— Hogyne-hogyne — feleltem készségesen.

— Hát oda felmégy, a második emeletre. A lépcsőházzal szemben lévő ajtón bekopogsz és bemégy. Ott lakik a partnered!

Természetesen, azonnal engedelmeskedtem. Felsiettem a jellegzetes holland ház falépcsőjén, bekopogtam a második emelet meghatározott ajtaján és beléptem a szobába.

Nyakig betakarózott úr feküdt az ágyban. Köszöntem és bemutatkoztam. Megmondtam, hogy Schumann úr küldött, ezentúl partnerek leszünk.

— Recht gut! — kiáltotta a férfi és kiugrott az ágyból.

Tátvamaradt a szájam a csodálkozástól. Pontosan akkora emberke volt, mint én...

Jóbarátnak bizonyult. Megtanított mindenféle, amíg azután elkövetkezett az első fellépésem estje. Nagyon rövid szerepem volt. A hatalmas vízesés jelenet végén be kellett szaladnom a porondra és körbefutni.

Úgy futottam, ahogy csak bírtam. És miközben apró lábaimat kapkodtam, felzúgott az első taps, amely nekem szólt...

Így indultam el az artista pályán.

A VILÁG ORSZÁGÚTJÁN.

Tagadhatatlan, hogy Schumannéknál sokat tanultam. Már nemcsak körülfutottam a porondot, hanem felléptem a „Fekete gyémánt” pantomimben. Partnerem egy hollandi fiút játszott, míg engem hollandi menyecskének öltöztettek, eredeti hollandi népviseletbe. Mondhatom, őszinte sikerem volt.

Lassankint egész otthonosan éreztem magamat az amsterdami Caré cirkusz épületében, amelyet Schumann bérelt. Hogy mennyire otthon éreztem magamat, arra mi

sem jellemzőbb, mint hogy a szünetekben és a próbák alatt a buffetben részt vettem minden társasjátékban, amelynek vesztese valamennyi artista italát fizette. Népszerű nyelven ezt úgy hívják, hogy „runde”. Hogy hány rundet fizettem, azt ma már nem tudnám megmondani, de annyi bizonyos, hogy felkopott volna az állam, ha csak a 150 frank gázsimra vagyok utalva.

Szerencsére, bécsi nagybácsim, aki közvetlenül elutazásom előtt látogatott meg szállodai szobámban, szívesen állt rendelkezésemre, amikor segítségért sürgönyöztem neki.

Márciusban nyári turnéra indult a cirkusz Németországba. Ez a turné húsvéttól októberig tartott és miután életem első turnéja volt, örökre felejtetetlen marad a számomra. Szemem mohón itta be a különféle színeket, képeket, amelyek elém tárultak. Nagystíliú cirkusz volt a Schumann-cirkusz. Két vonaton utaztunk, az egyikben az állatállomány és felszerelés, a másikban az artisták foglaltak helyet. Kis alakom miatt — no, meg talán nem legutolsó sorban elpusztíthatatlan jókedvemért is — Schumann igazgató két fia nagyon megkedvelt és én nem az artistákkal, hanem velük utaztam.

Az egyes városokban sátrat vert a cirkusz és mindaddig maradtunk egy-egy helyen, amíg a közönség érdeklődése tartott. Nem felejttem el soha, hogy ekkor utaztam először haza Pécsre. Chemnitzben voltunk akkor. Megcsináltattam az első ruhát a gázsimból és borzasztó büszkén néztem a tükörbe. Fekete, selyem-szegélyes zakómban nagyon jól festettem. Mielőtt hazautaztam volna, kölcsönkértem az egyik artistakollégám briliánsgyűrűjét, hogy ez-

zel is megmutassam otthon: nem kell a Zolit félteni, nem koplal az, van betevő falatja! És nemcsak ruhára, de ékszerre is telik!

A gyűrű valóban megtette hatását, szüleim elragadtatva látták, hogy az artistapályán boldogulni fogok és most már nem találkoztam ellenkezésükkel. Néhány boldog örömben eltöltött nap után visszautaztam Schumannékhoz.

A telet Magdeburgban töltöttük. A Central Varieté kőépületében léptünk fel és nekem — hála a jó Istennek — nagy sikerem volt. Szabad időmben a híres Kaiserhof kávéházban/találkoztam az artistákkal, akik most már kivétel nélkül nagyon szerettek. Mert hiszen régi énekből most sem vetkőztem ki: ha valakinek szüksége volt a kis Zoli támogatására, soha nem fordult hozzám hiába.

Ebben az időben egy híres artista-csoport lépett fel Magdeburgban és adta elő „Az állatkertben” című színdarabot. A „Hat Senez” volt. Ennek a csoportnak az igazgatója egy alkalommal megszólított:

— Nézze, Zoli — mondta barátságosan, — jöjjön át hozzánk. Kap kétszáz márkát havonta, ha pedig nem játszik, akkor is kap gázsit. száz márkát. A munkája összesen tíz percig tart.

Gondolkoztam. Schumannéknál 150 frankot kaptam, ami jóval kevesebb volt akkoriban, mint 200 márka és igazán éppen eleget dolgoztam érte. Tudtam azt is, hogy a Senez-csoport komoly világszám és hosszasan töprengtem azon, mit tegyek. Közben Senezék elutaztak Magdeburgból, én pedig fizetésemelést kértem Schumannéktól. Meg is kaptam. Kétszáz frankra emelték fel a havi gázsimat, de már akkor élt bennem a vágy, hogy a Senez-csoporttal dol-

gozzam együtt és felmondtam az állásomat. Schumannékkal legutoljára Bécsben játszottam, ahol a Busch-cirkuszban vendégszerepeltünk. Életem egyik felejthetetlen sikere fűződik a bécsi vendégszerepléshez és erről a sikerről a Pécsi Napló is megemlékezett 1909 december 23-án, amikor így írt rólam:

„ZOLIKA ÉS A TRÓNÖRÖKÖS GYERMEKEI.

A mi jóhumorú törpénk, akit Zolika néven ismer városunk és vármegyénk apraja-nagyja, a minap szabadságon Pécssett időzött, de még karácsony előtt vissza kellett sietnie Bécsbe, ahol a Busch-cirkusz épületében működő nagy mutatványos társulatnak jól fizetett tagja. Néma mulattató együttesekben vesz részt, hol mint török szultán, magas turbánnal, majd mint angol rendőr kacagtatja meg a közönséget, különösen a gyermek-közönséget. Szombaton este Frigyes királyi herceg és családja látogatták meg a cirkuszt és különösen a kis Albrecht hercegnek szereztek nagy örömet az ő mutatványai, vasárnap délután pedig Ferenc Ferdinánd trónörökös jött el az előadásra kis gyermekeivel és a trónörökös élénk gyermekei lelkesen tapsoltak a mi Zolikánknak, aki a magas látogatókra való tekintettel mondent elkövetett, hogy azok az ő mókáin minél jobban mulassanak, mely célját el is érte. Előadás után igazgatója külön meg

is dicsérte Zolikát. Más vállalatok is elhalmozzák kedvező szerződési ajánlatokkal, de ő meg van elégedve jelenlegi gazdájával, aki társulatával január végén elhagyja Bécset és hosszabb külföldi turnéra megy.”

A cikknek éppen csak az utolsó sora nem felelt meg a valóságnak, mert máris átmentem a Senez csoporthoz, akik a Grazer Orfeum-hoz szerződtek. Seneztől sürgönyt kaptam, milyen ruhát csináltassak magamnak és már a következő hónap 1-én felléptem velük. Ettől kezdve a Senez-csoport neve „*Hat és fél Senez*” lett.

A fél én voltam.

Megígértem könyvem elején, hogy mindent őszintén fogok elmondani. Nos, őszintén bevallom, hogy Senezéktől a nevetetés művészetén kívül még a pókert is megtanultam. Az olvasó elképzeli, hogy ez mit jelentett az első időkben; szünetekben mindig kártyáztunk és én rengeteg pénzt vesztettem. Senezék nagyon szerettek kártyázni és egy alkalommal a következő tréfát csinálták meg velem. Azon a címen, hogy fáradt vagyok, lefeküdtem aludni, de főképp azért bújtam az ágyba, hogy ne kelljen résztvennem a szokásos kártyapartiban. Akkoriban aranypénzekkel díszített óraláncot viseltem, amire különben nagyon büszke voltam. Első álmomból kopogtatás vert fel.

— Ki az? — kérdeztem.

— Egy csinos nő! — jött meg kintről a válasz.

Az vesse rám az első követ, aki ilyen felelet után nem nyitott volna ajtót. Én is ajtót nyitottam. Erre benyomult a Senez-csoport. Körülülték az ágyamat, odahúzták a kisasztalt és rám förmedtek:

— Pókerezzünk!

— Nincs pénzem! — vetettem ellen, de ez mit sem használt. Rámutattak az óraláncomra fűzött aranypénzekre.

— Nem baj, Zolika! Van ott pénz elég!

És kártyáznom kellett.

Szerencsésen elvesztettem valamennyi aranyérmét a láncomról és ez volt az ára annak, hogy zavartalanul tölthettem el az éjszaka hátralevő részét.

Egyébként a Senez-csoporttal, amely „Az állatkertben” és „A majomketrec előtt” című jeleneteket adta elő, óriási sikerem volt. A szám abban állt, hogy a díszletekre kasírozott állatok, amelyek egy állatkert illúzióját voltak hivatva kelteni, a díszlet mögül mozgathatók voltak. Az egyik Senez különféle mókákat csinált, a közönség nagyokat nevetett, azután előtérbe került a majomketrec, amelyben két majomnak öltözött artista ugrándozott. Ekkor léptem először a színpadra, mint cukrász, magas fehér főveggel és úgy mentem keresztül a színen, hogy a majmok el tudták venni, amit a tálcán cipeltem. Ezután gyorsan át kellett öltöznöm, mégpedig angol rendőrnek. Mire ezzel elkészültem, a két majom „kiszabadult” és irtózatos tombolást vitt véghez a színpadon. Egy hatalmas szál rendőr nyomában futottam be a színre, hogy rendet teremtsék. Hát azután rendet is teremtettem! Percek mulva olyan felfordulás volt a színpadon, hogy jóformán már magunk sem ismertük ki magunkat. Tomboltunk, lármáztunk, du-lakodtunk, verekedtünk, szétszedtük a díszletet, a majomketrecet és tartozékait, odalent a nézőtérén pedig visítva tombolt a közönség...

Grazból Németországba mentünk. A siker főbb állomásai: Köln, Drezda, Lipcse, Hannover, Berlin, Frankfurt am Main, stb. Rendszerint tizenöt napig vagy egy hónapig tartott egy-egy szerződésünk és minden városban óriási sikert arattunk. Berlinben kaptuk meg Moszkvába szóló szerződésünket és képzelhető, milyen izgalom vett rajtam erőt.

A kis Zoli, aki nem is olyan nagyon régen a pécsi kiállításon árusított mindenféle emléktárgyakat, most Oroszországba kapott szerződést!

Varsón keresztül utaztunk Moszkvába és az 'Aquarium című helyiségben léptünk fel.

Akkoriban Moszkva egészen primitív képet mutatott. A város legtöbb háza fából épült, csak a Kreml teteje csillogott már messziről. El sem akartam hinni, amikor megtudtam, hogy a moszkvai fiákkeresek télen-nyáron ugyanabban a bundában alszanak a bakon. Sokat jártam az utcákat és mint mindenütt a világon, ahová elkerültem, itt is kíváncsian figyeltem az embereket, a szokásokat és azokat az eseményeket, amelyeknek szemtanúja lehettem.

Az Aquarium, amelyben felléptünk, nyári kerthelyiség és két színpada van. Az egyik színpadon varieté-műsor folyik, míg a másikon, az úgynevezett „tabarin”-ban, táncosnők szerepelnek, az akkori idők görljei. A tabarinban nagyon sok magyar nő volt, akik megszerettek, sokat vittek társaságba és nem egyszer pénzt is kerestem általuk. Furcsa helyiség volt ez az Aquarium, amelyben az akkori orosz élet két szélső rétege, a nagyon gazdagok és a nagyon szegények fordultak meg. Érdekes volt — és ezt azóta sem tapasztaltam sehol, — hogy az Aquariumban

ékszerüzlet is 'honolt, nem utolsósorban azzal a célzattal, hogy a táncművésznők számára apróbb-nagyobb ajándékot vehessenek a bőkezű gavallérok.

Moszkvát soha nem fogom elfelejteni. Az éjszakát rendszerint ébren töltöttem, különösen érdekelt a rendkívül korán beköszöntő hajnal. Kis alakom révén csakhamar sok emberrel megbarátkoztam, így például néhány szálás rendőrrel is, akik gallérjuk megfricskázásával adták tudtomra, ha történetesen inni akartak.

Láttam akkor ágyukat és ágyúgolyókat, amelyeket Napoleon hagyott ott az orosz hadjárat idején, megnéztem a különösen szép és érdekes templomokat, azt a székesegyházat pedig soha nem fogom elfelejteni, amelyben csak a szentek arcát festette a művész, testük és a ruhájuk mozaikból és értékes drágakövekből készült.

Élmény volt számomra a moszkvai zsisbvásár is, amely sokban hasonlít a mi Teleki-terünkre, azzal a lényeges különbséggel, hogy ezen a vásártéren vagyontérő prémeket, cobolyt, hermelint, csincsillát is vásárolhatott: — akinek pénze volt. Időnkint én is vásároltam egyet-mást, hiszen ebben az időben már jól kerestem, de sajnos, a póker majdnem mindent elvitt. Örökké sajnálni fogom azt az aranyból készült aláírásokkal kivert értékes sétatatot, amelyet szintén a póker oltárán áldoztam fel.

Moszkvából Szentpétervárra mentünk. Talán felesleges leírnom az akkori Nevszky Prospektet, mindössze annyit akarok megemlíteni, hogy itt volt az artisták találkozóhelye az egyik kávéházban és már akkor láttam, hogy rengeteg magyar van a világjáró artisták sorában.

Szentpéterváron a Villa Rode-ban léptünk fel, amely

körülbelül öt kilométernyire volt a város szívéből. Kaukázusi cigányok muzsikáltak itt és csodálatosan szép táncosnők szerepeltek a műsorban. Kedves emlékem abból az időből néhány különlegesen szép manzsetta-gomb.

Oroszországi emlékeimmel kapcsolatban fel kell említenem, hogy úgy megszerettem a szamovárban szakadatlanul gőzölgő teát, hogy később alig tudtam leszokni róla. Fájdó szívvel mondtam búcsút Oroszországnak, amikor a Senez-csoporttal visszaindultunk Németországba, majd onnan Hollandiába: Amsterdamba, Rotterdamba, Hágába, Scheveningenbe és Mittelsburgba.

Hollandiából Belgiumba szólított a szerződésünk és nemsokára megérkeztünk Bruxellesbe. Akkoriban Bruxelles volt az artistavilág központja. Itt találkoztak a leg híresebb világszámok, idejöttek a pihennivágyó artisták és azok is, akiknek pillanatnyilag nem volt szerződésük, — mert Bruxelles volt akkor a világ egyik legolcsóbb városa.

Nagy sikerünk volt a Scala színházban, azután továbbutaztunk Charleroi-ba, Liège-be. Ez utóbbi városban majdnem minden szabad időmet a moule-t árusító üzletekben töltöttem. Ez a csigához hasonló étel nagyon ízlett nekem.

Különös események akkoriban nem történtek az életemben. Dolgoztam, pókereztem és nyitott szemmel jártam a világban.

Felejthetetlen marad számomra, amikor Bruxellesből Olaszországba indultunk.

A vonat, amelyre fel akartunk szállni, már késéssel indult. A Senez-csoportnak több, mint negyven darabból állt a poggyásza: csomagok, ládák, bőröndök, amelyekben

ruháinkat és a különösen preparált díszletet őriztük. A vonat csak néhány pillanatig időzött volna Bruxellesben, ha...

Ha nincs ott a Zoli. De a Zoli ott volt!

Mindenféle mókákkal, tréfákkal, komédiákkal, fintorokkal szóval kellett tartanom a vasúti személyzetet, az állomásfőnöktől kezdve és a mozdonyvezetőn végezve, amíg a csomaghordóknak annyi idő jutott, hogy felszerelésünket és bőröndjeinket feldobálhatták a poggyászkocsiba. Két perc időt kellett nyernem és csak az tudja, mennyi idő az a két perc, aki figyelembe veszi, hogy a vonat már indulási jelzést kapott, amikor a rakodást megkezdtük.

Mókáztam, de közben verejtékeztem is. Én is segítettem feldobálni a bőröndöket és ládákat a poggyászkocsiba és amikor az utolsókat dobáltuk, a vonat már mozgásban volt. Azt talán mondanom sem kell, hogy legutolsónak engem dobott fel egy izmos csomaghordó.

Így indultunk Olaszországba.

De még nem érkeztünk meg símán!

Ugyanis a vonat, amely késve indult, késve is érkezett. Tudtuk jól, hogy Rómában, a Teatro Adrianóban már várnak ránk. (Mint később kiderült, a társulat egyik kómikusa fantasztikus ügyességgel húzta az időt és tartotta szóval a közönséget, amíg meg nem érkeztünk.)

Nos, a *Hat és fél Senez* már a vonatban öltözni kezdett...

A többi könnyen elképzelhető. Kétségbeesett rohanás, vágatás, de mégiscsak ott értük meg a közönséget a színházban, felléptünk és hála Istennek, nagy sikert arattunk.

Mint minden várost, ahol megfordultam, Rómát is

alaposan megnéztem. Jártam a Vatikánban, a Szent Péter templomban, ahol különben kedves dolog történt velem.

A templom előtt egy levelezőlapárus majdnem erőszakos módon varrta a nyakamba néhány levelezőlapját. Már-már bosszankodtam az erőszakosságán, de megfizettem, amit kért és éppen indulni akartam, amikor az ügyes fickó ékes magyar nyelven megszólalt:

— Köszönöm szépen, Zolika!

Rómából Nápolyba mentünk, ahol a Teatro Napolitanoban léptünk fel. Igazi békebeli hangulat volt itt, a kikötőben horgonyzó hadihajó tisztjei esténként eljöttek a varietébe és csapták a szelet a szép táncművésznőknek.

Ezek a tisztek annyira megkedvelték a társulatot, hogy valamennyiünket meghívtak a hadihajóra, ahol, mindent megmutattak nekünk.

Nápolyból kirándultunk Pompeibe, ahol akkor még folytak az ásatások. Kíváncsian néztünk körül, mindent alaposan szemügyre vettünk és miután jókedvünk volt, a kiásott ókori arénában rögtönzött humoros bika viadalt rendeztünk, természetesen csak a magunk mulattatására. Én voltam a torreador. Persze csakhamar óriási közönség verődött össze, még ma is sajnálom, hogy nem vittünk magunkkal „Minden jegy elkelt” táblát. Nagy sikert arattunk és számos humoros felvételt is csináltunk.

Nápolyban szakadatlanul figyeltem a Vezuvot, de a szóbanforgó hegy semmi hajlandóságot nem mutatott arra, hogy a tiszteletemre kitörjön.

Innen Velencébe szólított a szerződésünk, ahol első ízben kóstoltam meg az olasz nemzeti ételt: a maccaronit. Mosolyogva gondolok vissza, hogy eleinte nem mertem

enni belőle, azután az egyik kollégám adagját kóstoltam meg, ami annyira ízlett, hogy ettől kezdve mindig a parmezános maccaroni volt az előételem Olaszországban.

Ezután Firenzébe, Genuába utaztunk, ahol természetesen szintén megnéztem a nevezetességeket, sok időt töltve a felejthetetlenül érdekes genuai temetőben. Erről az időről emlékezik meg a Pécsi Napló alábbi cikke.

„ZOLI GÉNUÁBAN.

A mi törpe földünk, az egész város, majd a pécsi országos kiállítás révén az egész ország közönsége által jól ismert emberkénk, Genuából levelet írt hozzánk. Zolika, amely néven nálunk ismerik, tudvalevőleg hűtelen lett becsületes mesterségéhez, a bádogossághoz és fölcsapott immár másfél évvel ezelőtt varietéművésznék, mely foglalkozás mindenestre érdekesebb, mint mesterségének folytatása. Azaz nem is annyira művészkedik, mint statisztál, de ezt is jól megfizetik, jeléül ennek rendszeren küldi haza takarékpénztári betéteit. Igaz, hogy Pécsről történt távozásával primadonnáink elvesztették legrajongóbb hívűket, aki kifogyhatatlan volt koszorúadományok gyűjtésében, de önmagának alapított tisztességes existenciát és ez volt a fődolog. Az a varietétársulat, melynek immár másfél éve tagja, nemrégiben Bécsből Grácba, onnét pedig Velencébe ment, ahol a Márkus

téren a galambokkal gyűlt meg Zoli baja, melyek etetés közben csaknem maguk alá temették a kis Zolit. Velencéből Génúába ment a társulat, ahonnt a következőkben számol be élményeiről:

Velencétől Génúáig mást se láttunk, mint csupa hegyet és a sok alagúton áthaladva és a szabadba érve, a hegyeket mindenütt csak sűrű hó borította, pedig mindig azt hallottuk, hogy erre felé a hó ismeretlen dolog. Délután 3 órakor érkeztünk fáradtságos út után Génúába és a város óriási kereskedelmi forgalma nem kis mértékben lepett meg. Tizenhat éve nem volt itt hó és a génúaiak a hideg télre nincsenek is berendezkedve. A délutánokat a tengeri kikötőnél töltjük, ahol a világ legnagyobb hajói is elférnek. Tegnap a Deutschland hamburgi óriás-hajót néztük meg. Szívesen mutattak meg mindent. Génúának legnagyobb nevezetességét régiségei képezik. Kint jártunk a világhírű temetőben, mely a hegyen fekszik és sírkövei mind márványból vannak. Másmilyen itt az élet, mint nálunk. A nép szentelen és piszkos és a külvárosi utcákban, melyek egészen szűkek és a házak mind négy-öt emeletesek, a söprés teljesen ismeretlen fogalom. De ez meg is látszik az utcákon. Az ablakok mind tele vannak aggatva mosott ruhákkal, melyek azonban a nagy hidegben csak nehezen száradnak. Az utca közepén nagy medence áll és itt együttesen folyik a nagy ruhamosás. Maccaronit és vörös bort itt olcsón élvezhet az ember, más étel amúgysem élvezhető a magyar gyomornak. Éppen farsang végére értünk ide. Délután négy órakor átalakul az utca bái

teremmé és végnélküli sorokban vonulnak végig az egész városon a maskarás menetek. Alig lehet az utcán előrejutni. Mindenkit úgy sodor előre az áradat. Itt azután van serpentin és confetti dobálás! Elfogy abból két nap alatt vagy száz métermázsza. Velem alaposan kikezdtek az álarcosok, de én se hagytam magamat! Minden meg van engedve és biz sokan vissza is élnek ezzel a szabadsággal. A Verdi-színház varietében lépünk fel és egész más itt az élet, mint nálunk vagy a német és osztrák városokban, melyeket a társasággal már bejártam. Ha az énekesnő kilép a színpadra, bármennyire szeretik is azt máskülönben, füttyel és tombolással fogadják és alig kezd a nótázásba, vele énekel az egész közönség. Szünet alatt mindenki újságját olvassa. Sikerünk igen nagy. Ha mint angol pocakos rendőr az én jelenetemre színpadra lépek, csak úgy reng a nagy terem a jóízű kacagástól. Innét Milanoba, az Eden-színházba, majd több olasz és francia városba megyünk és azután Észak-Amerikára kerül a terv szerint a sor. Kissé körülnézek tehát a világban.

Zoli”

Civilben

Utazó-szám

Afrikában

London-Olympia

Dél-Amerikában

A SIKER ÚTJÁN.

Olaszországból Franciaországba mentünk át; említésre méltó sikereink fűződnek Lyonhoz, ahol az Olympia Théâtre-ban szerepeltünk, majd Grenoble, Vichy és Marseille közönsége tapsolt a *Hat és fél Senez*-nek.

Marseilleben csak rövid ideig voltunk, itt írtuk alá Oranba szóló szerződésünket.

Őszintén bevallom, meglehetősen izgatott voltam, mielőtt Afrikába indultunk. Végreis, Afrika igen nagy, én meg igen kicsi vagyok. Azt hiszem, szívdobogásom is volt, amikor életemben először tengeri hajóra szálltam és társaimmal együtt elindultam a „legsötétebb Afrika” felé.

Már az utazás is csunyán kezdődött, mert alig hagytuk el a marseillei kikötőt, a tenger egyszerre nagyon rosszkedvű lett, hánykolódni kezdett, amit azután az utasok is átvettek. Hánykolódott ott mindenki. Az emberek nem tudtak enni, inni, ülni, feküdni, állni, aludni, csak a személyzet dalolt vidáman és gondtalanul: ők már megszokták ezt a kedves komédiát.

Most utólag egész nyugodtan bevallhatom, sokszor az volt az érzésem, hogy elsüllyedünk és egy-egy pillanatra szemrehányást tettem magamnak, amiért elhagytam Pécs városát.

A kavarodáshoz hozzájárult, hogy a hajón, amelyen számos artista utazott, egy kutyaszám résztvevői is útnak

indultak Orán felé. Ezek az egyébként kedves és szelíd állatok olyan kétségbeesett ugatást vittek véghez a fedélzeten, ami egyenesen kibírhatatlanná vált, úgyhogy később a kapitány az egész számot leparancsolta a hajó belsejébe.

Egész éjszaka tartott a vihar, de mire másnap délben Oránba értünk, kisímult a tenger, mintha mi sem történt volna.

Rendkívüli meglepetést okozott nekem Orán. Valahogy nem így képzeltem el. Szébb volt és érdekesebb, mint ahogy vártam. A város hegyoldalban fekszik, mégpedig úgy, hogy a hegyen van az arab negyed, míg a tengerpart mentén a modern, európai városrész terül el. A hegyoldalban kanyargó utcákon a jellegzetes keleti élet bonyolódik le. Itt élnek a kereskedők, ügyvédek, fodrászok, tetovált táncosnők és az írnokok is. Akkoriban még sokan barlangszerű lakásban laktak és mi ugyanilyen elhelyezésű mulatóhelyen léptünk fel.

Érdekes emlékem Oránból egy különös ismeretség. Sokat mászkáltam a kikötőben és egy napon rendkívül szép, ragyogó luxusyachtot pillantottam meg. Egy orosz herceg yachtja volt. Ugyanez nap estéjén megismerkedtem a dúsgazdag herceg kíséretében utazó hajóorvossal és ez különös szerencse volt számomra. A hajón berendezett rendelőjébe invitált ez a doktor és olyan ügyesen gyógykezelt a fájdalmas trópusi kelésemet, hogy örökké hálás maradok neki.

Egy hónapig voltunk Oránban, azután visszahajóztunk Marseillebe, innen Hollandiába utaztunk, mert ekkor már aláírtuk szerződésünket Buenos Airesbe.

Ebből az időből való a Pécsi Napló „Zolika mesél”

című cikke, amely pécsi látogatásom alkalmával jelent meg a lapban.

„BESZÉLGETÉS FIPS MESTERREL.

Ki ne ismerné Zolikát. De nehogy valaki egy pillanatig is azt higgye, hogy a cím második sorában aposztrofált Fips mester valami második személy, gyorsan sietek kijelenteni, hogy Zolika és Fips egy és ugyanaz. Zolika nekünk, de Fips az artistavilágnak és annak a nagy közönsének, amelyet Zolika már menevettett a kontinens majd minden részén. Mert biz Zolika azóta már, hogy a kiállítás után elkerült hazulról és a kis pécsi fiúból, a primadonnák kedvencéből, a színház klakk-vezéréből Fips artistává vedlett, mondom a rövidke három esztendő alatt beutazta a kontinens több, mint a felét.

Elment tőlünk, mint egyszerű kis pécsi fiú, a maga szerénységével, a maga kisvárosi határokon túlra alig terjedő látókörével. — Ez volt Zolika. És megjött egy kicsiszolódott, világlátott, biztos fellépésű kis gentleman: a Fips mester. Csak egyben nem változott meg: Fips mester most is megőrizte a kedves, szerény kis Zolikát. Ebben a tekintetben most is ugyanaz, mint amikor elment.

Természetes csak, hogy mostani hazaérkezésénél, mint a nagy utat megtett világjárókat szokás fogadni,

úgy üdvözöltem. Sőt, ahogy ez már illik, meg is interjúvoltam.

— Meséljen valamit, Zolika, pardon, Fips mester — kezdtem a szót. — Irni szándékozik magáról egyetmást.

Zolika kissé meghökkent.

— Már mit tudnék én mesélni? Az igaz, sokat jártam, sok helyütt megfordultam, sokat is láttam, de hát hogy tudjak én arról érdekesen mesélni?

— Már hogyan tudna!

— És miről is mesélhetnék?

— Miről? Hát uramfia mindenről. Tudja mit? Hisz még azt se tudjuk egészen, mint csapott fel artistának? Pedig mi pécsiek, ugyancsak állandóan érdeklődünk a kis Zolika iránt. Tudja-e azt, hogy nem egy levél érkezett már hozzánk úton levő pécsiektől, akik örömmel írták, hogy futólag itt meg ott, Parisban, Berlinben látták Zolikát. Pedig nem is mindenkor a Zoli volt az, hanem egy teljesen hasonló alteregója.

— Az ám, erről már én is sokat hallottam. Mondják, hogy teljesen hasonlít rám. Mondják azt is, hogy az én alteregóm egy moziképen, amelyet a Pécsi Uránia is bemutatott, egy kis detektívet játszott s hogy a pécsi közönség abban a hiszemben nézte a képet, hogy a detektív én vagyok. Igazán szeretném már ismerni az én hasonmásomat. No, de hát, hogy meséljek is valamit. Mikor a kiállítás lezajlása után Pécsről elkerültem, Budapestre utaztam fel. A Fővárosi Orfeumban kerültem össze az első artista-

ismerősökkel, a Senec-csoporttal, akikkel később Magdeburgban találkoztam és ott hozzájuk is szerződtem. Ezzel a csoporttal és egyetlen számmal utaztam be később fél Európát. Németországnak már minden nagyobb városát ismertem. Voltam Franciaországban, Olaszországban, Belgiumban, Hollandiában, Ausztriában, az idei nyáron 12 héten át játszottunk Oroszországban: Moszkvában és Szentpétervárott. Sőt megfordultam már Afrikában is: Oránban. Sok érdekeset láttam Orán vad arabjaitól egész a moszkvai híres Napoleon-ereklyéig. De ki tudná mindazt elmesélni?

— Találkozott-e Zolika külföldön magyarokkal, ismerősökkel?

— Magyarokkal, főleg magyar leányokkal mindenütt, ismerősökkel azonban csak nagyon ritkán. Berlinben találkoztam egy ízben az egyik siklósi Vida fiúval, Moszkvában pedig a pécsi hangversenytermekben is jólismert fiatal hárfaművésznővel, Wajdits Sárival. Moszkvában a híres Aquariumban játszottunk. Ott volt Wajdits Sári is, akkor azonban szerződés nélkül. Moszkvában, de főleg Szentpétervárott igen erős kultúrélet van. A művészetet megbecsülik, s aki-nek egy kis szerencséje van, vagyont kereshet.

— Hát mik a jövőre tervei, Zolika?

— Azon biz magam is sokat tünődöm. A helyzetemmel most nagyon meg vagyok elégedve. Szép gázsím van, amelyből minden hónapban jócskán félre is tehetek. Megtakarított pénzemet egy bankban helyezem el. Elvégre józannul kell gondoskodnom arról, hogy majdan, ha az artista pályának búcsút mondok,

legyen miből megélnem. De hát úgy-e, a legközelebbi jövő? Nos, félig-meddig már ez is megvan. Egyik artista kollégámmal tanulok be egy tréfás boxoló-bírkózó számot. Őszintén meg kell azonban vallanom, hogy nehezemre esik a válás. Olyan derék jó ember az igazgatóm, hogy nem tudom otthagyni. Csak egy hajszálon múlt, hogy Senez úr, aki nagyon szeret engem, el nem kísért ide haza Pécsre. Mindig mondja, hogy a magyar föld termékei közül én vagyok a kedvence, meg a paprikás magyar szalonna. Viszek is neki most egy egész tábla piros paprikás szalonnát. Sőt még a monogramját is bevágatom. Tudom, fog örülni.

ELJUTOK A TENGEREN TÚLRA!

Visszatérve Senezékhez, folytatódott a siker útja. Ez Németországba, majd ismét Hollandiába vezetett, ahonnan áthajóztunk a La Manche-csatornán, hogy Southamptonban hajóra szálljunk Délamerika felé.

A Royal Mail „*Araguaya*” nevű 20.000 tonnás hajójára szálltunk fel a második osztályba. Kétszemélyes kabinban utaztam és utamról színes képet nyerhet az olvasó, ha leközlöm azt a két cikket, amelyek erről az utazásról a Pécsi Napló-ban jelentek meg. A magam szavaival még azt fűzhetem hozzá, hogy felejthetetlenül szép és érdekes volt számomra ez az utazás!

A kis Zolit a hajón is mindenki hamar megszerette. Nagyon jóban voltam az utasok nagyrészevel; társasjátékokat, előadásokat rendeztünk, etettük a halakat és a sirályokat, no meg hát, — talán nem is legutolsó sorban — pókerezünk.

Rendkívül érdekelt minden, ami a hajón történt. Ott voltam minden nagyobb eseménynél, a marhavágástól kezdve és a dróttalan távíró tisztjének irodáján végezve. De nemcsak a távirdással, hanem az élelmező tiszttel is nagyon összeharátkoztam, aminek hasznos eredménye volt, hogy állandóan ott őriztem kabinomban egy kis élelmiszerekkel telt ládát, amelyben az elképzelhető legfínomabb falatok voltak felhalmozva. Sok időt töltöttem a buenos airesi

francia követ két gyermekével is, akik Cherbourg-ban szálltak a hajóra.

Itt tanultam meg egy kissé angolul, részben a raktár-főnöktől és a stewardoktól, de főképen a zenekar tagjaitól.

A Pécsi naplóban a következőkben számoltam be szülővárosom közönségének a délamerikai útról.

ZOLI A TENGEREN.

Április 2. este 10 óraker.

Két és fél napja már, hogy útban vagyunk az Atlanti Óceánon. Nem is tudom, hamarosan minél kezdjem, annyi itt számomra a meglepetés. Sohasem hittem volna, hogy ilyen fölségesen szép legyen a tenger. A képzelet ezt képtelen az ember elé varázsolni. Ezt látni kell. Most épp csendes. Egyetlen taraj sem fodrozik a víz színén és sima, mint a tükör. Elragadó látvány! Hát még a levegő! Az a tiszta, balzsamos, életető levegő, ami a tenger vize fölött van! Próza dolog ugyan, de igaz! az embernek itt egészen más étvágya van, mint a szárazföldön. Nem győzők eleget enni!

De hadd kezdjem előlről az útat.

Március 29-én este 6 óraker indultunk el Rotterdamból a „Batavia IV.” nevű hajóval. Londonba délután fél 3-kor érkeztünk meg. Az úton temérdek hajóval találkozunk. Minél közelebb érkeztünk az angol partokhoz, annál több volt a hajó és annál erősebb lett a köd. Mikor a Temze (orkolatához értünk, már alig lehetett látni. A parton hatalmas gyárépületek szürkéltek át a vastag ködön. A hatalmas London látképéből semmi egyéb nem tárult elénk. Öt óra hosszáig haladtunk felfelé a Temzén. Micsoda szé-
dületes arányú itt a forgalom! Egymásután hangzottak fel a kürtjelek, amint egy-egy hajó elment mellettünk. Egyszerre csak egy óriási híd bukkant elő a ködös, füstös le-

vegőből, amely, mikor elébe értünk, a közepén felnyílt. Ez volt a híres Tower Bridge.

Kellemes meglepetés ért bennünket a kiszállásnál. Tudták, hogy jövünk s egynéhány ismerős, Londonban dolgozó artista már várakozott ránk. Képzeltető, mennyire megörültünk a kedves ismerősöknek!

Egy teljes óráig kellett várakoznunk, amíg a poggyászaikat kiszállították a hajóról. Akkor a poggyászt útnak indítottuk a Waterloo-állomásra, ahonnan később indulnunk kellett, mi pedig egy rövidke sétára indultunk az óriási városban. Csak az a csúnya köd ne lett volna! Alig-alig lehetett látni és egyébként is mi az a röpke pár óra, hogy az ember csak egy parányi kis betekintést is nyerjen a világ legnagyobb városának forgatagába.

Visszafelé földalatti villamoson mentünk az állomásig. Milyen más, de milyen más ez is, mint a mi budapesti, Andrásy-úti szerényke földalattink! Vagy 100 méterre kellett leszállnunk liften, míg a megfelelő földalatti vasúthoz jutottunk. Közben hány vasútemelet mellett mentünk el és mennyi elágazás ott a föld alatt! Valóságos város: a földalatti London.

Este 8 óra 15 perckor indultunk el a Waterloo-pályaudvarról Southamptonba, ahová 11 órakor érkeztünk meg. Itt várt már az előreküldött poggyászsunk és itt várakozott ránk a hajónk. Az idő azonban későre járván már, nem mehettünk egyenesen a hajóra. Szállodába kellett megszállnunk és csak reggel 9 órakor jelentkeztünk a hajón, főleg a jegyek miatt.

Sohasem fogom elfelejteni azt a pillanatot, amikor elindultunk a kikötőből. A hajónk, amely úgy néz ki, mint

egy fényes palota, útrakészen állott. Fedélzetén tengernyi utas. A kikötőben pedig még töméntelenebb ember, akik búcsúzni jöttek övéiktől, vagy csak egyszerűen nézni az indulást.

Az első kürtölés 11 órakor hangzott el, a harmadik pontban déli 12 órakor. Ünnepléses, megható pillanat következett erre. A hajó zenekara rázendített az angol himnuszra és ennek hangjai mellett lassan, méltóságteljesen indult meg a hajókolosszus. A parton ezer meg ezer búcsúzó zsebkendő libbent. Elfogódott szívvel, mélyen megrendülve álltam a fedélzetén. Huszonháromnap tengeri út állott előttnk.

Aki még nem indult ilyen nagy óceáni útra, az nem tudja, micsoda érzés markol ilyenkor bele az ember lelkébe. Csak néztem, néztem ott a parton azt a zsebkendő-erdőt. A szemeim elhomályosultak a pilláimra szökkenő könynyektől s egyszerre az én mecsekalji kis városomat láttam magam előtt. Haza gondoltam az én drága szüleimre, kedves, jó pécsi ismerőseimre... ugyan mikor fogom őket viszontlátni?...

A nap kiragyogott, sugárzó fényben tündökölt a fedélzet. A part lassan már elmosódott s az én képzeletem is visszazállt a Mecsekaljáról a hajóra. Vígtság, életkedv pezsdülését láttam magam körül s erre visszatért az én jó kedélyem is.

Első állomásunk Cherbourg volt, a francia kikötő. A nyílt tengeren állottunk meg s egy kis hajó hozta ki a felszálló utasokat. A városból nem sokat láttam. Csak annyit, hogy az egész kikötőt védfal szegélyezi, amelyről

ágyúcsövek merednek elő. A kikötőben pedig néhány hadihajó horgonyoz.

Este nyolc órakor tovább indultunk. A hajó egy külön világ, a legkényelmesebb, legpazarabb élet itt van. Reggel nyolc órakor csengetés jelzi a reggeli idejét. Tíz-től tizenkettőig zene szól, közben egymást érik a különböző társasjátékok.

A mi kis csapatunk hamar feltűnt és közkedvelt lett. Több artista is utazott velünk s így egész vidáman töltjük az időt. Annyira magunkra tereltük már a figyelmet, hogy még az első osztály utasai is szívesebben tartózkodnak nálunk a második osztályon s derülnek az artista-mókákon.

Ma egy kis ijedelem is volt a hajón. Épp a zene szólt, amikor egy anennydörgésszerű ágyúlövés reszkettette meg a levegőt és harsogta túl a zenét. Érdeklődve és kissé riadtan is szaladtunk a fedélzetre, ahol egyszeriben tisztában voltunk azzal, hogy mi történt, az csak az óceán külön világának etikettjéhez tartozik. Egy francia hadihajó adta a lövést. Adott egy másodikat, sőt egy harmadikat is. Az első a figyelem, a köszöntés, a másodikra fel kell húzni az angol lobogót, a harmadikra viszont le kell eresztetni. Ennyi volt az egész. De legalább már tudjuk, hogy a tengeren ez így szokás .-.

Most, ahogy e sorokat írom, Vigo spanyol kikötő előtt horgonyozunk. A hegytetőre épült város maga jelentéktelenül kicsi, hanem a mi hajónkra itt mégis rengeteg utas szállt fel. Érdekes az is, hogy egész sereg spanyol kereskedő jött csónakon a hajónkhoz, akik mindenféle árut kínáltak. Három óráig vesztegeltünk itt s azután el, tovább,

neki a rengeteg óceánnak, ahol nem látható más, mint víz és víz, amely a látóhatár szélén az éggel ölelkezik ..

Déli 12 órakor indultunk tovább. Most igazgatóm, egy kollégám és én egész otthonosan berendezkedtünk kabinunkban, kicsomagoltuk a holminkat. A második osztályon összesen százhuszonketten voltunk, különféle nemzetiségűek, jobbára angolok, egyedül én voltam magyar. A hajó, melyen utazunk, a társaság negyvenhárom hajója között a legnagyobb. Ötezer ember fér el rajta, a személyzet háromszáz emberből áll.

Az idő szép és mi meglehetősen jó étvággal fogyasztjuk az angol ételeket. Az időt különféle szórakozásokkal ütjük agyon: társasjátékokkal, sporttal, este pedig a szórakozó teremben szól a zene, a fonográf. De csak tizenegy óráig, mert az angol hajón tovább nem szabad a termekben tartózkodni.

Április 3.

Délután egy óra volt, mikor Lisszabonba érkeztünk. Itt hosszabb ideig állt a hajónk és így egy kicsit körülnéhettünk a városban. Az egész város hegyen fekszik. Mésziről látható már a királyi palota. Az utcákon élénk forgalom. A nép azonban nagyon idegenszerű benyomást tett rám.

Megnéztük a Don Pedro-teret, ahol a forradalmárok gyülekeztek, szemben a nagy vasúti állomás látható, melynek törött ablakai még mindig a forrongó napokra emlékeztetnek. Láttuk az országházat, melynek erkélyéről a köztársaságot kihirdették. Ettől jobbra van a tengerészeti palota. Erre tűzték ki az első köztársasági lobogót. Gyönyörű üzleteket is láttunk. Egy női divat-üzlet kirakatá-

ban egy ruha díszelgett, amelynek áráként 56.000 reis volt feltüntetve. Egy reis a mi pénzünk szerint 24 fillér.

Délután négy órakor a parton gyülekeztünk, hogy hajónkra vitessük magunkat. A kikötőben sok hadihajó horgonyoz. Itt láttam a volt királyi vadász-hajót, melynek árbócán szintén a piros-zöld köztársasági lobogó lengett. Öt órakor mondtunk búcsút Lisszabonnak.

Újabb többnapos tengeri út előtt állunk. Óriási a hőség és a tenger olyan sima, mint a tükör.

Április 5.

Távolról a Kanári-szigeteket láttuk és egy óriási cápát, mely uszályával hatalmasan csapkodta a hullámokat.

Április 6.

Ma kabaré-estély volt a szórakozó-teremben. Ki-ki azt adta elő, amit akart. Az első osztályon fényes bált adtak. A hölgyek elegáns toilettekben, a férfiak szmokingban jelentek meg. Az ember nem is hinné, hogy hajón van.

Április 7.

Akrobata-mutatványokkal töltöttük el a délutánt. Az első osztályból is igen sok nézőnk akadt. Estefelé számos kis halászhajóval találkoztunk.

Április 8.

Reggel nyolc órakor a St. Vincent szigetekhez értünk. Az egészet hegy és szikla borítja és többnyire néger lakják, kik csónakokon jöttek a hajóhoz. Itt mulatságos dolgot láttam. A néger fiúk egy pennyért a víz alá merültek, sőt a hajónk alatt is elúsztak, ha négy shillinget fizettünk. A szigeten kevés növény terem és az élelmiszert hajón hozzák ide Lisszabonból.

Tíz órakor, igen szép idő mellett, továbbutaztunk.

Április 9.

Délután három órakor a hajószemélyzet részére tűzpróba volt. Érdekes volt látni, milyen fegyelem uralkodott. Az adott jelre a szivattyúkhoz, vizes pokrócokhoz és vízzel telt vedrekhez ugrott a személyzet.

Este nálunk, a második osztályon volt bál. A fedélzet a különböző nemzetek lobogóival volt feldíszítve. Öt tagból álló zenekar játszott. Elkezdődött a tánc, melyből nekem is ki kellett venni a részemet. A mulatság éjfélig tartott.

Április 10.

Mára különféle sportjátékokat hirdettek, díjakkal úgy hölgyek, mint férfiak számára. Én három díjat nyertem. Az első volt egy doboz cukor, a második egy mentőöv, a harmadik egy porcellán csésze.

Április 11.

Reggel óriási hőségre ébredtünk. Délben érkezünk az Egyenlítőhöz.

Ezzel kapcsolatban el kell mondanom egy mulatságos esetet.

A Senez-csoport tagjai, de részben a hajó személyzete is, halálosan komoly arccal közölte velem, hogy jól vigyázzak és állandóan kapaszkodjak, mert abban a pillanatban, amikor áthaladunk az Egyenlítőn, a hajó ugrik egyet. Ugyan mit tudta a járatlan kis pécsi fiú, hogy társai csak tréfálnak vele? Bizonyára — és ez ma mulatságosnak tűnik én előttem is — elhittem, hogy a húszezer tonnás Araguaya ugrani fog az Egyenlítő körül s csak akkor jöttem rá a turpisságra, amikor már mindenki hangoosan nevetett, szakadatlan, óvatos kapaszkodásomon.

Április 12.

Íróztatos hőség, alig lehet a fedélzeten maradni. Este az első osztályon jelmezestély volt, sokan átjöttek, eltréfáltunk.

Utána képtelen voltam a kabinban elaludni. Bár az olyan hatalmas óceánjárón, mint az Araguaya volt, nagyszerűen működtek a hűtőkészülékek, az utasfülkékben, mégis sokszor kibírhatatlan forróság volt. Ezen a rettenetes forró estén azt mondtam társaimnak, hogy a bárban alszom, ahol bőven van levegő, nem úgy, mint a szűk kis fülkében. Tizenegy óra után le is feküdtem az egyik heverőre. hogy azután nemsokára arra ébredjek, hogy — pokolian fázom. Hát persze! Derék társaim két jégtáblát tettek a két oldalamra, nehogy túlságosan melegem legyen . . .

Április 13.

Ma reggel érkezünk az első délamerikai városba: Pernambucoba. A város a hajóról jól látható. Az egész táj vadregényes, kókusz- és ananászfák mindenfelé. Nem sokáig időzünk itt.

Este kilenckor a hajón kedélyes estély volt. Egy tizenkét személyből álló társulat különféle bűvészmutatványokat, kuplékat adott elő, az utolsó szám Salome táncának paródiája volt.

Április 14.

Pernambucótól egész Bahaiáig (Brazília) óriási hegyeket láttunk. Bahaiába délután három órakor érkezünk meg. Itt gyönyörű látvány tárult szemeink elé. A város hegyen fekszik, nagy erdőségek környékeznek. Az este csodaszép, a hold bevilágítja a különös várost, a hegyeket és erdőségeket.

Kereskedők is jöttek a póstacsónakokon a hajóhoz. Papagájokat és kis majmokat árusítottak. Bizony, itt más-sal kereskednek, mint nálunk.

Tegnap éjszaka igazán jól ráijesztettem Senezékre. Még nem beszéltem egyik angol ismerősömről, Mr. Smith-ről, akivel különösen megbarátkoztam, de akiről ma sem tudok többet, mint azt, hogy diplomáciai szolgálatban áll. Ez a Mr. Smith jó kétméteres angol volt és faarcán akkor láttam először mosolyt, amikor a kabinfolyosó kanyarulatában összetalálkoztunk. Ő lenézett és én felnéztem. És ekkor Mr. Smith arcán halvány mosolyféle fintor jelent meg.

Tegnap este az előadás után meghívott a kabinjába egy pohár italra.

Az egy pohárból két pohár lett, azután három, majd négy és később öt, de ki győzte volna számolni a sok pohárkát?! Elképzelhető, mennyit kortyolgattunk Smith-szel, — aki egyébként elegáns, elsőosztályú fülkében utazott, — ha elmondom, hogy a derék angol fiatalember is olyan álmos lett, hogy csak amúgy ruhában végignyúlt az ágyán és pillanatok mulva Isten igazában horkolni kezdett. Jómagam is körülnéztem. Valószínűleg nem lehettem színjózan, mert miután nyilván alkalmasabb fekvőhelyet nem találtam, nagy lelki nyugalommal lefeküdtem egy nyitott bőrpöndbe, Mr. Smith nagyszámú ruháinak és fehérneműinek tetejére . . .

Hogy meddig aludtam itt az igazak álmát, annak csak a jó Isten a megmondhatója. Tény az, hogy mikor ma délben, kissé borzasan és még mindig álmosan, elbotorkáltam a kabinomba, Senezék olyan üdvivalgással fogadtak,

mintha a halál torkából menekültem volna még. Szegények, ekkorra már a hajó egész személyzetével együtt végigkutatták a húszezer tonnás óceánjáró minden zegét-zúgát, keresték Zolikát a távirótiszt asztala alatt éppenúgy, mint a gépház sarkában vagy a raktár ládái között, de hiába. Már-már azt hitték, hogy a tengerbe veszem és a halak lakmároznak rajtam, amikor gyűrött alakom megjelent a kabinajtóban.

Különben, minthogy a gépházat is említettem, el szeretném mondani, hogy majdnem mindennél jobban szerettem a gépházban tartózkodni. Sokszor még a nagy forrósággal sem törődtem, ott álltam a szuszogva dolgozó, olajtól csillogó, hatalmas kerekek mellett és áhítattal néztem a gumiba ágyazott gépek munkáját. Ilyenkor sokszor gondolok Pécsre. Szeretném élményeimet megosztani azokkal, akiket szeretek . . .

Április 15.

Ma Nagypéntek napja van. A reggeli mellett mindenki egy könyvet talált, melyben az utasok névsora volt olvasható. Este egy német cirkáló hadihajóval találkoztunk.

Itt a hajón már egész otthonosan érzem magamat, mindenki ismer és mindenkit ismerek, mindenkivel eltréfálgatok.

Április 16.

Ismét nagy melegre virradtunk, de azért mindenki ünneplőruhába öltözött. Tizenegy órakor istentisztelet volt, utána a kapitány angol és francia nyelven beszédet mondott. Délután hat óra tájban gyönyörű látványt nyújtott az óriási hegyek mögé lenyugvó nap.

Április 17.

Reggel öt órakor érkezünk meg Rio de Janeiroba, Brazília fővárosába. A várost óriási sziklák övezik, a kikötője a legszebb, amit eddig láttunk. Két hatalmas hadihajó áll az öbölben. A nyílt tengeren horgonyzunk.

Annyira izgatott a legnagyobb délamerikai állam fővárosának megpillantása, hogy képtelen voltam az egyébként is fülledt kabinban tölteni az éjszakát. Mikor tegnap megtudtam, hogy ma hajnalban elérjük Rio-t, felcipeltem takaróimat az egyik mentőcsónakba és ott bújtam el éjszakára. Mondhatom, káprázatos látvány volt a távolból feltűnő város képe, a hajónk körül nyüzsgő kis szállítóhajók, amelyek szirénabúgása valóságos hangzavarrá olvadt össze. Nem bántam meg, hogy reggelre a párától csuromvizes lettem, olyan csodálatosan szép volt ez az élmény.

Nem szálltunk ki, hanem aránylag rövid tartózkodás után folytattuk útunkat Santos felé.

Április 18.

Reggel nyolc órakor érkezünk meg Santosba. Itt szenedtünk legtöbbit a hőségtől. A kikötőbe nehezen tudtunk befutni, mert nagyon keskeny és sok kanyarulata van. A város vad erdőségek között, egy óriási hegy tővében fekszik, valósággal eldugva. Végre kikötöttünk és megnéztük a várost.

Igen érdekes, spanyol stílusban épült, a házak körül, a part mentén mindenütt hatalmas kókuszpálmák. Gyönyörűen vadregényessé teszik a képet a pálmákon ugráló kis majmok és papagájok. Villamos nem jár a városban, csak ló-, illetőleg öszvér-vasút, mert lovat sem láttunk, csak öszvért vagy szamarat.

Amikor visszaértünk a kikötőbe, nagy örömmel fedeztem fel egy magyar hajót, amelyet a partraszállás izgalmaiban nem láttam: Fiuméből jött, a neve: Szent István.

Április 20.

Tegnap éjjel óriási zivatar volt, esett az eső, fújt a szél, a tenger nagyon haragudott. Nem sokan tudtak aludni és többen megbetegedtek. Ez volt az első zivatar az egész úton. Mára már szép az idő, újra melegen süt a nap.

Időnket most már csomagolással töltjük, számoljuk az órákat, amikor végre célhoz érünk.

Április 21.

Reggel nyolc órakor érkeztünk Montevideoba, Paraguay fővárosába. Itt csak rövid ideig időztünk és azután folytattuk az utat Buenos-Aires felé. Most már sehol sem állunk meg. Hajónk nagyon lassan halad, mert a víz rop-pant sekély.

Április 22.

Megérkeztünk a Rio de la Plata torkolatához, de az apály következtében megfeneklettünk a homokban és öt órán át kellett ott vesztegelnünk, mielőtt befuthattunk volna a kikötőbe. A nagy ködtől nem is láthattuk a kikötőt. Még egyszer megreggeliztünk tehát és reggel nyolc óra volt, mire a hajónk kiköthetett. Igazán nehezemre esett ott-hagyni, mert már egészen otthonosan éreztem magamat rajta.

A kikötőben már várt a színházi titkár, aki poggyászunkat a vámhoz vitette és elvezetett bennünket az óriási színházba, ahol bemutatott a helyettes igazgatónak.

Bámulatosan nagy a Casino Varieté, amelyben fel fogunk lépni, hat emeletes és két hatalmas karzatán négy-

ezer ember fér el. Azt mondják, főleg férfiközönsége van és alig-alig marad benne üres hely.

Ezután szállásunkra mentünk, de persze a városból még nem sokat láthattam.

És most, hogy itt ülök a hotelszobámban, úgy tűnik föl az egész, utazás mint egy álom. Mintha a mozi vásznán vonult volna el minden a szemem előtt . . . ”

Másnap a Continental-szállóból, amely egészen közel volt a kikötőhöz, elindultunk a város megtekintésére. Buenos Aires már akkor nagyon szép, északamerikai, modern stílusban épült város volt; szabályosan épült utcarendszere és főtere, a Venticinque de Mayo el nem felejthető emlékeim közé tartoznak.

Amikor este megint elmentünk a Casino Varieté-be, nem győztünk csodálkozni az újabb és újabb felfedezéseken, amelyeket ebben a gigantikus épületben tettünk. Az emeleteken végighúzódnó páholsorokban különösen tetszett nekünk az a rácsozat, amelyet minden páholy előtt félre lehetett húzni s ha valakit nem érdekelt a színpadon folyó műsor, ilyen módon teljesen elzárhatta magát a színház többi nézői elől.

Csak jóval később, hosszú évek múlva tudtam meg, hogy ebben az időben találkoztam először Gerard-dal, ugyanazzal a Gerarddal, aki ma is fellép Budapesten.

Ugynis a Casino műsorának felét nemzetközi birkózóversenyek alkották. Az egyik birkózó-csoport menedzsere egy hollandi ember volt: Gerard. Persze, akkor sejtelmem sem lehetett arról, hogy később a sors összehoz bennünket. Csak, amikor 1911-ben Budapesten felléptem és az öltözőben egy alkalommal a délamerikai útról meséltem,

akkor jöttünk rá, hogy Gerarddal már Buenos Airesben is találkoztunk.

A Casinóban is nagy sikerünk volt. Engem különösen kedvelt a közönség, de nemcsak a közönség, hanem a kollégák is. Előfordult, hogy Constant de Marin belga birkózó világbajnok és társai jöttek értem és magukkal vittek egy mulatóba, amely jóval a városon kívül volt. Gerard is a társaságban volt. Nagyszerűen éreztük magunkat, tréfáimon hahotázva mulattak a fiúk és népszerűségem fordított arányban állt természetem nagyságával. Egyébként a délamerikaiak szívélyességére jellemző, hogy a társaságban lévő egyik hölgy nekem ajándékozta azt a szép briliánsgyűrűt, amit az ujján megcsodáltam.

A mulatság reggelig tartott és Senezék később úgy beszéltek róla, mint „Zoli második eltűnéséről”. Mire hazavergődtem, már fényes nappal volt és a portás kétségbeesetten fogadott, kétségbeesetten, de boldogan. Ekkorra ugyanis már nemcsak a szálló egész személyzetét, a varieté minden artistáját, de a buenos airesi rendőrséget is mozgósították Senezék, hogy kinyomozzák, hová tűnt el csoportjukból a fél Senez...

Itt különben egyszer még is betegedtem. Nem tudtam, mi van velem, de nagyon lefogytam és állandóan sápadt voltam. Kénytelen voltam hát elmenni a francia színházi orvoshoz, aki megállapította, hogy a szélsőséges — egyszer túlmeleg, egyszer túlhideg — időjárás ártott meg nekem, no meg az idegenszerű spanyol ételek. Elsősorban diétát rendelt, aminek érdekében a szállodából bútorozott szobába költöztem egy francia hölgyhöz, aki megfelelő ételleket főzött nekem.

Május 25-én délelőtt 5 órakor elutaztunk Buenos Airesből és huszonegyórai út után, május 26-án reggel 6 órakor érkezünk meg második állomáshelyünkre, Mendozába. Az út hosszú, de nem volt fárasztó, mert a vonaton minden a legnagyobb kényelemmel volt berendezve, csak I. és II. osztály volt és persze elegáns étkező- és hálókocsik.

Alig háromórai utazás után már megváltozott a vidék képe. Akár a tengeren, ahol az ember, amerre csak a hajóról szétnéz, nem lát mást, mint vizet és eget, szakaszott úgy voltunk itt is: mindenfelé, órák hosszat csak legelő nyájakat láttunk. Szarvasmarha, ló és juhnyájak között haladt a vonat. Nem is tudom elképzelni, hogy legyen még ország, amelynek ilyen gazdag az állatállománya. Abban az évek azonban, mikor mi arra jártunk, a szárazság erős pusztítást vitt véghez a soraikban. Temérdek elhullott jószág feküdt a legelőkön, egyiknek-másiknak a bőrét már félig lenyúzták a döggeszelyűk és más ragadozó állatok. Az elhullott állatokat a farmerek nem is szállíttatják el, mert a nagy távolságból nem győznék elhordani, de hisz az éhes madársereg amúgyis gondoskodik róla, hogy az elpusztult állatoknak hamarosan már csak a csontváza legyen látható. A chilei határ felé közeledve, strucc-farmokat is láttunk.

Mendozába, mint mondtam, 26-án reggel érkezünk meg, mégpedig nagyon korán. Az állomás kávéházában vártuk meg a napfelkeltét, azután egyenesen a Teatro Municipalba mentünk, amely a város főterén, a Plaza St. Martinon áll. A Hotel Bauerben szálltunk meg, amelynek tulajdonosa német volt.

A város külső képe európai szemnek akkoriban na-

gyon furcsa látványt nyújtott. Csupa alacsony ház, lapos tetőkkel, könnyű anyagból építve. Erre azért van szükség, mert a lakosság fél a földrengéstől. 1861-ben rettentő erejű földrengés pusztított Mendozában, ahol akkor a San Francisco és San Domingo templomokon kívül az összes épületek összedőltek. A romokból még a mi látogatásunkkor, tehát ötven évvel később is maradtak nyomok.

A lakosság kizárólag bortermeléssel foglalkozott. Akkoriban ott voltak a világ legnagyobb borpincéi és szüret alkalmával, amely néha három hónapig is eltart, Mendoza tele van külföldi kereskedőkkel.

A nép erkölce egyébként rendkívül durva volt abban az időben, a közbiztonság pedig a legalacsonyabb fokon állt. Gyakoriak voltak a rablások, gyilkosságok is és éjszaka nem volt tanácsos egyedül járni az utcákon.

Mendozából La Plata-ba mentünk, azután Montevideo, Rio de Janeiro, Santos következett, mind, mind a siker egy-egy jelentékeny állomása.

Összesen négy hónapot töltöttünk Délamerikában, ahonnan olasz hajóval utaztunk vissza az óvilágba és Liverpoolban léptünk Európa földjére. Bár nagyon boldog voltam a tengeren túl is, mégis örültem, hogy visszajöttünk a jó öreg Európába.

A kiszállás nem volt egészen egyszerű dolog. Amikor ugyanis elindultunk Délamerikából, ugyanúgy, mint oda-utazás közben, megint feketebőrű kereskedők szálltak a hajóra és valósággal elárasztották az utasokat kis majmokkal és papagájokkal. Én is vettem magamnak két színes papagájt, amelyeket azután közvetlenül kiszállás előtt, kénytelen voltam egy másik utasnak eladni, mert a mi

rengeteg darabból álló artista-poggyászunk mellett lehetetlen lett volna még ezekkel a madarakkal is törődnöm.

Amikor Liverpoolba érkeztünk, a Senez-csoportnak még nem volt újabb szerződése. Felkerestünk hát egy híres német ügynököt, akitől azután kaptunk is egy hét hétre szóló szerződést.

Tudni kell, hogy Angliában az artistákat nem hónapra, hanem turnéra szerződtetik. Egy-egy turnénak különféle állomásai vannak és rendszerint egy hétig játszik a társulat ugyanazon a helyen, naponta két előadásban.

Először Manchesterben léptünk fel a Hyppodromban, azután a Queens Theaterben, majd Preston, Hull, Bury, Coventry következtek.

Ekkoriban volt Manchesterben a nagy vasútas-sztrájk, ami nekünk is sok izgalmat okozott. Egyszer egyik állomáshelyünkről a másikra utaztunkban Manchestert is érintenünk kellett, ahol azután órákra megakadtunk. Persze, senki sem tudta, hogy a vonatok mikor indulnak meg újra, nekünk pedig sietnünk kellett volna, ha szerződésünknek pontosan meg akartunk felelni. Nagy hatással volt rám a Central pályaudvar környékének képe, ahol minden csendes volt, az utcai lámpák sem égtek, csak katonai csapatok vigyáztak mindenfelé a rendre. Az egyik utcakanyarulatban szembetalálkoztunk egy csendben, de fenyegető rendben haladó munkáscsoporttal, úgyhogy egy oldalbejáraton be is menekültünk a pályaudvarra. Végre automobilba ültünk, hogy útunkat folytassuk, a poggyászunkat ellenben nem mertük magunkkal vinni, mert attól féltünk, hogy a sztrájkoló munkásság megtámadja a sztrájkterő közlekedési eszközt. Másnap is, amikor lementem a kikötőbe a poggyá-

száinkért, többször láttam, amint rendőri vagy katonái különítmények oltalma alatt haladt végig az utcán egy-egy fuvarozó kocsi.

Nagyon érdekes és jellemző az angol közönségre, hogy a társulat sorsát az első előadás dönti el: sikert arat vagy megbukik. A második előadás közönsége ugyanis már jóval az előadás megkezdése előtt ott gyülekezik a varieté körül: várja az első előadás nézőit és ha a távozó publikumtól jó véleményt hall, akkor bemegy a varietéba és a társulat sikere biztosítva van. De ha nem?! Üres ház előtt lépnek fel az artisták, még mézes madzaggal sem lehet valakit becsalogatni az előadásra.

Egyébként akkor ismertem meg az angliai artista-vi-szonyokat is.

A társulat hat napon át játszott, a hetedik napon, — vasárnap, — utazott. Minden városban kialakult szokás, hogy az artistákat bizonyos magánházak látják vendégül, — természetesen megfelelő fizetség ellenében — ezek gondoskodnak azután arról, hogy a művészek csomagjai megfelelő időben, megfelelő helyre jussanak el, sőt; előre megrendelt ételekkel is várják lakóikat. Az artisták rendszerint már az előző állomáshelyükön tudják, hogy a soronkövetkező városban hol és kinél szállnak majd meg, így elvetik a más országokban oly körülményes elszállásolás és étellemezés fogas kérdésének gondját.

Ugyanekkor tudtam meg azt is, hogy Angliában a vasútak magántársaságok kezében vannak és ezek a magántársaságok, egymással versenyezve, valóságos ügynöklégióval rendelkeznek. Magyar ember számára szinte hihetetlennek tűnik, ha elmondom, hogy egy-egy ilyen va-

súti ügynök felkeresett bennünket, megérdeklődte, mikor és hová akarunk utazni, megállapodott velünk és megfelelő számú jelentkező esetén külön vagonról is gondoskodott. Ezt a külön vagon, azután mindig egyszerűen hozzákapcsolták a vonathoz, amellyel utaznunk kellett és így az átszállás kellemetlenségeitől is megkíméltek bennünket. Természetesen minden artista ötven százalékos kedvezményt élvez a vonatokon. Akkoriban csak I. és III. osztály volt a vonatokon.

*

Őszintén bevallom, Angliában nem volt sikerünk. A flegmatikus angol közönség nem értékelte a Senez-csoport mókáit és bizony voltak hetek, amikor egyáltalában nem léptünk fel. Ha pedig szerződést kaptunk, akkor is rendszerint csak egy-egy rövid turnéra.

Ekkor történt, hogy a manchesteri Hyppodromban összekeverültem egy híres zsonglőrrel, akinek Sados volt a neve és az akkori idők egyik legügyesebb artistájának számított. Ez a Sados pompásan dolgozott a színpadon, egyetlen baj volt csupán: műsorából hiányzott a humor. Miután pedig humor kellett neki, rám gondolt.

— Kedves Fips mester — mondotta egyszer, — tudja mit? Szerződjön át hozzám! Nem lesz nehéz dolga és heti négy font fizetést adok!

Nem lehet hálátlansággal vádolni, ha most meg akarom válni Senezéktől. Saját érdekem ellen cselekedtem volna, ha továbbra is a rosszúl foglalkoztatott artistacsoporttal maradok és nem ragadom meg az alkalmat, hogy egy híres artista jólfizetett partnere lehessenek.

Felmondtam az állásomat, ami azonban nem történt minden zökkenő nélkül. Senezék nagyon izgatottak lettek és elém tették a már aláírt, Hollandiába szóló szerződést, bizonyítva, hogy mint „Hat és fél Senez” szerződtek, nem hagyhatják tehát el a felet.

Beláttam, hogy nekik sincs könnyű dolguk, — végre is, szerződéses kötelezettségüknek eleget kell tenniük — és ezért felajánlottam, hogy költségemre hirdetést tegyünk közzé, talán jelentkezik valaki a helyemre. Akadt is két jelentkező, de ezeket nem lehetett összehasonlítani velem, hiszen én akkor már rutinos artista voltam, jól fejlett humorérzékkel rendelkeztem, ismertem a számot és ismertem a sokszor furcsa és szeszélyes, de végül mégis hálás közönséget.

Senezék így tovább tiltakoztak távozásom ellen, de hát ha nem akarták, hogy valósággal szökve menjek el tőlük, be kellett érniök az egyik jelentkezővel. Így is történt.

Ezután Sadoshoz kerültem.

Londonban egy teljes hétig próbáltunk, amíg „állt a szám”. Én valójában csak „kibiceltem” a kiváló zsonglőr mutatványához: egy kis lakáj szerepét töltöttem be, aki kézhez adja, majd viszi mindazokat a tárgyakat, amelyekre a zsonglőrnek szüksége van, — na és bizonyos mértékig „segít” a trükköknél.

Sados nagyon meg volt velem elégedve és egyheti próba után megkezdtük az első szerződést, amely tizenkét hétre szól Londonra és környékére, úgynevezett Gibbon's Tour volt.

Ekkor figyeltem meg azt a sehol máshol nem tapasztalt mulatságos szokást, hogy az előadásokra néha órákig

8 éves koromban

Bécsben, Hagenbecknél

Klakkban, frakkban

A bécsi Városháza előtt

Bolváry rendez

is várakozó közönség számára a cirkusz, vagy színház előtt műkedvelő artisták valóságos kis varieté-műsort rendeznek. Akadt köztük mindenféle: zsonglőr, clown, erőművész, stb., és nem lehet kétséges, hogy ezek sorából időnként néhány híres artista is kikerült.

Sadossal, aki a varieték és cirkuszok egyik kedvelt száma volt, csaknem egész Angliát beutaztam.

Élményeim száma egyre szaporodott. Soha nem fogom elfelejteni a „*Flying Scotch*” nevű gyorsvonatot, amely megállás nélkül tette meg az utat Londontól Edinburghig, menet közben automatikusan szivattyúzott magába vizet, a pótát is menet közben vette fel és remekül párnázott ülésein többnyire csak gazdag emberek foglaltak helyet.

Sados mellett takarékosan éltem, pontos időközökben küldtem haza a pénzt Pécsre, amit szüleim egy nevemre szóló takarékkönyvben helyeztek el. Ebből fizették ki különben a cipőket is, amelyeket mindig Pécsre rendeltem.

A HÁBORÚ KÖZBESZÓL.

1914 június végén vidéki turnéről érkeztünk vissza Sadossal és éppen egy angol artistaclub kényelmes zsöllyéiben üldögéltünk, amikor az utcán felhangzott a rikkancsok hangos kiáltása:

— Rendkívüli kiadás!

Természetesen felhozattunk egy lapot, amelyből megdöbbenő hírt tudtunk meg: Ferenc Ferdinánd trónörökös Sarajevóban meggyilkolták.

Bevallom, ebben a pillanatban összeszorult a szívem, hiszen én már játszottam a trónörökös előtt a bécsi Busch-cirkuszban és Londonban is láttam, amikor a közelmúltban látogatóba jött az angol királyhoz és a Ritzben szállt meg rövid időre. A Ritz-szálló, mint később észre is vettem, a trónörökös halálhírére félárbóccra bocsátotta a te-tején lengő zászlót ..).

Mondom, a hír nagyon megdöbbenett, de az artisták általában nem sokat politizálnak és mi sem gondoltuk komolyan, hogy ez az ügy esetleg háborúra vezethet. Csak akkor kezdtünk nyugtalankodni, amikor a lapok nap-nap után folytatták a válsághírek közlését. Ekkor már sejtettük, hogy háború lesz a monarchia és Szerbia között, de angol ismerőseink fölényesen legyintettek:

— Nem lesz semmi baj! A Monarchia néhány hét alatt elintézi Szerbiát!

Valójában akkor ijedtünk meg először, amikor a német-angol háborút megelőző diplomáciai jegyzékváltás hírért megtudtuk. Soha nem fogom elfelejteni a képet, amely elémtárult: a *Trafalgar Square*-n százezres tömeg várt a német válaszjegyzékre.

Azután kitört a háború.

Az összes német artistákat internálták, a magyaroknak azonban egyelőre nem esett bántódásuk. Csak amikor Magyarország is hadiállapotba került Angliával, kötötték engedélyhez az én szereplésemet is. Ettől kezdve csak Londonban léphettem fel, nem volt szabad betennem a lábamat olyan városokba, amelyekben hadianyaggyár volt és azok a városok is tilos területet jelentettek a számomra, amelyeknek tengeri kikötője volt. Volt egy rendőrhatósági szabály, amelynek értelmében, ha a lakásomtól öt kilométernyire eltávoztam, ezt haladéktalanul jelentenem kellett. Szerencsére ezt a paragrafust nem kezelték túlságosan szigorúan, hiszen lehetetlen lett volna minden alkalommal jelentkeznem, ha a lakásomból bementem a város szívébe, amely út egymagában is több volt öt kilométernél.

Nyugtalanító napok voltak ezek.

Sadostól kénytelen voltam, — igazán akaratom ellenére — megválni, mert hiszen nem kísérhettem el azokra az utakra, amelyek tengerparti kikötőkbe, vagy gyárvárosokba vezették.

Az újságok képtelen híreket közöltek. Olyanokat olvastam, hogy a szerbek már Pesten vannak és annyi ágyú- és hadianyag zsákmányolást jelentettek, amennyivel a Monarchia összesen nem rendelkezett. Elképzelhető, milyen

érzés volt a számomra, amikor az otthonlévőkre gondoltam!

Közben persze jómagam sem voltam valami rózsás helyzetben, mert hiszen nem dolgoztam és nem is kerestem semmit.

Később az osztrák és magyar alattvalók érdekeinek védelmét az amerikai követség vette át.

Ekkor már nagyon ideges és nyugtalan voltam. Pécsről hosszú idő óta nem volt semmi hírem, persze az utoljára rendelt cipők sem érkeztek meg hazulról és a vad hírek, amelyeket ellenőriznem lehetetlen volt, csak fokozták nyugtalanságomat.

Volt ekkor Londonban egy egyesület, amelyet öreg kisasszonyok vezettek. Ezek az idős hölgyek sokat jótékonykodtak és különösen sokat tettek az internáltak feleségeiért és gyermekeiért. Nekem is segítségemre voltak, amikor szükségem volt rájuk.

Később azután naponta felkerestem az amerikai követséget, hogy megtudakoljam, hogyan mehetnék haza, mert akkor már megérlelődött bennem az elhatározás: bármi történt is hazámmal, bármilyen sors is vár rám és az enyéimre, otthon a helyem ezekben a nehéz időkben. Mint mondom, nap mint nap, ott lábatlankodtam az amerikai követségen és ennek meg is volt az eredménye.

Egy napon megtudtam, hogy egy kisebb hajó indul Folkestonból Vlissingenbe, amely nőket és gyermekeket visz át a kontinensre. Sikerült elérnem, hogy megengedjék: én is elmehessek ezzel a hajóval.

Pénzemet nagynehezen — már akkor nemigen akartak aranyat adni, — sikerült átváltanom aranyfontokra és

poggyászmom hátrahagyásával, pusztán egy kis k zít sk val kezemben, a Délamerikában vásárolt értékes eml kt rgyaim berakt roz sa után, hajóra szálltam.

Németországon keresztül utaztam haza. Hogy mit jelentett ez az utazás, végig a háborús Európán, azt talán legjobban azzal jellemezhetem, hogy teljes egy hétig jöttem Budapestig.

Meg kell eml itenem, hogy a Vöröskereszt kirendeltségei minden vasútállomáson élelemmel és frissit vel látták el az utasokat, úgyhogy a fáradságos úton fel l más kellemetlenség nem  rt bennünket, de kicsire méretezett keblemből mégis nagyon nagy sóhaj, nagyon nagy és boldog sóhaj szakadt fel, amikor ennyi viszontagság és oly hosszú távollét után berobogott velem a vonat a budapesti Keleti pályaudvarra.

ÚJRA ITTHON.

Pestről azonnal hazautaztam Pécsre, ahol rokonaim és ismerőseim őszinte lelkesedéssel fogadtak. Sokan nagyon csodálkoztak azon, hogyan tudtam a háborús körülmények között hazajönni és persze sokszor el kellett mondanom kalandos, élményekkel teli utolsó heteim történetét.

Annyira ki voltam merülve, hogy az első héten ki sem mozdultam a lakásból, majdnem mindig feküdtem, hogy kiheverjem az elviselt izgalmakat. Amikor azután már jól éreztem magamat, első utam — és ez bizonyára természetes — a színházba vezetett. De ekkor már nem az igazgató állandó szabadjegyével jártam a pécsi színházba, hanem zsöllyében ültem, vagy páholyban, de régi rajongásom semmit sem változott.

Különös gondjaim nem voltak, mert hiszen volt jócskán megtakarított pénzem, amelyet, — mint mondtam, — aranyfontokra váltottam be. Később azonban édesapám tanácsára nagyobb összegű hadikölcsönt jegyeztem és mint-hogy az éjszakai élet is sok pénzbe került, bizony szorgalmasan váltogattam fel a fontokat, amelyek ilyen körülmények között gyorsn fogytak.

Nem akartam azonban megvárni, amíg teljesen pénz nélkül maradok és ezért 1915 elején feljöttem Pestre, hogy kissé körülnézzek az artistavilágban, s megérdeklődjem, vajjon dolgozhatnék-e idehaza is?

A városligeti kis cirkusz bérlői akkoriban a Könyöt testvérek voltak, akikkel őszintén megbarátkoztam. Az ő tanácsukra jelentkeztem Beketow igazgatónál, a nagy cirkusz bérlőjénél. Udvarias levelet írtam neki, amelyre nem-sokára meg is jött a válasz: Beketow igazgató szívesen tárgyal velem.

Látogatásom alkalmával megtudtam, hogy a Beketow-cirkusznak már van egy törpéje, az olasz származású François, aki a telet mindig Itáliában tölti, nyáron jön csak vissza Budapestre. Szerződöttemnek azonban nem volt akadályja és így megállapodtunk Beketow igazgatóval abban, hogy már a legközelebbi szezonban fellépek nála. Abban is megegyeztünk, hogy nem használom a nemzetközi vonatkozásban is jócsengésű Fips artistanevetem, hanem a magyar Zoli néven szerepelek.

Megnyugodva tértem vissza Pécsre, ahol tavaszig vígan éltem világomat.

Egy héttel a cirkusz megnyitása előtt jöttem fel Budapestre és fontos állomása életemnek 1915. virágvasárnapja, amikor először léptem fel hazámban.

François, amikor Olaszországból visszaérkezett, eleinte nagyon kedves volt hozzám, de később féltékenykedni kezdett rám, mert tudta, hogy itthon maradok és látta, hogy engem külön hirdetnek a cirkusz plakátjain.

Először egy boz-paródiát tanultunk be és sikerünkre jellemző, hogy Beketow igazgató már az első hónap végén felemelte a gázsimat.

Megszakítás nélkül tizenöt esztendeig maradtam a Beketow-cirkuszban. Ez alatt a tizenöt esztendő alatt megismertem Budapest művészvilágát, a közönséget és főleg

a gyerekeket. De megismert engem is ez a kedves, bájos, gyönyörű város és megismertek a gyerekek, nemcsak a cirkuszban, hanem mindenütt, bárhová is léptem Budapest kövezetén.

Mindig szerettem a gyerekeket, mindig éreztem, hogy lelkemben én is örökké gyerek maradok és a szeretetnek ezzel az érzésével nyújtottam át mindig azokat az apró meglepetéseket, figyelmességeket, amelyekkel örömet szerezhettem a kicsikéknek. Tudtam, hogy ezek a kis emberkék boldogok voltak, ha kezefoghattak a Zolival, ha valami apró ajándékot kaptak tőlem, léggömböket vagy cukorka-csomagokat osztogattam és ma is úgy érzem, az élet egyik legnyobb ajándéka számomra, hogy mosolyt tudok varázsolni, derűt és boldog örömszillogást a kis emberkék arcára.

Beketow igazgató annyira megszeretett, hogy minden szezon végén jutalomjátékot rendezett nekem. Elyenkor azután persze zsúfolva volt gyerekekkel a cirkusz és én boldogan osztogattam mindent, amivel örömet szerezhettem az apróságoknak.

Ezek a gyerekek azóta már felnőttek és nagyon gyakori eset, hogy egy-egy előadásra eljönnek a cirkuszba és megmutatják a Zolit — a gyermekeiknek.

Rengeteg jótékonycélú előadáson vettem részt, különösen rokkant és sebesült katonák javára és szórakoztatására. Arra is jól emlékszem, amikor boldogult Gömbös Gyula miniszterelnök, még főhadnagy korában, előadást rendezett a rokkant katonák számára, amelyen szintén részt vettem.

Szerepeltem a tüzérek napján a Margitszigeten, az

Apponyi Poliklinika jótékony célú előadásán, az Állatkertben, az Angolparkban, a Vigadóban, a Városi Színházban, a Vasúti és Hajózási Clubban, a Zeneakadémián: elmondhatom, Budapest minden színpadáról megnevettettem már a közönséget.

A néma-filmek idején a filmrendezők észrevették nagy népszerűségemet és többször felléptettek.

A legnagyobb sikerű némafilmeket Déry Alfréd rendezte, így a „*Te mégy jobbra, én meg balra*” című vígjátékot is, amelyben egy boy szerepét játszottam: a Ludas Matyit, amelyben a bolond koldus szerepe esett rám; Mackó úrfi kalandjai-ban is szerepeltem.

Az utóbbi filmben különben Jackó Ciával és Kürthy Józseffel léptem fel és soha nem fogom elfelejteni egyik felvételi napunkat, amikor a budai hegyekben „forgatunk”.

Borzalmas hőség volt, szereplőkről, statisztákról, de rendezőről és operatőrrel is patakokban folyt a víz és egyáltalában nem magyarázható gyenge szervezettel, hogy az irtózatos hőségben, annyi próba után, meglehetősen meleg öltözékben: — elájultam.

Déry Alfréd, aki igazán nagyon erélyes ember volt, igen megijedt, menten szakított azzal a kétségtelenül csak jóindulatból fakadó szokásával, hogy vad kiabálással ösztökélje megfelelő játékra a szereplőket és ezentúl már csak így biztatott:

— Drága Zolikám, csináld úgy, ahogy neked legjobban fekszik!

Úgy is játszottam és sikerem volt.

Még néhány némafilmben szerepeltem, amelyek között

cirkusz-film is volt: a „*Salto mortale*”, amelyben Verebes Ernő is játszott.

*

A budapesti cirkuszévad rendszerint virágvasárnapon kezdődött és szeptember végéig vagy október közepéig tartott.

Minden hónapban új műsorral szerepeltem, amelyet partneremmel, François-val, vagy más artistákkal kreáltunk. Szerepem főként abban állott, hogy a szüneteket kellett kitöltenem: amíg egyes számokat előkészítettek vagy a produkcióhoz szükséges állványzatokat beépítették vagy leszerelték; szórakoztatnom kellett a közönséget. Azt hiszem, nyugodt lélekkel állíthatom, hogy szereplésem mindenkor túlnőtt ezen a kereten. Előfordult az is, hogy nagyobb sikerem volt, mint az előző vagy azután következő számnak.

Így gyakran külföldi artisták is megkértek, legyen segítségükre és vigyék humorot a számukba. Ezt úgy kell értelmezni, hogy együtt vonultunk be, vagy szám közben jelentem meg a cirkusz porondján és egyébként érdekes, vagy komoly számuk közepette, mosolyt csaltam a közönség arcára. Ezért természetesen sokszor külön honoráriumot, de még gyakrabban kedves ajándékokat kaptam.

Emlékezetes marad számomra Cliff Aeros halálugró szereplése, aki a cirkusz kupolájáról ugrott le a porondra. A számnak nagy sikere volt, de igen sokáig tartott, míg a komplikált felszerelést a következő szám előtt eltávolították az arénából. Miközben a munkálatok folytak, én előadtam Cliff Aeros ugrásának paródiáját. Beketow igaz-

gató, aki a háttérből figyelte a jelenetet, észrevette, hogy a közönség milyen kitűnően mulat a tréfán és elrendelte, hogy amíg a paródia tart, ne is nyúljanak a leszerelésre váró állványzathoz.

A cirkuszban ma is emlékeznek arra, hogy Sanguina eróművész nő számának paródiájával is igen nagy sikerem volt.

Az évad befejezése után többnyire hazamentem „telelni”.

A háború ideje alatt, mint már mondtam, sokszor játszottam sebesült katonák előtt, vagy más jótékony célú előadásokon, de szívesen gyűjtöttem Budapesten is a Nemzeti Színház előtt a nyomorék gyermekek javára, mint ahogy mindig örömmel álltam rendelkezésére azoknak, akik tőlem valamit kértek.

Pécsett megint sokat mulattam, nem egyszer reggel mentem haza és ezzel kapcsolatban el kell mondanom egy mulatságos kalandomat is, amely végül arra vezetett, hogy elköltöztem szüleimtől.

Miután a háznak, amelyben szüleim laktak, óriási kapuja volt, amelynek kilincsét nem értem el, nem egyszer súlyos komplikációkra vezetett a késői hazatérés. A kapukulcsot még csak valahogy beillesztettem a zárba és meg is fordítottam nagynehezen, de a kilincset már sehogy sem értem fel. Hiszen, ha valami forgalmas utcában laktunk volna, a kilincs sem lett volna nagy probléma. Az ilyen kis ember, mint én, egyszerűen megkéri az egyik járókelőt, legyen szíves, nyissa ki a kaput. De hol van járókelő hajnalban egy elhagyott kis vidéki utcában? Még a madár se jár arra!

Nem akartam az egész házat felköltetni, levettem hát Angliából hozott, különösen értékes gumiköpenyemet és elkezdtem feldobálni a kilincsre, hogy azután a kabát segítségével kinyissam a kaput.

Sikerült!

... Sikerült elszakítanom a köpenyt, de a kapu így sem nyílt ki és miután nem akartam hajnalról-hajnalra mindig egy-egy kabátot elszakítani, másnap szállodába költöztem.

Pécsett csak egyszer léptem fel műkedvelő előadáson; és csak a színházban rendezett jótékonycélú előadásokon szerepeltem. Szerződést Pécsett soha nem vállaltam, de mint néző, annál többet voltam a színházban.

Amikor az első tél leteltével visszajöttem Pestre, új partnert kaptam a Beketow-cirkuszban. Huszonhat-huszonhét éves, hozzám hasonlóan kistermetű fiatalember volt: Rolly. Rolly nem volt egészen új ember a cirkusz porondján, már szerepelt a Schmidt-cirkuszban és nemcsak nagyon tehetséges, de intelligens és kedves fiú volt. Budapesten élő szüleinél lakott és nagyon összebarátkoztunk.

Vele is paródiákat adtunk elő, amelyek közül óriási sikere volt törött tükör és a fülemüle-paródiának: Rolly nőnek öltözött és én voltam a gavallér.

Emlékezetes marad egy másik paródiánk is, amely félhomályban játszódott és amelynek során úgy látszott, hogy én tartom Rollyt kinyújtott karral a levegőben. Csak a szám legvégén derült ki, hogy Rollyt vékony drótkötél segítségével lebegtetik a levegőben, amikor én leejtett zsebkendőmért a földre hajolva, kivettem támasztó karjaimat Rolly alól, aki továbbra is a levegőben maradt.

Akkor már Pesten is közkedvelt voltam. Társaságom megnőtt és nagyon sűrűn előfordult, hogy szabadságos katonatisztek előadás után vacsorázni vittek a Gundelhez, vagy meghívtak a Casino de Paris-ba. Természetesen szívesen tartottam velük és azokon az estéken, amikor jókedvet és mosolyt arattam, magam is nevetve és vidáman töltöttem az időt.

Abban az időben a shimmy volt a divatos tánc. Szinte magától értetődik, hogy a társaság felkérésére én is shimmyztem valamelyik kétméteres artistanővel, ami persze harsogó derűt váltott ki a mulató közönségéből. Egy ilyen jólsikerült táncparódia után Sacelláry Istvántól egy üveg Törley pezsgőt kaptam, amit partnernőmmel, sikerem osztályosával együtt vidáman fogyasztottunk el.

Bizony, más idők voltak azok, mint a maiak!

Reggel hat óraker, amikor a mulatót bezárták, előke-rültek az épület mögött várakozó gumirádlisok s megkez-dődött a hajnali versenykocsikázás végig a Stefánián, mi-közben előfordult, hogy vidám urak üres pezsgősüvegeket hajigáltak ki a kocsikból.

Az ilyen mulatozások rendszerint az Andrássy-úti Pa-lermo kávéházban végződtek, amely akkoriban az artisták találkozóhelye volt.

Miután megígértem, hogy őszinte leszek, be kell is-mernem, hogy rendszerint csak délután jártam haza és ak-kor aludtam ki magamat. Nagy öröm volt számomra a tudat, hogy a társaság, amelybe belekerültem, nekem 'kö-zönhette jó hangulatát.

Elkövetkezett a két forradalom ideje, de a cirkuszon a legszomorúbb események sem fogtak ki.

Akkoriban Rigoló volt a partnerem. Ezt a számomat talán mindenki ismerte, aki abban az időben cirkuszba járt és nevetni szeretett.

Rigoló nem volt kifejezetten artista, hanem szabályos, hosszúfülű szamár. A szám abból állt, hogy diadalmasan bevonultam Rigolóval a porondra és felszólítottam a közönséget: jelentkezzék, aki megüli a szamarat. A feladat könnyűnek látszott és nem egy jelentkező akadt, különösen, amikor kijelentettem, hogy az a kiváló lovas, aki megüli Rigolót, ötven korona jutalmat kap. Azt bölcsen elhallgattam, hogy a szamár idomított állat és nem is olyan nagy szamár, mint amilyennek látszik. Ugyanis a kitűnő állat állandóan rám figyelt és egy mindenki más számára észrevehetetlen jelre, haladéktalanul ledobta hátáról a vállalkozó szellemű lovasokat. A jelenet kapcsán, természetesen rengeteg móka és nevetés adódott, míg végül jómagam felpattantam a csacsi hátára és kiügettem a porondról.

Partnereim közül nem szabad kifejejtenem azt a kilenc idomított libát, amelyek, élükön a gunárral, katonás glédában masíroztak; utánam az arénában és vezényszavaim elhangzása után pontosan teljesítették a kapott parancsot

A forradalmi időkkel kapcsolatosan, írnom kell Zichy Teddy grófról, aki bizonyára nem haragszik meg, ha azt mondom, hogy akkoriban ő volt a budapesti éjszakai élet egyik legkedveltebb alakja. Társaságával gyakran jött el a cirkuszba, — ahol mindig a karzaton ült — s engem gyakran vitt vacsorázgatni. Ennek azért volt nagy jelentősége, mert abban az időben bizony nemigen lehetett jó vacsorához jutni, még drága pénzért sem. De Zichy gróf ismert egy angyalföldi kocsmát, ahol jó pénzért a legrosz-

szabb időkben is pompás harapnivaló akadt, még rántott-csirke is és kitűnő bor!

Egy alkalommal előfordult, hogy négyen mentünk vacsorázni: Zichy gróf, Gerard, Lázics Gyuszi és én. Egy kis szégyenkezéssel, de be kell vallanom, hogy bizony berúgtunk. Gerard valóságos alkoholmérgezést kapott és olyan gyalázatos állapotban volt, hogy féltünk, nem éri meg a reggelt. Teddy gróf magával vitt bennünket Szentkirályutcai palotájába, ahol terroristák voltak beszállásolva. Mindössze egy szoba állt a gróf rendelkezésére, ide telepedtünk be hármasban. Még ma is érzem a szájamban annak a szilvalekvárnak az ízét, amelyet a szoba egyik sarkában álló zsírosbödönből szaporán kanalazgattunk...

A telet ezután ismét Pécssett töltöttem és ilyenkor nyári keresetem jelentős részét rendszerint elköltöttem.

1920-ban történt először, hogy nem mentem haza szülővárosomba, mert szerződést kaptam a Tabarin mulatóba.

Itt megint egy rendkívül magas nő volt a partnerem, akivel apacstáncot jártunk, estéről-estére óriási sikerrel. De mint konferanszié is szerepeltem a mulatóban, amelynek közönsége nagyon megkedvelt.

A Tabarin-nel kapcsolatban volt egy kedves élményem, amelyet feltétlenül el szeretnék mondani.

Fellépett a mulatóban egy német táncosnő, aki komoly klasszikus táncot, úgynevezett hisztérikus számot adott elő.

Géber igazgató egyízben felbízott, hogy miközben önagsága táncát lejt a parketten, jelenjek meg a háttér lépcsőjén és csináljam meg a szám paródiáját.

Így is történt.

Cíviliben jelentem meg a háttérben és a beavatottak izgatott várakozása közepette, néhány groteszk mozdulattal utánoztam a parketten vonagló hölgyet. A művész nő persze nem is sejtette, hogyan lehetséges, hogy a klasszikus táncszám közben, amelyet rendszerint csendben néz végig a közönség, egyszerre óriási nevetés tör ki, amely azután pillanatról-pillanatra fokozódik.

Azután hirtelen megfordult és észrevett. Először nagyot sikított, azután szám közben kirohant a színpadról.

Most kezdődött csak a hadd el hadd! Ónagysága odakint folytatta a hisztérikus számot. Először kijelentette, hogy öngyilkos lesz, azután közölte, hogy felbontja a szerződését, de mindenekelőtt nekem esett, hogy megfojtson, vagy valami más módon öljön meg.

Őszintén bevallom, nem vagyok nagy hős, nagydarab nőktől különben is mindig félttem, így hát a veszekedés alatt sietve elbujtam az egyik páholy mélyében, mert csakugyan tartottam a feldühödött táncosnő haragjától.

Később azonban sikerült a derék hölgyet annyira megnyugtanni, hogy még velem is kibékült, sőt engesztelődés jeléül megajándékozott egy doboz cigarettával is.

A Tabarinban történt szereplésem után először fordult elő, hogy határainkon túl is felléptem.

Pozsonyba kaptam szerződést, a Redoute-ba.

Már néhány napja szerepeltem nagy sikerrel és délutánonkint a Redoute-kávéházban ültem társaimmal. Egy délután, úgy hét óra tájban, magas fiatalember lépett hozzám és felszólított, hogy kövessem a rendőrségre.

Nagyon megijedtem, nem tudtam elképzelni, mi dolga

lehet velem a rendőrségnek. De a fiatalember igazolta magát és kénytelen voltam követni.

A rendőrségen azután láttam, hogy percről-percre rosszabbodik a helyzetem. Ugyanis este hét órakor már nem volt senki az épületben, aki kihallgathatott volna és így közölték velem, hogy ott kell töltenem az éjszakát.

Mondhatom, igazán nem volt kellemes dolog. Kiütött rajtam a hideg veríték, amikor elvették tőlem a zsebemben őrzött tárgyakat, nyakkendőmet és cipőfűzőmet, nehogy kárt tehessek magamban és végül bezártak egy cellába, ahol már sokan voltak.

Gazember lennék, ha azt állítanám, hogy ennél előkelőbb társaságban még nem szerepeltem, de népszerűségemre jellemző, hogy amint becsapódott mögöttem a zárka ajtaja, szinte kórusban hangzott fel:

— Itt a Zoli!

Nagyon keserves helyzet volt és nem tudtam bele nyugodni ebbe a furcsa és váratlan fordulatba.

Szerencsémre — mindenütt akadnak jó emberek — akadt itt is egy őrmester, aki látta, milyen rossz helyzetbe kerültem a zsúfolt, levegőtlen cellában. Bejött hát értem és átvitt egy másik zárkába, ahol csak egy ember volt: szintén magyar, de mást nem is tudtam meg róla, mert nagyon hallgatag volt.

Ha visszagondolok azokra a keserves órákra, amelyeket a pozsonyi rendőrség épületében töltöttem el, még most is végigfut a hideg a hátamon. Hajamat téptem, sírtam, sőt zokogtam és kiabáltam kétségbeesésemben, hiszen nem tudhattam, mi vár rám és féltem is.

A derék őrmester próbált megnyugtatni. Megmagya-

rázta, hogy tudhatnám, a csehek most zaklatják a magyarokat és elárulta, hogy a velem szomszédos fülkébe is egy magyar grófnét hoztak be néhány nap előtt. Hogy valamivel enyhítse a helyzetemet, felajánlotta, hogy gránát-marsot hoz vacsorára. Dehogysis kellett nekem a gránát-mars!

A sírástól végül mégis elfáradtam, úgy, hogy elnyomott az álom. Léptek kopogására, ajtócsapkodásra, vezényszavakra ébredtem és kilenc óráig kellett várakoznom, míg végre elővezettek. A pozsonyi rendőrség politikai osztályának egyik magasrangú tisztviselője elé kerültem. Ismerős volt az arca, hiszen többször is láttam a Redoute kávéházban, de most egyáltalában nem volt barátságos.

Megkezdődött a kihallgatás, amelynek során elővettem fiókjából egy reklámlapot. Ennek egyik oldalára Jancsi bohóc egy kupléja volt nyomtatva, afféle aktuális strófák, amelyeket annakidején csehekről, szerbekről, románokról énekelt. A másik oldalon az én képem volt látható, fehér kabátban, a Kulcsár és Huppert tisztító-cég hirdetésével.

Hát ez volt a baj!

A világ minden kincséért sem akarták elhinni, hogy nem én énekeltem a cseheket gúnyoló szöveget és hiába próbáltam bizonyítani, hogy ártatlan vagyok a dologban, láttam, hogy baj lesz.

Kénytelen voltam ötszáz koronáért cseh ügyvédet fogadni, akinek segítségével azután sürgönyök özönét zúdítottuk Budapestre. Sürgönyöztünk Beketownak, Jancsinak, Kulcsár és Huppertnek, Artista Egyesületnek, hogy igazolják: a szóbanforgó szöveg nem az én műsoromból való.

De mindez nem használt. A rendőrtisztviselő minden áron ki akart toloncoltatni.

Csak nagynehezen tudtam elérni, hogy ne toloncúton távolítsanak el Pozsonyból, hanem beleegyeztek, hogy magam hagyjam el a várost. Útlevelemben azonban beleütötték a kiutasítási végzés pecsétjét és még attól is tartanom kellett, hogy a határon kellemetlenségeim lesznek. De szerencsére nem volt semmi baj, simán hazaértem és azóta sem léptem fel a cseheknél.

*

A három esztendeig tartó szerb megszállás ideje alatt is Pécssett töltöttem szabadságom legnagyobb részét.

Nyugodt lélekkel állthatom, hogy nem egy embernek voltam nagy mértékben segítségére, mert jóban voltam a városparancsnokkal, nyelvtudásom révén érintkeztem az antantbizottság Pécssett tartózkodó tisztjeivel is, és ha valakinek valami ügyes-bajos dolga volt, amelyet már sehogy sem lehetett elintézni, a Zolihoz fordult, aki ugyan nem volt kijáró, s nem is fogadott el semmit a fáradozásáért, de ha magyarokon segíthetett: megtette.

Pécsi tartózkodásommal összefüggően, három esetet kell elmondanom.

Az egyik a következő:

Fodor Artúrral, aki akkor a Süredi-társulatnál volt szerződésben, szilveszteri mulatságot rendeztünk a pécsi Nádor-szállodában. Minden jegy elkelt. Sőt, minden jegy kétszer kelt el. Ugyanis titokzatos kezek kétszer adták el a jegyeket, aminek következtében a rendőrségnek kellett

közbelépnie, hogy az irtózatos tömeget némiképpen elrendezze és a szállót kiürítse.

Fodor Artúrral különben többször léptem fel Pécssett, többek között a Drótostótbóladtunk elő egy mulattató jelenetet: ő volt a nagy Janó, én meg a kicsi.

A második, feltétlenül említést érdemlő eset a bíróságnál történt.

A dolog előzménye az volt, hogy miután Pécs és Budapest között nem volt meg a kellő érintkezés, Pécssett kiadtak egy színházi lapot, amely nagyon hasonlított a budapesti Színházi Élethez.

Ebben a lapban egyszer megjelent egy dal, amelynek szövege a budapesti Színházi Életben is napvilágot látott, csak hogy a pesti színházi lapban más név szerepelt a dal szerzőjeként, mint a pécsiben. Ebből támadt azután a vita, amely — hírlapi nyilatkozattal folytatódott, majd plágium-és becsületsértési perben érte el tetőpontját.

A tárgyaláson természetesen megjelent az egész pécsi bohémvilág. Magától értetődően én is.

Amikor azután esküre került a sor, a közönséggel együtt én is felálltam.

Egyszer csak rámmutat a bíró:

— Maga miért nem áll fel? — kérdezte szigorúan.

Erre olyan derültség támadt, amelyet csillapítani is alig lehetett és a bíró már azzal is kénytelen volt a hallgatóságot megfenyegetni, hogy kiűrítetteti a termet.

A harmadik, nem ennyire mulatságos esetem a határon történt.

Minden áron haza akartam menni Pécsre, ahová akkoriban csak határátlépési igazolvánnyal lehetett eljutni.

A budapesti szerb követségen meg is ígérték, hogy megkapom az igazolványt, de csak ígérték, nekem' pedig nem volt türelmem várni.

Elindultam hát határátlépési igazolvány nélkül.

Mégsem lett baj a dologból. Egy kedves és jóindulatú magyar csendőrszázados segített rajtam, mégpedig nagyon egyszerűen: eldugott a mozdonyon, amelyet nem kutattak át.

Mozdonyon, a pokolian meleg kazán mellett meglapulva jutottam át a határon, de nem utaztam egészen Pécsig, mert ott az állomáson megintcsak szükség lett volna a határátlépési igazolványra. Kérésemre a mozdonyvezető egy pécskörnyéki kisebb helyiségben kitett, ahonnan azután kocsin folytattam az útam.

Visszafelé már szabályosan jöttem fel Pestre, mert a határátlépési igazolvány végre-valahára megérkezett.

ÉLMÉNYEK.

Ha Budapesten tartózkodtam, a Bulyovszky-utcában béreltem hónapos szobát. Azt hiszem, nem egészen érdektelen, ha elmondom, hogy egy ilyen kis embernek, mint én vagyok, néha nagyon is sok baja van, amíg megfelelő lakásra akad.

Tapasztalatom azt mutatja, hogy az emberek legnagyobb része valahogy úgy képzei, az én lakásom minden vonatkozásban arányban áll természetemmel: kicsi a szekrény, kicsi az ágy, kicsinyek a bútorok.

Erről szó sincs! Nagyszerűen megfelel nekem a rendes méretű szekrény, ágy és szék, de amikor egy-egy új lakásba költözöm, azért alaposan körül kell nézmem. Mindennek előtt meg kell állapítanom, megfelelően alacsonyan van-e a vilanykapcsoló, no meg az ajtókilincs, mert ahol lakni akarok, ott először be kell jutnom a szobába és a vilanyra is szükségem lehet.

Ha a szekrényben magasan van a ruhák felakasztására szolgáló rúd, ezen egy egészen apró ötlettel már régen segítettem, amennyiben egy emelőbottal, amely az én utasításaim szerint készült, akasztom be ruháimat a szekrénybe.

Bulyovszki-utcai lakásommal is sokszor baj volt. Ha éjjel mentem haza, néha félórakig kellett sétálnom a ház előtt, amíg jött valaki, aki becsöngetett helyettem.

Abban az időben történt az alábbi kis kaland, amelyen később is sokat neveltünk.

Nagyobb társasággal voltam mulatni. Ott voltak a Bauer fiúk, Csányi Rezső, a Capri igazgatója, Silber Bandi és még mások; igazán jókedvű mulatozásunk hajnalig tartott. Hajnalban azután autóba ültünk és a társaság udvariasan hazáig kocsikáztatott. Amikor leszálltam az autóról, odafordultam a jól megtermett Silber Bandihoz:

— Bandikám, légy szíves, gyere és csengess be!

— Persze, hogy jövök! — hangzott a készséges felelet.

És Bandi ki is szállt a kocsiból, odajött a kapuhoz és rátette az ujját a csengő gombjára. Azután visszaült, az autó utasai még integettek felém és a kocsi megindult.

Ott álltam a kapu előtt, álltam és vártam. Álltam és vártam, de a házmester nem jött. Kezdtém mérges lenni és szidtam a derék házfelügyelő mély álmát, amikor észrevettem, hogy egy távolabbi utcakereszteződésnél ott áll az autó, amellyel hazajöttem, benne a vidáman nevető társasággal, akik nyilván azon mulattak, hogy Silber Bandi csak úgy tett, mintha csengetett volna, de nem nyomta meg a csengő gombját.

Végre arra jött egy hajnali járókelő. Egy hölgy.

Udvariasan megemeltem a kalapomat, meghajoltam és így szóltam:

— Bocsánatot kérek, ne tessék molasztálásnak venni, ha megkérem, lenne szíves becsöngetni...

A hölgy rámmosolygott, megnyomta a csengőt és vidám bájjal megkérdezte:

— Fel is jöhetek?

*

Kis termetemmel kapcsolatban sok vicc van forgalomban, amelyek legnagyobb része valóban megtörtént.

Előfordult egy alkalommal, hogy Sárossy Bandival együtt érkeztem meg törzstanyámra, a New-York kávéházba. Anélkül, hogy tréfálni akartam volna, odaszóltam a ruhatárosnak:

— Azután össze ne cseréljék a kabátokat!

Ezen hetekig nevettek a New-Yorkban.

*

Máskor Sárossy Bandinak panaszkodtam:

— Bandikám, nagy bajban vagyok, nyakig úszom az adósságban.

Mire Sárossy kesernyésen felelte:

— Neked könnyű! De mit szóljak én?

*

Soha nem fogom elfelejteni, hogy egyszer vidéki telefont vártam és nagyon türelmetlenül lestem a telefonos jelzését. Amikor azután jelentkezett a vidéki állomás, mint az örült rohantam a fülkébe. Valóban, mint az örült, mert hiszen elfeledkeztem arról, hogy nem érem fel a beszélőt és egy pillanatig tanácstalanul álltam ott, kezemben a kagylóval.

De a mentő-ötlet nyomban jelentkezett.

Ismét kirohantam a fülkéből és miután hirtelenében egyetlen szabad széket sem láttam a kávéházban, a hozzám legközelebb ülő ismerős alól rántottam ki a széket. A legközelebb ülő ismerős történetesen Fodor Artúr volt.

— Mit csinálsz, te örült?! — kiáltott rám felháborodva. — Minek neked szék?

Már csak a fülke ajtajából kiabáltam vissza:

— Mert nincs időm létrát keresni!

*

Abban az időben egyszer Rakovszky Iván belügyminiszter úr Thököly-úti villájában, a házavatás alkalmával, jelmezes házibált rendezett, amelyen én is jelen voltam, mint kis boy. A Kegyelmes úr mellett álltam és fogadtam az érkező vendégeket, már megérkezésük pillanatában mosolyt varázsolva arcukra.

Máskor is előfordult, hogy magánházakhoz hívtak meg vendégségbe, így egy alkalommal Batthyány Gyula gróf Délibáb-utcai palotájában szerepeltem jelmez-estélyen. Elképzelhető, milyen sikerem volt, amikor török basának öltözve jelentem meg a fényes vendégsereg között.

Felejthetetlen számomra ennek az estének az emléke. A gróf és a grófné rokokó öltözetet viselt, a palota bejáratánál pedig tizenkét fehérparókás lakáj állt sorfalat és várta az előkelő vendégeket. Magától értetődik, hogy az utca tele volt kíváncsi báméskodókkal, akik szintén a felvonuló előkelőségekben gyönyörködtek.

Arra is emlékszem, hogy Apponyi Albert gróf és Andrássy Gyula gróf magyar ruhában érkezett.

Éjféltájban megéheztem és ott keringtem a hideg buffet körül. A házigazda, aki észrevette, hogy miben sántikálok, kedvesen biztatott:

— Csak fogyasszon valamit, kedves Zoli!

Kétségtelen, hogy jó szándékkal mondta, de arra persze

nem gondolhatott, hogy én sajnos nem érem fel a mindenféle jókkal megrakott buffet-asztalt és bizony továbbra is éhesen maradtam.

Végül is az egyik inas, aki ezüst tálcán pezsgőt hordott körül a vendégeknek, azt a jó tanácsot adta, hogy menjek le a szuterénbe, a konyhába és ott kérjek valami ennivalót.

Ezen az úton is hálásan köszönöm neki a jó tanácsot.

A konyhában ugyanis remek vacsorát kaptam: bécsi-szeletet, francia salátát, no, meg persze pezsgőt is és nagy lendülettel láttam neki.

Vacsora közben zaj szűrődött át hozzám a szomszéd szobából és amikor benéztem, nagy örömmel láttam, hogy régi ismerőseim: Magyar Imre és cigányzenekara vacsoráztak odabent. No persze, mindjárt össze is ültünk és én olyan jól éreztem magamat, hogy vissza se mentem a bálterembe. Levettem a török basa jelmezét és civilben mentem haza.

Másnap a gróftól borítékot kaptam, amelyben kétezer korona volt.

LONDON.

1925 jelentős évszám az életemben.

Ebben az esztendőben szerződötési ajánlatot kaptam a stockholmi Adolfi-cirkusztól, amely akkor a bécsi Rentz-cirkusz épületében vendégszerepelt. Meg is egyeztünk havi 900 Schilling nettó fizetésben, amikor olyan dolog történt, ami kihatással volt életem későbbi folyamára is.

Levelet kaptam a híres berlini artistaügynöktől, Paul Schulzetól, amelyben lehetőséget nyújtott arra, hogy ugyanabban a szezonban a híres londoni Olympia cirkuszban fel léphessek.

A kínált szerződés igen kedvező volt, a feltételek értelmében meg kellett kapnom az oda- és visszautazás költségeit és heti húsz font fizetést.

Mielőtt Adolfiékkal végérvényesen tisztáztam volna a helyzetet, máris sürgönyöztem Schulzenak, hogy ajánlatát elfogadom.

A Londonba szóló szerződés karácsonytól február közepéig szólt, de baj volt; Adolfiékkal akkor már aláírtam a megállapodást március végéig.

Az artistavilágban különös jelentősége van annak, hogy valaki ura-e szavának, betartja-e azt, ami szent és sérthetetlen: az aláírt szerződést.

Egész artista-pályámon mindig vigyáztam arra, hogy szerződés-szegéssel ne vádolhassanak, most is következe-

tes szerettem volna maradni, de az Ólympia, minden artísta vágyainak teteje, meg azután háború előtti kellemes londoni emlékeim nem hagytak nyugodni.

Minden áron fel akartam bontani szerződésemet Adolffiékkal, de kísérleteim hiábavalóknak bizonyultak; Adolffiék nem mondtak le rólam és így október 1-én meg kellett kezdenem bécsi fellépésemet.

Életemben talán először nem örültem a sikernek, mert ez még nehezebbé tette a szerződés felbontására irányuló kísérleteimet.

Mindent megpróbáltam. Az ügynököt megkértem, járjon közben az érdekemben, külön honoráriumot is adtam ezért neki. Azután betegségről kezdtem panaszkodni és kijelentettem, hogy ilyen betegen nem tudok játszani. De az igazgató, aki az egyik páholyból nézte végig az előadást, lehivatott az irodába.

— Maga azt mondja, hogy beteg? — szólt hozzám.

— Igen, beteg vagyok — feleltem bágyadtan.

Vidám hahota volt a válasz.

— Hát, ha maga ilyen beteg, akkor csak menjen szépen vissza a porondra és ki ne gyógyíttassa magát, mert betegen még jobb, mint egészségesen...

Érthető módon, nem hitte el betegséget, mert időközben neszét vette londoni szerződésének. De látnia kellett, hogy valósággal szenvedek, amiért nem enged el Londonba s úgy látszik, végülis megunta azt a világfájdalmas arcot, amellyel naponta megjelentem, megelégette szomorú és kókadó mozdulataimat, úgyhogy egyszer azután megint behivatott az irodába.

— Én elengedem magát, Zoli, — mondta — de csak

azzal a feltétellel, ha a nyári szezonra, amikor Olaszországba kell mennünk, visszajön hozzám.

Természetesen boldogan mondtam igent és azt hiszem, egész életemben nem csomagoltam olyan gyorsan, mint akkor este . . .

Bécsből Párizsba utaztam, ahol azonban csak néhány napot töltöttem. De ez a néhány nap is érdekes és kellemes élményekkel telt el.

Újra megnéztem és megcsodáltam a világ fővárosát és este a Cirque d'Hiverben kötöttem ki.

Ebben a cirkuszban szerepelt a már akkor is világhírű, spanyol származású Rivel's-csoport.

A műsornak csak egy részét néztem végig a helyemről, a szünetben belátogattam az öltözőbe és annyi ismerőst találtam, hogy többet vissza se mentem a nézőtérre.

Ugyanabban a műsorban léptek fel a Fratelliniek is, akik a nevetetés terén nyújtott páratlan teljesítményükért később megkapták a becsületrendet.

Rivelséktől megtudtam, hogy ők is Londonba mennek, az Olympiába köti őket szerződésük, de nem akartam őket bevárni és egyedül folytattam utamat Calais felé, majd Doveren át Londonba.

Londonban a Haslett Roadon, az artisták híres utcájában szálltam meg az International Pensióban, amelynek olasz tulajdonosa mindent elkövetett, hogy vendégei jól érezzék magukat.

Vasárnap reggel mentem ki először a cirkuszba, hogy jelentkezzem.

Az Olympia tizenöt kilométernyire fekszik a híres Victoria-pályaudvartól és bár felkészültem arra, hogy rend-

kívüli élményben lesz részem, amit ott láttam, örökre felejthetetlen marad a számomra.

A cirkusz jóval nagyobb területen fekszik, mint a mi Angolparkunk és London legnépszerűbb szórakozóhelye. Csak az alkothat magának fogalmat, milyen hatalmas szórakoztató-üzemről van itt szó, aki tudja, hogy banküzlet, orvosi rendelő, tűzoltóállomás, vendéglők, kávéházak, található az Olympia területén.

Az épület maga óriási: a legnagyobb cirkusz, amelyet valaha láttam. Nyolcezer néző befogadására alkalmas és naponta két előadáson telik meg zsúfolásig.

A városból külön földalatti vonatok járnak ki az Olympiához és az angolparkszerű gigantikus szórakozóhelyre csak az juthat be, aki egy shillingért jegyet vált. Ebben természetesen nem foglaltatik benn a cirkuszi belépőjegy ára.

Hogy tiszta képet adjak erről az óriási cirkuszról, el kell mondanom, hogy az igazgatóság megbízottai az egész világot bejárják, megnézik minden cirkusz- és varieté előadást és ahol érdekes artistaszámot fedeznek fel, azt nyomban szerződtetik. Azt is mondhatom, hogy az artisták krémje szerepel az Olympiában.

Ami pedig a szintén páratlan méretű hirdetési kampányt illeti, azzal egyetlen hasonló üzem nem veheti fel a versenyt.

Ma is magam előtt látom a londoni Picadillyn felszerelt hatalmas neonfényreklámot, amelyen két óriás zsonglőrmutatványokat végez, míg a város egy másik központi fekvésű terén két gigantikus méretű ló ágaskodik, sziporkázó villanykörtékből kirakva.

De a sajtóban is óriási reklámhadjárat folyik. A szerződtetett artistákat a világ majdnem minden jelentősebb lapjában hirdetik, így például az én képem többek között egy bombayi folyóiratban is megjelent, úgyhogy egyes Bombayben szereplő magyar artisták, képeimet látva, egy ideig abban a feltevésben éltek, hogy én is Indiában vagyok.

A lapokon kívül a híradó-mozikban is bemutatják az egyes híresebb számokat és ezenkívül röpcédulák, rádióhirdetések és a közlekedési eszközök oldalára festett hirdetésmények légiói hívják fel a közönség figyelmét az Olympiára.

Ennek a méreteiben páratlanul álló hirdetési kampánynak meg is volt az eredménye, mert a világ minden tájáról tódultak a nézők az Olympiába.

Amikor először szerepeltem Londonban, többek között a Kapurthalai maharadzsa, Hailé Szelasszié abesszin négus, egy maláj fejedelem és két kínai tábornok is megjelent a nézők között, nem szólva a londoni előkelőségekről, akik között nem egyszer a kormány tagjai is szerepeltek.

Óriási teljesítményt nyújtott ez a cirkusz a közönségnek. Egy műsorban szerepeltek Rivelsék, Kodornas, a levegő királya — ez a megfizethetetlen artista még nem járt Magyarországon, — Colcoliani, a káprázatos kötél-táncos, aki az első salto mortalet csinálta a kötélen.

Nemzetközibb artista-társaságot még sehol nem láttam együtt: japánok és malájok éppúgy felléptek a műsorban, mint amerikaiak vagy kaukázusiak.

A műsor rendszerint hatalmas felvonulással kezdődött, amelyben mindenki részt vett, az összes artisták, a két óriási zenekar és az állatszámok.

Jól emlékszem, az első műsorban egy csiszolt üveg-hintó bakján ültem, amelyet hat póni húzott. A hátsó trónuson ült Anglia legöregebb bohóca, mellettünk pedig két sorban, huszonnégy tündöklően szép Jackson-girl haladt. Csak a felvonulás után kezdődött meg a műsor.

A cirkusz világítása egyenesen elképesztő. Számításom szerint, legalább hatvan, úgynevezett focu slámpa világította meg a porondot és minden oldalról három-három reflektor fénye irányult az arénára. Szinte fényárban úszott minden.

Már megérkezéseimkor kellemes meglepetés ért: a műsor vezetője, az úgynevezett artistavezető, nem volt más, mint Schumann Viktor, az első igazgatóm fia.

Könnyen elképzelhető, hogy ennek az óriási cirkuszgépezetnek az irányítása, nemcsak rendkívüli felkészültséget, tökéletes összhangot, de katonás fegyelmet is kíván. A próbák során másodpercnyi pontossággal meghatározák, mennyi lehet egy-egy szám időtartama. Öt másodperc eltérés sem lehet, különben felborult a beosztás és éppen ezért — ez külön meglepetés volt számomra —, ha a produkcióra szánt idő lejárt, az artistának akár a műsor-szám közepén is el kell hagynia a porondot.

Schumann Viktor füttyjelekkel vezényelte az artistákat és aki nem tudott beleilleszkedni ebbe a tökéletes fegyelembé, az nem maradhatott az Olympia tagja.

Igy egyszer megtörtént, hogy három kiváló amerikai légtornász, akiket Schumann füttyjele számuk kellős közepén parancsolt le a porondról, felbontotta a szerződést és azonnal visszautazott Amerikába. A tengerentúlról az Olympiához szerződött artistáknak alá kell írniok, hogy

Nem taldlunk haza ... (London)

A „tükörjelenet“

Párisban

Zürichben

A Moulen Rougeban

szerződésfelbontás esetén Európában sehol máshol nem lépnek fel.

Egyívású számok, vagy hasonló produkciók, ugyanazon időben kerülnek a porondra. Össze kell tanulniok és ez a magyarázata, hogy a hatalmas arénában egyszerre esetleg három produkció is folyik.

A cirkusz személyzete kivétel nélkül kiszolgált katonákból áll, többnyire hadirokkantakból, akik a cirkusz egyenruháját viselik, de mellükön ott vannak katonai kitüntetések. Érdekes, hogy a cirkusz igazgatósága naponta megváltoztatja a jegyszedők beosztását, ami által elejét veszi mindenféle jegycsalási lehetőségeknek.

Az Olympia előadásairól kiadott műsort, amely páratlanul gazdag, többszínnyomású, valóságos kis könyvecske, műsorárus nők adják el a közönségnek és az árnyokra jellemző, hogy naponta átlag négyezer darab fogy el belőlük.

A jegyárusítást rendkívül érdekesen oldják meg. A cirkuszt látogató óriási tömeg soha nem kénytelen a pénztárak előtt tolongani, mert körülbelül ötven jegyárusítóboxban árusítják a belépőjegyeket. Minden két-három sor-nak külön árusítófülkéje van, úgyhogy még abban az esetben sincs torlódás, ha — ami gyakori eset — zsúfolt ház van.

Az Olympia telefonközpontja révén, egyik pénztár-fülke könnyűszerrel talál kapcsolatot a másikkal és ezzel is leegyszerűsíthető a jegyeladás. A cirkusz napi két előadásának ezer meg ezer nézője számára. Különben minden hétköznapon két előadást tartottunk, csak karácsonykor játszottunk háromszor.

Egy alkalommal MacDonald volt miniszterelnök, aki végig akarta nézni az előadást, már nem kapott jegyet és az artisták bejárója előtt, egy pótszéken volt kénytelen helyetfoglalni.

Az előadás szüneteiben nem nagyon pihenhettem, mert hol fényképészek, hol meg festők kerestek fel, hogy a hirdetési kampány számára megörökítsenek. Igen gyakran előfordult, hogy nem volt időm átöltözni sem, mert nekem a bohócokkal együtt kellett az arénában lennem és lehetőleg mindig új és új mókákkal kitöltenem a szünetek perceit.

A műsor végeztével a közönség kitódult az angolpark-szerű szórakozóhelyre, ahol felnőttek és gyerekek, munkások és tisztviselők, művészek és politikusok, London népének minden rétege megfelelő szórakozást talált.

Ebben az időszakban ismertem meg néhány olyan jellemző angol sajátosságot, ami örökre emlékezetembe véssődött.

Köztudomású dolog, hogy Angliában nagyon komolyan veszik az állatvédelmet, rengeteg az állatvédő egyesület és ezeknek tagjai valóban mindent elkövetnek az állatok érdekében. Nagyon ritka az a londoni kocsis, aki meg meri ütni a lovát az utcán, de a kutyák gazdái sem tartják valami nagyon ajánlatos dolognak, hogy a járókelők előtt fenyítsék meg négylábú jószágaikat. A londoniak állat-szeretetére még az is jellemző, hogy a városban nagyon sok a kutyaszobor és még ma is gyakran látni kőből faragott itatóvályukat a szomjas lovak számára.

Az állatvédelemmel kapcsolatban egyszer érdekes dolog történt az Olympiában.

Az állatszámok között volt egy híres oroszán-produkció, amely abból állt, hogy egy szelídített oroszán egy ló hátán jelent meg a porondon, majd felugrott egy emelvényre, amelyről ismét visszalendült a körbefutó ló hátára.

Elképzelhető, hogy ennek a számnak nagy sikere volt, valóban páratlan idomítási eredményt jelentett, hogy az aránylag fiatal oroszán végigcsinálta ezt a produkciót a számára remek csemegét jelentő lóval.

Megtudtuk azonban, hogy néhány londoni állatvédő egyesület, főképp olyanok, amelyeknek alapító tagjai között sok volt a vénkisasszony, nagyon rossz szemmel nézi ezt a számot. Arról is értesültünk, hogy ezeknek az egyesületeknek tagjai megvásárolták a cirkusz első sorának üléseit és a páholyokban is helyet akarnak foglalni, kétségtelenül azzal a szándékkal, hogy hangos kifejezést adjanak nemtetszésüknek.

Az igazgatóság kellő óvatossággal járt el, mert idejében értesítette a rendőrséget arról, hogy valami tüntetésféle készül, én pedig a bohócokkal együtt azt az utasítást kaptam, ha valami rendzavarást veszünk észre, lármával és bolondos mókáinkkal vonjuk el a közönség figyelmét arról, ami történik.

Valamennyien izgatottak voltunk azon az estén, de különösen azok az artisták, akik nem ismerték az angol közönséget.

Amikor megkezdődött az oroszán-szám, valamennyien készenlétben álltunk, de készenlétben volt a kivezényelt rendőrség is.

A tüntetés csakugyan nem maradt el. Az állatvédő egyesületek hölgytagjai felemelkedtek helyükről, ernyőiket

és öklüket rázva lármázni kezdtek, mi pedig megkaptuk a jelt, kitódultunk a porondra — természetesen az oroszlán és a ló távozása után — és önmagunkat felülmulva, olyan lármát csaptunk és tréfáinkkal olyan viharos derültséget váltottunk ki, hogy a közönség nagyrésze nem vette észre, amikor a rendőrök karonfogták az izgatott hölgyeket és udvariasan, de ellentmondást nem tűrve, eltávolították őket a cirkusz épületéből.

A műsor egyébként a két hónap alatt nem változott, tehát próbákra sem volt szükség, legfeljebb annyi változás történt — ez is csak az első napokban, — hogy a műsorszámok sorrendjét cserélte fel az artistavezető.

Amikor este kijöttünk a cirkusból és beutaztunk Londonba, a szórakozóhelyek többnyire már zárva voltak. Különbösen is, Londonban még a nemzetközi artisták is felveszik azt az angol szokást, hogy az estéket családi körben töltik, — akinek nincs ott a családja, az a másik artista családjához szegődik, — és legfeljebb, ha egy kis pókerezésről lehet szó.

Nagyon megszerettem és megszerettem a londoni életet, rövid idő múlva már magam is úgy beleilleszkedtem az ottani szokásokba, mintha hosszú esztendőök óta tartózkodtam volna az angol fővárosban.

Rokonaimmal is megvolt a kapcsolatom, rendszeresen kaptam a póstát és előfizetője voltam a Pesti Hírlapnak, amelyből megtudtam, mi történik odahaza. A Pesti Hírlap persze nagyon kelendő volt a magyar artisták között és azt hiszem, a kölcsönadott újságnak köszönhettem, hogy olykor meghívtak egy kis magyaros vacsorára.

Vasárnap nem játszott a cirkusz, a vasárnap igazi

pihenőnap volt és ilyenkor én is, jó angol szokás szerint, az ágyban fogyasztottam el a kiadós breakfest-et, úgy-hogy délben rendszerint már nem is voltam éhes.

Amikor azután felkeltem, bementem a Picadilly-re, ahol az egyik Lyons Cornerhouse-ban volt az artisták találkozóhelye. Ebben az ötemeletes áruházban mindent lehetett kapni és minden emeleten külön zenekar játszott.

Nemcsak az Olympia artistái találkoztak itt, hiszen ugyanakkor Londonban még három nagy cirkusz szerepelt, közöttük egy a híres Chrystall Palace-ban, amely nem-rég leégett. A Chrystall Palaceban, amelynek fedett sportcsarnoka van, akkoriban futballmeccseket is rendeztek.

Vasárnaponként kedvenc szórakozásom, rendszerint a mozi volt. Megesett, hogy egymásután három filmet is megnéztem, de legjobban a hirdómozikat kedveltem. Igen kedves élményem volt, amikor az egyik hirdómozi vásznán egyszer megpillantottam szeretett Budapestem panorámájának csodás képeit. Ilyen pillanatban érzi a nemzetközi artistaélet forgatagában élő világjáró különösen világosan, hová tartozik, mely utcák, mely házak nőttek leginkább a szívéhez.

A mozik egyébként nagy meglepetéssel szolgáltak nekem, amennyiben még az aránylag kis filmszínházak is igen nagy kiterjedésűek és fényűző berendezésűek.

Puha, süppedő szőnyegek borítják a padlókat, a film előtt rendszerint orgonahangverseny van, előadás közben pedig szabad a dohányzás. Ez az előny persze egyben nagy fegyelmet is követel, amit a közönség pompásan teljesít: hamut, cigarettavéget soha nem látni a földön, azt min-

denki az előtte lévő szék támlájára erősített hamútartóba dobja.

A cirkusz-szezon vége felé az artisták rendszerint együtt járnak vásárolni. Én is sok mindent vettem Londonban, barátaim és ismerőseim részére cigarettát és pipákat vásároltam, magamnak pedig egy eredeti His Master's Voice gramofont vettem.

Ezzel egyébként majdnem baj volt, ugyanis csak akkor tudtam meg, hogy elvámolandó áru, amikor már odahaza őriztem a lakásomon. De segítettem a dolgon: néhány szállodában cimkéket kértem, amelyekkel teleragasztottam a gramfon tetejét és oldalát, úgyhogy a fináncok mindenütt kézibőröndnek nézték.

Különben harmincötévi utazgatásom során, sem a háttárórséggel, sem a vámhatóságokkal soha nem volt bajom. Mindössze egy későbbi londoni utam során volt egy kis vitám Doverben.

Korábbi ígéretemhez híven, két nagyon szép selyemmatyó-terítőt vittem ajándékba a cirkusz titkárnőjének. A Doverben vizsgálatot tartó vámtest szerencsétlenségemre éppen azt a bőröndömet nyitatta ki, amelyben a két terítőt is tartottam. Nosza, alaposan rámpirított. Ugyanis a vámvizsgálat előtt Doverben táblát hordanak körül a vonatban, amelyen felsorolják mindazokat az árukat, amelyeket el kell vámolni. Én pedig első kérdésre azt mondtam, hogy semmi sincs bőröndjeimben a táblán szereplő áruk közül.

De azért nem jöttem zavarba. Megmagyaráztam a vámtestnek, hogy ezekre a terítőkre szükségem van a produkciómnál, ugyanis rekvizitumaimat őrző asztalkáimat terítem le velük. A derék jó ember — nem volt pesti fiú!

— elhitte a mesét és a matyók vám nélkül jutottak el a kedves titkárkisasszonyhoz...

Londonból való hazaérkezésem után nagy öröömre szolgált, hogy barátaimtól megkaptam azokat a cikkeket, amelyek a magyar sajtóban jelentek meg rólam.

„ZOLI LONDONBAN „NAGY FIÚ” LETT.

Zoli, a Beketow-cirkusz törpe bohócművésze, hazajött látogatóba Londonból, ahol az Olympia cirkuszban lépett fel. Látogatóba jött csak haza, azután végleg Londonba költözik. Sokéves szerződést kötött. Zoliról az összes nagy angol világlapok írtak és a City-ben egyszerre éppen olyan népszerű lett, mint idehaza a Ligetben, amelyet most meglátogatott. Szép angol fapipát és jószagú angol dohányt hozott haza felfedezőjének, a régi orfeumos Herzmann bácsinak, Gerardnak, a bohócnak új tollas sapkát, Kennedynak pedig egy furcsa fütyülőt. Zoli senkiről sem feledkezett meg akkor, amikor karriert csinált, mert Zoli „nagy fiú” lett Londonban.

*

A Tabarinban lépett fel utoljára Pesten Sherry Gizivel, a karcsú táncosnővel. Nagy sikere volt. Kacagva tapsoltak az emberek, de Zolinak könnyes volt a szeme.

Tiszteletére bankettet adtak. A bár hosszú asztalát virággal díszítették fel, s a búcsúbanketten írók, színészek, újságírók mondtak tósztot és kívántak jó-szerencsét Zolinak. Az erőművész magas bárszékbe ültette Zolit, ahonnan ütlépett a virágos asztalra.

Furcsa, groteszk mozdulattal megdörzsölte a szemét és köszörülte a torkát. Beszélni kezdett. Szép, csöndes beszédet mondott Zoli, nem vicceset — szomorút — azután ott az asztal közepén elírta magát. Csöndes lett a bár és Zoli egyszerre a nagy csöndességben felsóhajtott:

*— Ha én egyszer itt vendég lehetnék ...
Így búcsúzott el Budapesttől.*

*

Zoli vendég lett Budapesten. Az emberek mosolyogtak, hogy újra láthatják groteszk kis figuráját és Zoli széles ívben, boldogan emelte meg az üdvözlésekre a kalapját. Örült, hogy emlékeznek rá és hogy szeretik az emberek. Mégis valahogyan szomorú volt. Fájt neki, hogy csak búcsúzni jött vissza.

Kerek kávéházi asztalnál ülünk. Zoli beszél Londonról. Markovits Rodion, a Szibériai garnizon kapitány trója kérdegeti:

— És a villamos ... ?

— Először lementem egy emelet mélységbe. Mentem egy állomást. Úgy ment, mint az expressz. Akkor azután kiszálltam. Lementem két emelet mélybe, újra mentem egy állomást. Azután lementem három emelet mélybe. Már ott is voltam a cirkusznál. Este az előadás. Higyjék el, ott is éppenúgy, mint itt a Ligetben, a gyerekek már ismertek. Integettek nekem, sőt rám is kiabáltak:

— Hello, hello, Mister Zoli!

Zoli kipurultan beszélne, de valaki megakasztja:
— Zoli, ne nagyozolj . . .

*

Zoli szeretne komolyan beszélni. A sikereiről. A szerződéséről. De Zolival mindenki tréfál. Hiába mutatja meg hatalmas gázsírról szóló szerződését, amelyet a londoni Olympia-cirkusszal kötött, hiába mutatja a nagy angol lapok cikkeit, mindig másra terelik a szót. Zolinak viccelnie kell.

— Nagy a forgalom? — kérdezik Zolitól.

Zoli széttárja a kezét s elragadtatva mondja:

— Óriási! A benzinfüsttől az utcán szinte percekig nem kaptam levegőt. Órákig kell várni, míg átjuthat az ember az egyik oldalról a másikra. Nincs kivétel. Mindenkinek várni kell. Éppen csak nekem nem.

Zoli nem várja meg, hogy most megtréfálják, hanem hamar hozzáteszi:

— A rendőr ugyanis azt hiszi, hogy kisgyerek vagyok és rögtön átvezet . . .

*

Azután újra cirkuszciról, örök szerelméről beszél. Elmondja, hogyan kellett kiverelkednie, hogy megnevetesse a hideg és egykedvű angolokat. Kínlódott kicsit, de azután szépen sikerült a dolog. Ennek köszönheti a fényes szerződést.

— Az első napokban azért rossz volt Londonban — meséli Zoli. — Pesten mindenki a vállamra

üt vagy rámnevet, ott azt gondoltam, a kutya sem fog törődni velem. De nem így volt. Alighogy kiléptem a szállodából és néhány lépést tettem, valaki rám szólt:

— Jónapot, Zoli! Nem ismer? Én a Gundel szakácsa vagyok Pestről.

Felnéztem és megismertem, azután nem mehettem úgy az utcán, hogy minden harmadik lépésnél ne kelljen felnéznom, mindig magyarul köszöntek rám. És én mindig felnéztem. Különb en ez a tragédiám. Nekem mindig csak fel kell néznom.

Londoni szerződéselem befejeztével visszajöttem Budapestre.

Képtelen lettem volna eredeti ígéretemhez híven Adolfiéknál szerepelni, annyira húzott haza a honvágy.

A tavasz hátralevő részét Pécsen töltöttem, majd nyáron ismét Beketownál szerepeltem.

Népszerűségem akkor már igen nagy volt, amire különben nagyon jellemző Kosztolányi Dezsőnek a Pesti Hirlapban rólam megjelent, alább közölt cikke is.

BOHÓC.

(Ponyvából, lécekből összeeszkábált öltöző. Halovány cirkuszi világítás, mely hajdan olyan regényesnek rémlett előttem, de most más. Egy orosz artista a tar koponyájára kárminfestéket ken, nem tudom, miért, és olaszul beszél, nem tudom, miért. Caballero Perez, a barcelonai katalán, a tényérok csodás szemfényvesztője, harminckét aranyfogát mutogatja és spanyolul meséli el, hogy Mexikóban száztíz méter magasból fogta el szájával a fatekéket, ekkor vesztette el összes fogait, de ekkor alapozta meg világhírét. „Perezoffnak” nevezi a színlap, mert náluk a Perez közönséges név, minden mézáróst, minden péket így hívnak. Egy német angolul cseveg, egy arab németül, egy bolgár franciául. A magyarok viszont pesti jasznyelven. Én a földön ülök, előttem áll a bohóc: Zoli. Magassága száztíz centiméter. Kora: negyven év. Szóval, legszebb férfikorát éli.)

— Megengedi, hogy átöltözzek? Mert, sajnos, nem sokára ki kell majd szaladnom. (Hangja mély, férfias... leveti kabátkáját, nadrágkáját, topánkáját, mely olyan, mint egy hatéves fiúcskáé. Frakkot ölt, kockás bugyogót, lakk cipellőt. Egy lepedőszerű fehér selyem nyakendőt bogoz. A társalgás önkéntelenül testi dolgokra terelődik)

— Hány kiló?

— Negyvennégy. Három kilót híztam, mert másfél évig Németországban vendégszerepeltem. Ott sok sört kellett innom.

— Úszik?

— Azt nem. Félek a víztől.

— De erős?

— Tessék megfogni. (Békaizmát feszíti.)

— Tyúha! És egészséges?

— Mint a makk! Ha valami bajom van, oda se neki. Algirban harminckilenc fokos lázzal játszottam.

— Mondja, Zoli, hogy kezdődött?

— Ez? (Magáramutat.) Dombóváron születtem, az apám jómódú fűszeres. Testvéreim mind normálisak. Hugom férjnél van, bátyám ékszerész Bécsben. Engem beadtak az elemibe.

— Akkor is viccelt?

— Dehogy. Komoly fiú voltam, visszahúzódtam, sokat szenvedtem a többiek miatt, mert folyton bámultak. Nem is labdáztam én soha! Kicsúfoltak. Miért? (Igaza van, hiszen egy méterrel sem vagyunk magasabbak nála, ha pedig a Gellért-hegy tetejére áll, akkor magasabb, mint bármelyikünk.)

— Jól tanult?

— Utáltam a tanulást. Az apám kivett az első reálból, bádogosinasnak adott Pécsre. Ott még rosszabb volt. Három évig kalapáltam a cinket a sötét műhelyben, csak néha szökhettem el színházba. Egy ottani vaskereskedő már üzletet akart berendezni nekem, mikor a színigazgató — szerencsémre — fölfedezett. Pestre küldött.

— Miért maradt törpe?

— Angolkór. (Zoli szakszerű. Inkább a tudományban hisz, mint a régi babonákban, melyek szerint a törpék hátgerincét denevérhájjal, vakondzsírral kenik meg a rossz szellemek.) Meg azután pupos is vagyok. Igen, igen. Ez valamikor fájt. De mostan. (Kitárja a karját és úgy kacag, fölszabadultan, boldogan, gúnyosan is, mint a lángész, aki a hibájából él. Szinte megnő, legalább öt centiméterrel.) Ez egészen más. Az apám ellemezte a pályámat, de később ő is örült. (Íme, egy ember, akinek a mindenkori tömegek ősi kívánsága, a „panem et circenses” egyszerre teljesült be, mégpedig úgy, hogy a cirkusz mindjárt kenyeret is adott neki.)

— Ha valaki most növesztő port adna, melytől azonnal megnőne, bevinné?

— Ki van zárva! Miből élnék akkor? Húsz éve játszom. Az egész világon ismernek.

— Hol lépett föl először?

— Bécs, Apolló. Két évig London, a Music Hall. Milano, Roma, Hollandia, Belgium, Portugália, Dél-amerika, Buenos Aires. (Németül, angolul is tud és valamit franciául)

— Mi a legnagyobb sikere?

— Egy táncduett, egy box-paródia. Mind a saját szerzeményem, mert számaimat mindig magam találom ki. (Egyszerűen.) Sok hatalmas dolgot alkottam. A gyerekek imádnak. Pesten minden kétéves gyermek tudja, hogy ki vagyok. Gyakran hívnak skarlátos gyermekek betegágyához is.

— Inkognitóban sohase jár?

— Lehetetlen.

— A nagyság átka. Pardon, a kicsiség átka! Remélem, nem sorozták a háborúban?

— Dehogynem! A háború kitörésekor Londonban rekedtem. 1915-ben hazaküldtek az angolok. Velem igen kedvesek voltak. Egy nőegylet elnöknője még egy fontsterlinget is adott útravalóul. Azon a hajón, amelyen jöttem, csupa internált nő volt, háromszáz asszony, leány. (Büszkén.) Én az egyetlen férfi. Alig érkeztem haza, megkaptam a rózsaszín sorozócédulát.

— Levetköztették a sorozáson?

— Le. Az orvos csak rámpillantott, azt mondta: „Végleg alkalmatlan.”

— Milyen címen?

— Azon, hogy Zoli vagyok.

— Látott már kisebb törpét? (A kérdés tapintatlan. Nem is hallja meg mindjárt. Mintha egy költőtől azt kérdeznék, hogy látott-e már nagyobb költőt.)

— Én?

— Igen.

— Valami franciát. Az kilencven centiméter volt. Vagy nyolevanöt. Nem tudom.

— Zolika! (Szelíden megfenyegetem.) Vetélytársainkat nem illik nagyobbítani. Azután nem is érdemes. Élt valamikor egy görög — Philetas — az olyan kicsiny volt, hogy ólomcipőket viselt, mert különben elfújta volna a szél. Azután élt egy másik törpe is, aki hatvan éves korában harmincyole centiméter volt.

— Az ilyen kisebbfajta törpék azonban nem intelligensek. (Ezt ő mondja.) Nincs bennük semmi ambíció.

- Szokott olvasni?
- Soha.
- Miért?
- Nem érdekel.
- Semmi sem?
- Semmi!
- Mi érdeklí?
- A nők.
- A törpe nők?
- Azoktól undorodom. Külföldön is mindig elkerülöm őket. Ha én kicsi vagyok, legalább ők legyenek nagyok. A magas nőket imádom.
- Miért nem nősül meg?
- Ahhoz még nem komolyodtam meg eléggé. Talán később, ha majd nem lesznek ilyen nagy sikereim. Pompás legénylakásom van itt a Ligetben. Akkor is fönntartják számomra, ha külföldön járok.
- Egyébként mi a vágya?
- Jól élni, autót tartani, szépen öltözködni.
- Hányas a cipője?
- Harmincnégyes.
- Kesztyűje?
- Hatos.
- Ruhái bizonyára kevesebbe kerülnek, hiszen alig kell hozzájuk szövet.
- A szabó csak annyit számít, mint másnak.
- Milyen szép ez a drap felöltője, meg ez a világos kalapja
- Otthon van még sok. Van egy antilopbetétes

gyönyörű cipőm is. Ha azt látná! Sajnálom, hogy nincs itt.

(Megigérem, hogy legközelebb az antilopbetétes cipőjét is megnézem s elbúcsúzok, mert Zoli már kürtőkalapban szalad a porondra. Parányi létrára mászik, orra bukik, felpofozzák, szappanhabbal maszatolják arcát, s a tömeg röhög, mert ezek az évezredes attrakciók sohasem kopnak el. Körülötte a lovak képviselik a cirkusz költészetét. Karsu paripák rohanak be, mogyoróbarna paripák, piros-arany szerszámmal, seregélyszürke paripák zöld-ezüst szerszámmal és lihegnek, könnyedén, egészen emberien, mint a meztelen színésznők. Künn az istállók körül, a lovaglósiskola félhomályában, rózsaszín villanyláng ég.)”

NAGY SIKER BÉCSBEN.

Rövid időt töltöttem Budapesten, majd régi szokásomhoz híven Pécssett teleltem és amikor újra felléptem a fővárosban, a Hagenbeck-cirkuszhoz kaptam szerződést, amely akkor a bécsi Rentz-cirkusz épületében szerepelt.

Savade igazgatóhelyettes küldte el Hagenbeck nevében a szerződést. Svadet ismertem még abból az időből, amikor hírneves tigrisidomító volt és Budapesten is szerepelt a Beketowban.

Hagenbecknél rám ismét az a feladat várt, hogy több bohóccal együtt az egyes számok közötti szüneteket töltsöm ki. Emlékszem például arra, milyen sikert arattam, mint jazz-karmester; ez a zenekar addig játszott, míg az állatszámok ketrezeit építették.

Nagy cirkuszélet folyt akkoriban Bécsben. A világ egyik legnagyobb bohóca, Grock, a Ronacherben játszott és ott lépett fel Pat és Patachon is, akiket nálunk Zoro és Huru néven ismer a közönség. Jellemző a kollégákra, hogy amikor vidám mókáinkkal vidítottuk a közönséget és ők ott ültek az egyik páholyban, Grock ötven, Pat és Patachon pedig húsz Schillinget dobott be a porondra. Ez különben általános szokás volt Bécsben, úgyhogy esténként mindig csinos összegeket osztottunk szét egymás között.

A Hagenbeck-cirkusz öt hónapig játszott, azután meg-

kezdődtek a próbák az új műsorhoz, a revűhöz. A revű rendezője Siegfried Lutz volt Berlinből.

Ebben a revűben, amelynek címe „Die Jagd um die Welt” volt, eredetileg nem szántak nekem semmi szerepet, ami érthető módon elkeserített. Lutz rendező észrevette szomorúságomat és odaintett maga mellé.

— Látom, — mondotta, — nagyon bántja, hogy a revűben nem játszik. Hát idehallgasson. Nézze végig a revűt és csináljon magának valami szerepet. Van maga olyan jó artista, hogy beleilleszkedik egyik-másik jelenetbe. Így is történt.

Mire egyszer a revűt végignéztem, már el is készült fejemben a három szerep, amelyekről remélhettem, hogy sikerrel tudok bennük fellépni.

A revű első képében amerikai zenekar játszott. Én amerikai katonának öltöztem, amerikai lobogóval jelentem meg a színpadon és nagy derűltég közepette vezényelni kezdtem.

Másodszor, mint cowboy jöttem be és mondhatom, hogy ez a szerep életem egyik legnagyobb sikere volt. A közönség tombolva tapsolt és a nézők sokszor könnyesre nevték magukat.

A cowboy-szám harci jelenetet mutatott be indiánok és cowboyok között. A színpad nem volt más, mint egy nagyon meredeken épült, körülbelül tizenöt méter magasra felmenő deszkapadló, amelyet a sötétben reflektorok világítottak meg. Óriási zaj, lárma, lövöldözés közepette futottak be az indiánok, akiket a cowboyok üldöztek. A sötét színpadon összecsaptak, villantak a pukkanó revolverek és

vadul dobogtak a cowboyok alatt az idomított lovak, majd persze a cowboyok győztek és úzóbe vették az indiánokat.

Amikor a szín már teljesen kiürült és egy pillanatig csend honolt az elvonuló harcosok után, én jelentem meg a meredek alján. Cowboyöltözetben voltam, nyegle tartással ültem egy szamar hátán, kezemben hatalmas mordályt tartottam, amellyel vadul lövöldöztem. A derék csacsi, amelyen bevágtattam, a lövöldözés zajától olyan izgalomba jött, hogy minden este valóságos vitustáncot járt alattam, mindaddig, amíg le nem ugrottam róla. Ekkor azután ész nélkül felrohant a meredeken és eltűnt a hahotázó nézők szeme elől, én pedig, amennyire csak rövid lábaimtól tellett, szakadatlanul lövöldözve rohantam utána.

Általában nem vagyok szerénytelen ember és nem saját meggyőződésemet közlöm, amikor azt mondom, hogy ez a jelenet volt a revű legsikeresebb része, de meggyőzőtt erről a közönség tapsa és a harsogó nevetés, amely hősies kirohanásomat kísérte.

Azután szerepeltem még az utolsóelőtti számban is, amikor a színpad egy ivó képét mutatta. Én voltam ebben a cowboy-kocsmában az „inn-keeper” és volt egy kardos feleségem: Gisella Werbezirk. Elképzelhető, hogyan tombolt a közönség, amikor a kedves Werbezirk, mint gyengéd feleséghez illik, karjaira vett és dajkálni kezdett.

A bécsi Concordia, az újságírók és művészek egyesülete, a revűvel egyidejűleg jótékony célú előadásra készült. Ezen az előadáson a legolcsóbb jegy ára ötven Schilling volt és így könnyen elképzelhető, hogy az utolsó sorokban és a karzatokon is fényes estélyiruhás hölgyek és frakkos urak foglaltak helyet.

Ezen az estén a leghíresebb bécsi művészekkel léptem fel, akik között a legjobban szerettem az aranyos humorú Hans Moser-t. Azt hiszem, nem hoztam szégyent a magyar artistákra, mert erről az egyetlen előadásról hasábos cikkeket hoztak a lapok és színházi folyóiratok.

*

Egyébként bécsi szereplésem során ajánlatot kaptam egy cirkusz-filmben való fellépésre is. Elég jelentős szerep jutott rám és sokat dolgoztam. A film egy jelenetét a schönbrunni kastély parkjában forgattuk. Emlékszem, hogy miután este a cirkuszban kellett szerepelnem és az előadásról nem késhettem el, az esti filmfelvételeket miattam félbe kellett szakítani és csak másnap este folytathattuk.

*

Ebben az időben majdnem otthagytam a fogamat a kedves és vidám Bécsben.

Az egyik próba idejét elaludtam és mikor felébredtem, rémülten vettem észre, hogy rohannom kell, ha legalább a vége felé meg akarok érkezni a cirkuszba. Nosza, elkezdtem magamra dobálni a ruhaneműimet, de mikor elkészültem, nagy bajra jöttem rá: a ruhakefét háziasszonyom előző nap a szekrény tetejére rakta fel. Márpedig, közmondásos tisztaságomról ezúttal sem mondhattam le és nem akartam a pizkos öltönyben elindulni.

Széket vittem a szekrény mellé és így próbáltam a fantasztikus magasságba felkapaszkodni, de mindhiába!

Ekkor kihúztam egy a szekrény közepe táján elhelyezett fiókot és arra állva igyekeztem elcsípni a magasból szemtelenül integető ruhakefét. Sikerült! Elértem a szekrény párkányát és artista izmaim számára gyerekjátéknak látszott, hogy felhúzódkodjam a szekrény magasságáig.

Ebben a pillanatban azonban a szekrény megbillent és elkezdett abba az irányba dőlni, amely felől én kapaszkodtam. Persze, nem tudtam megakadályozni, hogy a szekrény előredőljön, ajtajai kicsapódjanak és én, aki tehetetlenül kapálództam a bútor peremébe kapaszkodva, végül is a robajjal ledülő alkotmány alá kerültem.

Szerencsémre, a nyitott szekrényből elsősorban ruháim hullottak rám, úgyhogy a nehéz bútordarab nem ütött agyon, attól pedig, hogy saját holmim alatt fulladjak meg, a robajra előrohanó háziasszony mentett meg. Bizony, kellemtelen volt, amikor nagynehezen előráncigált a szekrény alól.

Az öltönyöm összegyűrődött; — de kikeféltém!

*

Tavasszal Hagenbeck társulata két részre oszlott. A revü elment Hamburgba Busch épületébe, a cirkusz-varieté Bécsben, a Rentz-ben maradt.

Az igazgatóság rendelkezése következtében nekem is Bécsben kellett maradnom, ahol különben nagyon jól is éreztem magamat és sokszor jól mulattam azon, hogy a közönség nem Zolinak, hanem Tscholinak szólított.

De bármennyire is szerettem Bécsben lenni, mégis jóleső büszkeség fogott el, amikor néhány nappal a társulat szétválása után, sürgöny jött Hamburgból;

REVUE UNMÖGLICH OHNE ZOLI — LUTZ

Ami annyit jelent, hogy „A revű nem mehet Zoli nélkül”.

Tehát a revű, amelyben eredetileg nem is volt szerepem, most hiányos lett nélkülem! Persze, hogy a leggyorsabb tempóban Hamburgba kellett utaznom, ahol azután az egész telet töltöttem és utána nyári turnéra indultam Hagenbeckékkal.

Hogy némi fogalmat alkosson magának az olvasó a Hagenbeck-cirkusz óriási méreteiről, elmondom, hogy ennek a ponyvacirkusznak a befogadóképessége 6000 ember. Októberig hatvanhét különböző német városban jártunk, hála Istennek, mindenütt nagy sikerrel.

Télen ismét velük maradtam és szerepeltem a turnéjukon. De minthogy így már közel két évet töltöttem ismét távol otthonomtól, megintcsak elfogott a honvágy — és hazajöttem Beketowhoz.

Partnerem ekkor megint a kis Rolly lett.

Ebben az időben ismét ajánlatot kaptam a londoni Olympiától, amely télre szólt és azután egész Angliára szóló nyári szerződést is aláírtam.

A nyár végén Budapesten voltam, majd húsvétig Olaszországban.

Itáliába Rollyval együtt szerződtem le és ebből az időből, mint mulatságos élményt, főleg odautazásunk körülményeit jegyeztem meg magamnak. A vonat, amelyen Roma felé robogtunk, rettentően zsúfolt volt, s hogy mi nem utaztunk olyan kényelmetlenül, mint csaknem valamennyi útitársunk, azt Rolly ötletének köszönhattük. Ami-

kor észrevettük, hogy az egyes állomásokon mind több és több utas száll fel a vonatra, Rolly előszedett bőröndjéből két kendőt és az egyiket odanyújtotta nekem.

— Itt van! Fogd és kösd be vele az arcodat.

Egy pillanatig értelmetlenül bámultam rá, de nem azért nőttem fel a hirtelen születő ötletek világában, hogy ne értsem meg már a következő másodpercben, mit is akar Rolly. Bekötöttem hát a fejemet és fájdalmas arcot öltve, szenvedő grimaszokkal dőltem neki az ülés párnájának, úgy, ahogy azt velem szemben Rolly is tette.

Azután lestük a hatást.

Az első új felszálló, aki a mi fülkénkbe akart telepedni, felkötött ábrázatunk láttán ijedten visszahőkölt, azután így tett a második, a harmadik és a tizedik is. Így azután hosszabb ideig békésen és kényelmesen folytathattuk útunkat, mindaddig, míg a folyosón szorongó útitársaink közül végül mégis akadt néhány bátrabb ember, aki inkább a belőlünk kiröppenő bacillusok veszélyét vállalta, mint a robogó vonatban mellézsúfolt többi utas önkéntelen taszigálását.

Romában a Teatro Quatro Fontano-ban léptünk fel, majd Milanóban és Firenzében szerepeltünk. Később átmentünk a Rivierára, Nizzába, ahol a Casino Municipal-ban arattunk sikereket és ebben az esztendőben még Spanyolországba is elkerültünk.

Nem hiszem, hogy komoly „felnőtt” emberrel megtörténhetik, ami velünk megesett: a barcelonai villamoskalauzok Rollytól és tőlem nem fogadták el a viteldíjat, minden nap ingyen utaztunk be a város szélén levő szállásunkról a gyönyörű belvárosba.

Barcelonában több ott élő magyarral is találkoztunk, akik közül különösen egy fiatalember emléke ragadt meg a fejemben.

Rollyval egyik fényes kávéház terraszán üldögéltünk, amikor egy jólöltözött fiatalember lépett elénk és magyar nyelven nyakkendőket kínált megvételre. Javában válogatunk a szép holmi között, amikor honfitársunk egyszerre csak se szó se beszéd, felkapta egész „üzletét” és úgy eliskolt, hogy mire magunkhoz tértünk ebből a meglepetésből, már nem is volt sehol. Később azután áru nélkül jött vissza hozzánk és megmagyarázta, hogy nincs árusítási engedélye és ha egy rendőr elkapja, nemcsak megbüntetik és az áruját veszik el, de ki is toloncolják.

Ilyen esetekben gyakran jutott eszembe, hogy nem minden külföldön élő magyarnak jut olyan kedvező sors, mint nekem és valahányszor csak tehettem, anyagilag is igyekeztem segíteni idegenben nélkülöző honfitársaimon.

Rollyval együtt gyakran zarándokoltunk a kikötőben álló hatalmas Columbus-emlékműhöz, amelynek tetejére csigalépcsőn lehetett feljutni és ahonnan káprázatos kilátás nyílt a városra és a tengerre.

Amikor Spanyolországból hazajöttünk, elváltam Rollytól, a bécsi Zentral-cirkuszban vállaltam szerződést, Rolly pedig, ha jól emlékszem, a pesti kis cirkuszban szerepelt.

Karácsonykor ismét Londonban voltam.

Soha nem fogom elfelejteni, hogy a mostani angol király, az akkori yorki herceg, gyermekeivel együtt eljött a cirkuszba és megnézte az előadást. Mint már említettem, az Olympiában az artisták előadás előtt felvonulnak. A magas vendégek látogatása napján kettős sorokban áll-

tunk fel és a hercegi pár a gyerekekkel együtt elhaladt sorfalunk között. Örömmel és büszkeséggel töltött el, hogy én voltam az egyetlen, akihez néhány szót intéztek és akinek láttán a gyerekek vidáman mosolyogtak.

Ebben az évben különben is igen nagy sikerem volt az Olympiában, ami későbbi kedvező szerződések gyümölcset hozta meg.

A szám, amelyet kreáltam, perszifálta az akkoriban újfajta forgalmi jelzőtáblát, amelyet a közlekedési miniszter rendeletére állítottak fel a londoni utcákon. A jelzőoszlop felállításával kapcsolatban sok vita volt, még az angol alsóházban is szóba került a dolog és a jelzőtábla ügynek állandó aktualitása volt. Képzhető, milyen tapsvihar keletkezett, amikor angol rendőrnek öltözve, kezemben léccel, amelynek tetejére a jelzőbúrához hasonló sárga léggömb volt erősítve, jelentem meg az Olympia porondján.

Királyokban általában nem volt hiány az Olympia terén. Ebben az évben a spanyol király járt az angol fővárosban és megjelent a cirkusz díszpáholyában is, ahol jókedvűen mulatott az én tréfáimon is.

*

1935-ben Busch kapta meg a városligeti cirkusz bérletét.

Amikor télen Budapestre jött, hogy elvégezze a szerződés munkáját, a Royal szállóba hivatott és én voltam az első magyar artista, akit szerződtetett.

A cirkusz áprilisban kezdett, óriási műsorral.

A műsor egyik legsikeresebb száma volt a híres vízirevű amelynek, színes szikrákat szóró szökőkútjai különö-

sen sok elismerést arattak és amelyre így bizonyára ma is sokan emlékeznek még. A szerep, amelyet ebben a revűben nekem szántak, nem volt könnyű és mindjárt az első előadáson majdnem tragédiába fulladt.

Szerepemhez arab katonának öltöztettek és egy kis hídról a porond közepén elhelyezett vízmedencébe kellett ugranom. Az első előadáson ugrottam is, de mivel halvány fogalmam sincs az úszásról, nagy derűtség közepette, éktelenül kapálódzva tornásztam fel magamat a víz felszínére és ha akkor szorgos kezek hirtelen ki nem rántanak, akkor e percben nem emlékeimet írom, hanem valaki másra maradt volna a feladat, hogy a szerencsétlenül vízbefult Zoli élettörténetét elmondja.

Hogy tehetetlen fuldoklásomnak milyen sikere volt, arra mi sem jellemzőbb, minthogy előadás után Busch igazgató odajött hozzám, megveregette a vállamat és kijelentette:

— Brávó Zoli! Az előadás fénypontja a maga vízbeugrási jelenete!

Sietve felhasználtam az alkalmat, hogy közöljem vele:

— Kedves igazgató úr, ez a fénypont ma fordult elő utoljára. Holnap már nem ugrom. Nem én!

— Csak nem akar visszalépni ettől a ragyogó szereptől? — kérdezte Busch.

— De bizony visszalépek, még akkor is, ha nekem ajándékozza a cirkuszt és ráadásul a földalatti vasutat! Semmi kedvem sincs a vízbefúláshoz!

Busch próbált még egy ideig kapacitálni. Kért, hogy legalább még a következő előadáson kíséreljem meg a jelenetet, de én hajthatatlan maradtam:

— Nem ugrom és nem kapálódzom!

Fájdalomdíjul rendeltem egy üveg konyakot, amit azután a legjobb egyetértésben és haladék nélkül elfogyasztottunk Busch igazgató úrral.

A Busch-cirkusz pesti szereplésével kapcsolatban el kell még mondanom egy másik derűs epizódott is, magamról és három elefántról.

Fellépett a cirkuszban egy szép hindu elefántidomító nő is, három kedves növendékével. Az elefántok a bronzbőrű szépség szavaira igen érdekes produkciót végeztek a porondon, amelynek végén mindhárom állatnak le kellett feküdnie a földre. Ez meg is történt. A produkció utolsó része azonban nem ment minden zökkenő nélkül. Bizonyos vezényszavakra az elefántoknak ismét egymás után fel kellett állniok. Az első kettő fel is állt, a harmadik azonban kényelmesen fekvé maradt a földön, hiába volt az idomítónő minden unszolása.

Ekkor kimentem a porondra, lehajoltam az elefánthoz.

— Pajtás! Ne feküdj itt!!! Gyere a Gundelhez vacsorázni! — kiáltottam a fülébe.

A közönség hangosan nevetett, a renitens elefánt pedig a következő pillanatban már talpon is volt és megindult a cirkusz kijárata felé.

Előadás után a közönség soraiból többen átmentek Gundel állatkerti éttermébe vacsorázni és elmondták a főnöknek jólsikerült reklámötletemet.

Az eredmény nem is maradt el: egy hónapon át étlapról választható ingyenes vendéglátást ajánlott fel Gundel mester. (Igaz, hogy kis ember vagyok, de a fényes vendéglátás egy hónapja alatt olyan felnőtthöz méltó vacsorá-

kat ettem, hogy ha Gundel egyszer fizetésképtelen lenne, gondoljon arra, hogy nekem is szerepem van benne.)

Szeptemberben, a budapesti cirkusz-idény befejezésekor, Braunschweigba mentem Buschékkal. Az igazgató hatalmas németországi üzemei miatt nem győzte még a budapesti cirkusz vezetését is; 1936-ban lemondott a Beketow-épület bérletéről, amelyet azután Fényes igazgató kapott meg.

1937-ben kerültem először a Fényes-cirkuszhoz, amelyben most már hatodik esztendeje szerepelek.

Fényes igazgató nagyon megkedvelt, megszeretett, családjának is bemutatott és gyakran előfordul ma már, hogy írásos szerződést nem is kötünk, csak kézfogással állapodunk meg egy újabb cirkusz-idényre, mert az ő szava minden papirosnál jobb garancia. Anélkül, hogy hízelegni akarnék neki, őszintén mondhatom, nagy örömmel tölt el, hogy nem is mint artistát, hanem mint családtagot kezel.

Minden évad végén valamiféle figyelmességben, elismerésben van részem. Háromízben nagy ezüst plakettet és érmet kaptam, jutalomjátékaimon mindig anyagilag is a legmesszebbmenően figyelmes és nem kell mondanom, hogy ezekkel a gesztusaival még újabb és újabb szálakkal fűzi a szívemet magához és cirkuszához.

Szeret a közönség és szeret az igazgató: van-e ennél több, amit artista kívánhat magának?

NORVÉGLIA.

1939-ben ajánlatot kaptam a Continental-cirkusztól, amely Norvégiában szerepelt.

Örömmel írtam alá a szerződést, mert hiszen még a magas északon nem jártam soha.

Rendkívüli élményekben gazdag út után jutottunk el Dánia határára, ahol az egész vonatot áttolták egy hajóra, úgyhogy ugyanazon a vonaton folytathattuk útunkat Svédországon keresztül Osloig, majd Bergenig.

A cirkusz Stavangerben kezdte meg működését.

Stavangerről, amely a fjordok felett épült, soha el nem felejthetően szép impresszióim maradtak. Órákon át rőttem a város utcáit és hosszasan álldogáltam a kikötőben; lenyűgözve figyeltem a tengert.

Első utam természetesen a cirkusz-térre vezetett, ahol már folytak a ponyvasátor felépítésének munkálatai. Nagyon érdekes dolog, hogy a cirkuszcégek munkásai mindig és mindenütt csehek, ezek értik ezt a munkát a legjobban. Egyikük, aki törve beszélt a magyar nyelvet, elmondta, hogy már harmadik esztendeje járnak mindig Norvégiában, hogy felépítsék a vándorcirkusz ponyvasátrát.

A kikötő közelében, jellegzetesen északi stílusban épült, fából készült szállodában kaptam szobát, amelyért ellátással együtt hét norvég koronát fizettem.

A cirkusszal körülbelül harminc kisebb-nagyobb várost jártunk meg, amelyekben nagyon sok érdekes dolgot láttam. Érdekes dolgokat, amelyeket sehol másutt a világon nem tapasztalhattam.

Norvégiában nagyon kevés a vasúti hálózat, ezért a legtöbb várost hajón vagy külön autobuszon közelítettük meg és a cirkusz felszerelését külön teherhajó vagy teherautók sora hozta utánunk. Az ilyen teherhajót és teherautókat rendszerint egész évadra bérelte a cirkusz.

Bergenben, amely Norvégia egyik legszebb városa, modern, szinte amerikai stílusban épülő házak sorakoznak egymás mellé. A híres Norge szálló szépsége és előkelősége vetekedik a budapesti Ritz szállóéval. A nemzeti színházban akkoriban magyar zenészek is szerepeltek.

Igen érdekes, hogy maguk a városok aránylag kicsinyek, a környékük azonban igen kiterjedt, a lakosság elszórtan álló kertes házakban lakik és innen jár be kerékpáron a városban lévő munkahelyeire. A becsület és tisztesség szabályait szigorúan betartják. A cirkusz előtt egész egyszerűen lerakják kerékpárjaikat, az előadás alatt azokra senki sem vigyáz, de soha nem fordul elő, hogy előadás után valaki ne találná meg a maga gépét.

Sok a jótékony intézmény. Koldust egyáltalában nem látni. Ha a szülő nem tudja eltartani gyermekét, az állam gondoskodik róla.

A szeszestalt úgy árusítják, mint nálunk a cigarettát: az alkohol állami monopólium. Sok helyen csak akkor szolgálnak fel italt is, ha a vendég eszik valamit. Társaimmal rendszerint úgy osztottuk be a dolgot, hogy én ettem és ők itták meg a nekem járó italt.

Trondjemben az északi fényt is tapasztalhattam, amely egész rendkívüli élményt jelentett számomra. Ezzel kapcsolatban kell megjegyezni, hogy a házakon mindenfelé fekete redőnyöket láttam, így biztosítják éjszakai pihenésüket az emberek az örök nappal idején.

Norvégiai útunk utolsó állomása a norvég főváros, Oslo volt. Itt hat hétig szerepeltünk.

Oslo nagyon szép, tiszta város és számomra arról is nevezetes, hogy itt találkoztam a legtöbb magyar artistával. Igazán megdöbbant a szívem, amikor az egyik előkelő szálló homlokzatán a norvég zászló mellett megpillantottam a magyar lobogót is. Persze nyomban bementem, hogy megtudjam, ki az a magyar előkelőség, akit a felhúzott zászlóval ünnepelnek és megtudtam, hogy Gyenes Lili és híres magyar női zenekara játszik a szálló éttermében.

De a magyar zenészeányok mellett igen nagy sikere volt ott akkoriban egy kiváló magyar építésznek is, aki nagystílű, modern palotákkal gazdagította a város képét.

Osloban is csaknem minden szabad időmet a kikötőben töltöttem. Felejthetetlenül érdekes, hogyan osztályozzák és csoportosítják a szakadatlanul érkező halszállítmányokat és megfigyeltem, hogy az osloi kikötőbe naponta többszáz halászbárka fut be. Itt vannak egyébként a világ legnagyobb halkereskedő és konzervgyártó cégeinek irodái és az osloi kikötő forgalma talán csak a nagy nemzetközi kikötőkével hasonlítható össze.

Közvetlenül távozásunk előtt történt, hogy feljutottam egy bálnavadász hajóra és megnézhettem egy elejtett szörnyet. Mondhatom: óriási! Nálam jóval nagyobb volt...!

A kikötőben a halászok kondérokban főzték azokat az

apró rákokat, amelyeknek húsa különösen ízletes és amelyeket én is nagyon szerettem. Ez volt a csemegém, minden nap egy jókora adagot fogyasztottam el ezekből a kis állatokból.

Norvégiai utam befejezésekor (már zsebémben volt a londoni Olympiába szóló szerződés és egy ideig arra is gondoltam, hogy a fellépés megkezdéséig Norvégiában maradok, hogy azután Osloból mehessek egyenesen Angliába.

De mint már annyiszor, most is diadalmaskodott a honvággy és ennek köszönhetem, hogy elkerültem azt a sok zűrzavart, kellemetlenséget és nyugtalanságot, ami Londonban 1914-ben ért; a háború kitörése ezúttal nem Angliában, hanem — hála Istennek — Magyarországon talált.

Itthoni szereplésem közben leszerződtem a Dorlay-revűhöz, amely évekkal előbb már vendégszerepelt a Royal-Varietében. Velem együtt körülbelül huszonöt magyar artista szerződött Dorlayhoz, akivel december 31-én elutaztunk Svájcba.

Baselben nagy sikerünk volt, majd Zürich, Bern és más kisebb városok következtek.

Svájcból Olaszországba mentünk, de sajnos ebben az időben történt, hogy Itália is háborúba lépett és kénytelenek voltunk hazajönni.

Nagyon sajnáltam elhagyni a revűt, amelyben tizenötféle különböző szerepem volt és ugyanannyi nagy sikerem.

A háborús Európában való utazgatásnál azonban sokkal inkább vonzott a budapesti Fényes-cirkusz, ahol ott-hon érzem magamat, ahol szeretnek és ahol én is mindenkit szeretek.

*

Mert mi az artista élete?

Néhány perc vagy negyedóra a porondon, taps, — hol nagy taps, hol gyöngébb, — a cirkusz halad tovább és az emberek elfelejtik azokat, akik életük, testi épségük kockáztatásával szórakoztatták vagy mulattatták őket.

Én különös szerencséről beszélhetek, mert engem nem felejtett el a közönség. Azok az apróságok, akiket szívembe zártam, akiknek nevetése mindennél többet jelent nekem, hitem szerint szeretettel gondolnak a kis Zolira, aki annyi bolond mókát talált ki, hogy mosolyt csaljon kedves kis arcukra.

Tudom, hogy szeretnek. Ezt bizonyítja az is, hogy rengeteg gyermekzsúrra kapok meghívást és az ilyen születésnap vagy névnapi zsúrok résztvevői számára én vagyok a legkellemesebb meglepetés. A gyerekek néha jelműben vannak és legtöbbször már ott ülnek a minden jóval megrakott asztal körül, amikor belépek. Ilyenkor persze kórusban és boldogan kiáltanak fel:

— Itt a Zoli!

Hogy azután örömet szerezzek nekik, egymásután sorakoztatom fel válogatott mókáimat és pedagógusok bizonyíthatják, hogy jól tudok bánni a gyerekekkel. Bizony, az ilyen gyerekzsúrok végén, ha a nevelőnők vagy kísérők eljönnek az apróságokért, rendszerint eltörik a mécses: nem akarnak még hazamenni.

De ha az utcán megyek, akkor is gyakran megszólítanak, üdvözölnek, sokszor olyanok is, akikre nem tudok visszaemlékezni. A gyerekek közötti népszerűségemről tanúskodik az alábbi kis cikk, amely néhány év előtt jelent meg a Tolnai Világlapjában.

„ZOLI, A GYERMEKEK ÖRÖME.

Mindenki így hívja: Zoli. Senki sem tudja a vezetécknevét. Ez jellemzi legjobban a népszerűségét. Mert népszerűbb Pesten, mint akármelyik színész-sztár.

Huszonöt éve bohóckodik, mulattat, neveltet, szórakoztat felnőttet és gyermeket egyaránt. Az artista-világ legközelebb jubileumi ünnepséget is rendez a számára.

Meglátogattuk most Zolit s megkértük, mondjon valamit magáról a Tolnai Világlapja olvasói részére.

Zolinak — dacára, hogy sztár, — nincsen külön öltözője. Sokan öltöznek együtt. Úgy látszik, a cirkuszban nagyobb a demokrácia, mint a színházakban.

Szünet volt. Zoli egy tükör előtt állt. A tükör jóval nagyobb volt, mint ő. Újra festette magát, mert pár pillanattal azelőtt hagyta ott a cirkusz porondját s arcán izzadtságoseppek gyöngyöztek. Nagyon örült az interjúnak. Nem kellett kérni, mint a sztárokat, hogy nyilatkozzék.

— A Fővárosi Orfeumban léptem fel először, egész fiatal koromban, de utána bejártam csaknem az egész világot. Szerepeltem Wienben, Berlinben, Londonban, Amsterdamban, Amerikában, nagyon sokhelyütt. Tizennégy éve már minden évben Pesten játszom, de télen rendszerint átrándulok Londonba. Most

is ott voltam. A nyolcezer személyes Olympiában léptem fel.

— Hol szeret legjobban játszani?

— Természetesen Pesten. Külföldön anyagilag előnyösebb szerződést köthetek, de Pestről azért nem mondok le.

— Ha nem született volna törpének, akkor is a bohóc-pályát választja magának?

— Valószínű. Akkor természetesen másképen kellett volna játszanom. Hiszen az, hogy törpe vagyok, már maga is óriási előnyt jelent számomra más bohócokkal szemben. Egy törpe már a megjelenésével is hat. Vagy nem?

— De igen.

— Persze, nekem nagyon sokat kell törnöm a fejemet különböző trükkökön és mókákon. A közönség mindig újat és újat akar.

— Kedvenc közönsége?

— Természetesen a gyerek. A gyerekekért élehalok Ők is nagyon szeretnek engem.

— Milyen a privátélete magának, a bohócnak?

— Nagyon komoly és nagyon szolid. Nyugodtan és konszolidáltan élek. Csak a hivatásomnak. Vendégelőben étkezem, mint afféle legényember.

— Ahá! Legényember! Miért nem nősült meg?

— Nem tudom, erre igazán nem tudnék felelni.

— És, ha szabad indiszkrétnak lennünk, mi a véleménye a nőkről, mondjuk elsősorban magával kapcsolatosan.

Zoli megdobben. Úgy látszik, a kérdés tényleg indiszkrét volt.

— Kérem, — mondotta egy kis gondolkodás után, — a nők engem is nagyon érdekelnek.

— A törpeség nem jelent hátrányt a nők szemében?

Zoli büszkén válaszol.

— Nem tapasztaltam!

— Persze, a kistermetű nőket szereti?

— Ellenkezőleg! Csak a magas termetűeket.

Megtudtunk tehát Zoliról mindent, amit akartunk. Szolidan él, szereti Pestet és a magas nőket.

Bejött az öltözőbe Rolly, Zoli jelenlegi partnere.

Éppen akkora, mint Zoli, egy kissé hasonlít is hozzá.

Zoli áradozva beszél róla.

— Nagyszerű partner! Intelligens, tehetséges, jómodorú.

Az előadás második része kezdődik, Zoli újra remekül ki van festve. A nyakkendője óriási. Kockás nadrágot visel. Egy nagy labdával megy ki a rondra.

Dörgő taps fogadja. Zoli fogja a labdát, amely helykönnyű és odadobja a közönség közé.

A gyermekek ujjonganak, örülnek, Zoli valóban a gyermekek kedvence.”

*

Sok embert biztosan érdekel, milyen az élete egy ilyen kis embernek. Már néhány apróságot elmondottam, így

beszámoltam a lakásomról és különleges ruhafogasomról. Most talán magamról néhány apróságot.

Rendkívül pontos vagyok. Ha valakivel találkozót beszéllek meg, félpercnyi késedelem nélkül jelenek meg a randevú színhelyén. Szeretem, ha rend van körülöttem és tisztaság nélkül élni sem tudnék.

Minthogy életemben eleget mulattam, mostanában nagyon szolidan élek, nem dohányzom, nem iszom, bár a barátaim legtöbbször nagyon biztatnak, ugyanis az italtól jókedvem támad, ami azután nekik is öröm és mulatság.

Ötvenhét esztendő vagyok, de nem érzem a koromat és éppoly frissen, vidáman mozgok a cirkusz porondján, mint húszéves süldőlegény koromban.

Egy öltönyhöz 1.90 méter anyagra van szükségem. Régebben csak 1.70 méter kellett, de úgy látszik, az utóbbi években meghíztam és megerősödtem, ami húsz centiméter pluszt jelent a zsebem számára.

Sok felejthetetlen kedves emlék rajzik fel agyamban, amikor ezeket a sorokat papírra vetem és visszaemlékezem eseményekben gazdag, mozgalmas életemre, amely — remélem — még jó ideig nem ér véget.

Ma már, ötvenhétéves fejjel, belátom, nem volt és nincs semmi értelme annak, hogy kis termetem miatt szomorodjam. Belenyugodtam ebbe, — mint ahogy Isten rendelésébe mindig belenyugodtam — és elgondolkozva a dolgok felett, úgy érzem, az élet bőséges kárpótlást nyújtott nekem azért, amiért nem nőttem nagyra, mint a többiek.

Ha nincs bennem a színház, a cirkusz és a művészet iránt való mérhetetlen szeretett és rajongás, ha nincs bennem az a vad lelkesedés, amely fűtött, valahányszor arról

volt szó, hogy artista lehetek, talán ma is Pécssett lennék, mint a város legkisebb bádogosmestere és nem ismertem volna meg annyi szép országot, annyi érdekes népet, annyi különös eseményt, mint utazásaim során.

Úgy látszik, az élet így akart kárpótolni és én ezzel a kárpótlással nagyon elégedett vagyok. Örömmel és büszkeséggel tölti el szívemet, hogy ahová megyek, akivel beszélek, mindenütt és mindenkinél szeretettel és megértéssel találkozom, soha nem tapasztaltam magammal szemben durvaságot, sőt kis termetem révén néha sok előzékenységhez is jutottam.

De kis termetemnek még más előnyei is adódtak az életben. Egyszer például jegy nélkül sétáltam be az epsomi Derbyre, mert a jegyszedő, aki a rendes termetű urak jegyeit kezelte és az ő magasságuk szintjén nézett maga elé, nem vette észre, hogy szépen elléptem a könyöke alatt.

*

Huszonötéves artistajubileumom alkalmával mindenki szeretettel és barátsággal vett körül. A lapok rengeteget írtak rólam, számos fényképemet közölték. Ekkor jelent meg az alábbi kis közlemény is.

A KIS ZOLI NAGY JUBILEUMA.

Igy ismerik. Senki sem tudja az igazi nevét. Talán még ő maga sem. De nem is fontos már ma a vezeték és keresztnév nála. Zoli: ez ma olyan név, olyan márka, olyan népszerűségi fokmérő, hogy bizony sok sztár cserélhetne vele. Most jubilál. Illetve, ő azt mondja, hogy nem, a közönség, meg az illetékesek azt mondják, hogy igen.

A cirkuszi öltözőben látogattuk meg a „nagy napon”. Valami csodálatosan megható és különös van abban, hogy ül egy kofferen és festi magát. Nem izgatott, de bizonyos idegesség vesz erőt rajta, ahogy beszél.

— Nem jubileum, — mondja — csak jutalomjátékom, a rendes, s a megszokott minden évben.

— Node mégis...

— Hát igen, most huszonöt éve vagyok artista. Éppen most. De hiszen csak a huszonötöt és az ötvenet szokták jubilálni.

— Téved. Éppen most ünnepelte egy nagynevű színészünk színészkedésének harmincéves jubileumát.

— Hát akkor legyen tényleg egy kis jubileum. Huszonöt éve „dolgozom” és tizennégy éve már a Becketowban. Itt már valósággal házibútorinak számítok. Nagyon szeretem ezt a helyet és azt hiszem, engem is szeretnek itt.

— Igen, legjobban talán a gyerekek, de igaz, hogy én is legjobban az én gyerekközönségemet szeretem. Senki sem tud olyan tisztán, szívből szeretni, mint ők. Igen, én csak a gyerekeknek élek.

— Mit csinált a Beketow-beli szerződések előtt?

— Bejártam az egész világot. De varietékben működtem, mint excentrikus. Amit most csinállok itt a cirkuszban, erre csak itt jöttem rá. Ezt ösztönszerűen csinálom, nem is lehet másképen. Itt rogtönözni kell, mindig a helyzethez illően. Nem lehet előre készülni. Én nem mint törpe aratok sikert, hanem a mókáimmal és erre büszke vagyok, mert a törpeségem legfeljebb csak hozzájárul a siker megcsinálásához.

— Mit csinál télen?

— Utazgatok, illetve vendégszerepelek a nagyvilágban. Megjegyzem, íme, itt a szerződéseim, levelezésem, engem nyáron is hívnak mindenüvé, de én nem megyek, mert hiába, legjobban érzem magam itthon.

— Mondjon valamit polgári életéről.

— ???

— Na igen. Például, milyen szerepet játszottak életében a nők?

Zoli elkomorodik.

— Mit tagadjam! A nők nagy szerepet játszottak az életemben.

— Persze a kicsik?

— Nem, a magas nőket szeretem.

— Házasság?

— Csak akkor, ha nyugalomba vonulnék.

— És mi az életének a leghőbb vágya?

— Egy autót szeretnék venni magamnak, de hát azt hozzám kellene konstruálni. Már tárgyaltam is különböző cégekkel, de nagyon drága így az autó, egyelőre tehát várok ezzel.

Zoli készen volt, kimegy a porondra, dörgő taps fogadja.

BEFEJEZÉSÜL.

Nagy vonalakban most már képet nyert az olvasó az életemről. Elmondtam, mi az örömöm és mi a bánatom. Bevallom őszintén, a legjobban annak a népszerűségnek és szeretetnek örülök, amely kicsi személyemet övezi, nemcsak idehaza, de külföldön is.

Bécsben, amikor a Concordia estjén felléptem, a polgármester köszönőlevelét csak így címezte: „*Herrn Zoli, Zirkusgasse*” és megkaptam.

Népszerűségemet még az alábbi kis eset is jellemzi. Sokat és örömmel jártam az Emke kávéház sportasztalához. Itt egyszer arról vitatkoztam Cseh Matyival, a Hungária népszerű csatárával, melyikünk népszerűbb. Matyi kijelentette, ha valaki egy borítékra azt írja „*Cseh Matyinak, Budapest*”, azt ő biztosan megkapja. Én pedig azt állítottam, ha valaki azt írja „*A kis Zolinak, Magyarország*” —én is biztosan megkapom.

Cseh Matyi volt az, aki állításom igazságát bebizonyította, mert amikor a Hungária Svédországban járt, lapot írt, amit megkaptam és amelyen csak ennyi volt a címzés: „*A kis Zolinak, Magyarország*”.

Kis termetem miatt már nem bánkódom. Ugyanúgy kivesszem részemet az életből, mint más, még motorbicikli is jutott nekem, amelyet a Weiss Manfréd gyár készített számomra és itt mindjárt hozzáfűzhetem, élveztem mind-

azokat az előnyöket, amelyekről a felnőtt motorosoknak le kell mondaniok: tilos utcákon is száguldhattam, a közlekedési rendőr csak mosolygott.

A barátaim szeretnek és én is szeretem őket. Amikor Rollyval Londonban jártam — akkoriban még Tarján Vilié volt a New York, — eszünkbe jutott, hogy Tarján Vili minden karácsonykor bohémvacsorát rendez a barátai számára. Két cirkuszelőadás között adtuk fel üdvözlősürgönyünket, amely éppen vacsora idején érkezett meg a New Yorkba, — és mint később megtudtuk, Tarján Vili szép beszédében rólunk is kedvesen emlékezett meg.

Káros szenvedélyem aligha van, a szerencsejátékról még a cannesi Casino igazgatója szoktatott le.

A dolog úgy történt, — még jó békevilágban volt! — Sadossal turnéztam, — hogy a roulette ördöge megszállt, mert az ördög néha ilyen kis embereket is hatalmába kerít, mint én vagyok. Nap mint nap ott ültem a Casinóban és eleinte nyertem is. De csak eleinte! Azután sorozatosan veszítettem, először a megtakarított pénzemet, majd az előleget, amit Sadostól kunyeráltam ki.

Egy szép napon azután annyira jutottam, hogy lehúztam ujjamról a gyűrűmet és felajánlottam a zsetonosnak, hogy folyósítson rá húsz frank kölcsönt.

Egész váratlanul mellettem termett a Casino igazgatója, aki csakhamar átlátta a helyzetet, intézkedett, hogy megkapjam a húsz frankot, de egyúttal kitiltott a Casinóból és azt mondta, meg ne lásson többet a roulette-asztalok körül.

Bizony, sokszor sétáltam fel- és alá a Casino bejárata előtt, odabentről mosolyogva integettek a vidámkedvű kruptiéék, de nem mehettem be és így a gázsim megmaradt.

Most már csak römizek — ezt a játékot viszont nagyon szeretem, — persze, csak filléres alapon.

*

Ez volt az életem. A kis Zoli, a törpe artista, hol vídám, hol szomorú, de mindig mozgalmas élete. Úgy érzem, egy nagy családhoz tartozom, a világ artistáinak nagy familiájához. Barátok vagyunk és soha nem feledkezünk meg egymásról. Ha egyikünk bajba jut, biztosan segítséget talál a másiknál.

Az olvasó egy kicsit most a kulisszák mögé nézett, láthatta, hogy hátul, az öltözőkben nincs mindig öröm és néha akkor is nevetnünk kell, amikor sírni szeretnénk. De túl mindenben, az egyén gondján, baján, fájdalmán, van nekünk egy olyan jutalmunk, amilyent semilyen polgári halandó nem kaphat meg. Mert mindenre gyógyulást és irt hoz az a szeretet, az az elismerés, amely megnyilvánul, amikor tapsra verődnek össze a tenyerek és a nagyérdemű közönség arcán megjelenik — a mosoly.

V É G E .

ZOLI
A GYERMEKEKNEK

Kedves Gyerekek!

Egész biztosan tudom, hogy valahányszor jó szüleitekkel vagy kísérőitekkel eljöttök a cirkuszba, mindannyiszor örömmel és szeretettel fogadtok engem is, amikor a porondra lépek. Kis arcotokra mosoly derül, hiszen Ti is érzitek, valamennyieteknek igaz barátja vagyok.

Ebben a könyvben, amit most a kezetekben tartotok, megírtam az életrajzomat, mindent úgy, ahogy történt, kiesi gyerekkoromtól fogva mind a mai napig. Ezt az ívet a könyvből Nektek szánom, kedves Gyerekek és remélem, örülni fogtok annak, ha néhány tanulságos történetet mondok el az életemből.

Mindenekelőtt — és ne gondolja senki, hogy most tréfálok — el fogom Nektek mondani, miért maradtam olyan kiesi, mint amilyen vagyok. Hát bizony, tagadhatatlan, hogy ebben nagyon nagy szerepe volt a főzeléknek. Ugyanis: bár szüleim nagyon gyakran mondták, Zolika, egyél, Zolika ne hagyd ott a spenótot, Zolika, levest kell enni, mert a gyomor olyan, mint egy kert, amelynek vírágai elhervadnak, ha nem öntözik őket, bizony, Gyerekek, ezt nagyon sokszor mondták az én drága, jó szüleim, de mivel makacs voltam és nem törődtem intő szavukkal, legtöbbször hozzá sem nyúltam sem a leveshez, sem a főzelékhez.

Hát ezért maradtam kicsi.

Amikor észrevettem, hogy megálltam a növésben és nem fejlődöm tovább, nem leszek magas, mint a többiek, akkor már szívesen ettem volna mindenféle főzeléket, meg levest, no meg főtt tésztát, de sajnós, akkor már késő volt és ameddig élek, mindig vissza fogok gondolni jó szüleimre, akik csak a javamat akarták, amikor sokszor meghaltak és nehezteltek rám, mert nem ettem.

Éppen ezért, mint igazi barátotok, azt a jótanácsot adom valamennyieteknek, fogadjátok meg, amit a szülők mondanak és ne csak a húst, de a levest, és az oly tápláló főzeléket is egyétek meg. Aki csak húst eszik és édességet, az nem fog megnőni és olyan kicsi marad, mint én.

Most pedig elmondom Nektek azt a történetet, amelyből megtanulhatjátok, hogy nem szabad csúfolódní és gúnyolódní, mert aki embertársát gúnyolja, alaposan pórujár.

Még Pécsent történt, ahol bádogosinas voltam, hogy egy vasárnapi napon, amikor kirándultunk, velünk jött egy velem egyidős fiú, aki egész idő alatt azzal szórakozott, hogy kis termetem miatt gúnyolt. Sajnós, akkoriban én már lassan megszoktam, hogy egyes lelketlen emberek gúnyt űznek belőlem és eleinte nem is nagyon törődtem vele. De ez a fiú egy percre sem hagyta abba a gúnyolódást.

Körülbelül dél felé egy patakhoz érkeztünk, ahol különféle társasjátékokkal szórakoztunk. Mindenki játszott, mindenki vidám volt, csak éppen az imént említett fiú nem

vett részt a játékban, hanem tovább is folytatta gúnyolódását. Ekkor azután — nem lehet csodálni — engem is elfutott a harag, felemeltem a közelemben fekvő sétatobot és szaladni kezdtem a gúnyolódó fickó felé. De őt még ez sem bántotta. Arccal felém fordult és úgy hátrált, miközben tenyerével számfület mutatott és továbbra is csúfolta a termetemet. Hátrált, hátrált, de nem vette észre, hogy már ott áll közvetlenül a patak partján és amikor utoljára kiáltotta, hogy „Zoli, te kis . . .”, akkor már nem tudta befejezni a mondatot, mert belepottyant a vízbe.

Persze, a többiek hamarosan segítségére siettek, kimentették a patakból, megszáritották a ruháját, de most már esze ágában sem volt a gúnyolódás, mert valószínűleg belátta, az Isten büntette így, amiért egész nap évődött velem.

Akinek csak egy kis esze van, az levonhatja ebből a történetből a tanulságot: nemcsak esúnya dolog, de vétek is, ha embertársainkat gúnyoljuk és az ilyen cselekedet soha nem marad megtorlás nélkül.

*

Most pedig, Gyerekek, elmesélek Nektek egy másik esetet az életemből, amelyből viszont annak kell kiderülni, hogy a gyermek fogadja meg mindig, amit a szülők vagy a felnőttek tanácsolnak, mert neki még nincsen megfelelő tapasztalata, hogy tudja, mit szabad, és mit nem.

Jól emlékszem, szüleimmel laktunk egy kis fehérre meszelt házban és megboldogult édesanyám, aki nagyon szerette, ha szépen öltözve járok, egy vasárnapi napon rámadta a világoskék ünneplő ruhámat. Fejembe nyomta

azt a fehér sapkát, amit nagyapámtól kaptam ajándékba, azután engedélyt adott, hogy sétálni menjek. De még talán ki sem léptem a kapun, amikor jó anyám utánam szaladt és a lelkemre kötötte:

— Zolikám, vigyázz magadra és a ruhádra, ne menj a mocsár felé.

Ugyanis nem messze mitőlünk, az erdő szélén jókora mocsár terült el és nem egyszer megtörtént, hogy azt, aki ide merészkedett, baleset érte.

Megvallom az igazat, én nem is gondoltam arra, hogy a mocsárba menjek, de csakhamar összetalálkoztam Sanyival, egy nálam öt évvel idősebb fiúval, aki így kezdte a beszélgetést:

— Gyere Zoli, átvágunk a mocsáron az erdő felé.

— Nem megyek. Édesanyám megtiltotta — válaszoltam.

— Ugyan — legyintett Sanyi — soha nem tudja meg édesanyád! Ugy ismerem a mocsarat, mint a tenyeremet, szépen átmegyünk rajta, mint valami sétányon.

Csak nagyon rövid ideig gondolkoztam, azután el feledkeztem édesanyám intő szaváról, elindultam Sanyival.

Csakhamar ott voltunk a mocsárnál és eleinte nem volt semmi hiba. Sanyi valóban ismerte az utat. De csak egy darabon! Amikor már jó mélyen bent jártunk a mocsárban, egyszerre eltűnt lábunk alól a talaj és süppedni kezdtünk.

Szégyen ide, szégyen oda, én bizony sírni kezdtem, mert új cipőm és fehér harisnyám percekben belül csupa sár lett. Sanyi pedig néhány pillanat alatt térdig merült

az iszapba. Ugyancsak tisztában lehetett azzal, milyen bajt okozott, mert odaszólt nekem:

— Ül a vállamra, Zoli!

Nagynehezen felkapaszkodtam a hátára, illetőleg a vállára, de akkor a szerencsétlen még mélyebben merült az iszapba és kényszerhelyzetében ledobott magáról. Belepottyantam a lápba, ünneplő ruhám, cipőm, fehér harisnyám és a nagyapától kapott sapka nemsokára csupa sár és piszok lett.

De hiszen, ha csak ez lett volna!

Én is elkezdtem süllyedni, elmerülni és olyan rettenetes óbégatásba kezdtem, mint még sohasem. Sírtam, bömböltem és most már eszembe jutott, hogy édesanyámnak volt igaza, amikor óvott a veszélytől.

Kétségbeesett sírásomra csakhamar előkerült az erdőkerülő, aki azután valóban jól ismerte a lápot és kötél segítségével kimentett mindkettőnket.

Képzeltetik, milyen piszkosan, szakadozottan és kétségbeesetten érkeztem haza a szülői házhoz, ahol azután sírva vallottam be édesanyámnak, hogy nem fogadtam meg a tanácsát. Megfürdettek, a ruhámat kimosták és nem büntettek meg, mert beláttam azt, amit most nektek is tanácsolok: hallgassatok az intő szóra. ha a szülők valamitől óvnak és ne engedjetez semmiféle rábeszélésnek, ha egyszer az édesanyátok valamit elbírtott. Aki nem fogadja meg a szülők tanácsát, könnyen póruljár és egész életében megemlegeti az engedetlenséget.

*

Ezúttal pedig, kedves Gyerekek, tanuljátok meg tőlem

— inert, ha kicsi vagyok is, azért mindig lehet tőlem tanulni, — hogy az óvatosságot és elővigyázatosságot soha nem szabad elhanyagolni.

Kis legényke voltam Pécsváradon, amikor elvittek az uszodába. Az uszoda medencéje két részre volt osztva, egyik fele volt a kisvíz, a gyerekek számára, másik fele a mélyvíz, ahová csak felnőttek és jó úszók mehettek.

A többi gyerekekkel ott kergetődzünk a medence szélén, ha jól emlékszem, fogócskát játszottunk. Egyszerre csak odajött hozzánk a kabinos és ránszólt:

— Gyerekek, ne kergetődzetek itt, megcsúszik valamelyik, belepottyan a mélyvízbe, aztán lesz sírás és bömbölés.

Mint az már lenni szokott, egyikünk sem hederített a jó szóra, továbbra is ott kergetődzünk, játszottunk, hancúroztunk a medence szélén. Hogy hogyan történt, azt magam sem tudnám ma már elmondani, egyszerre csak megcsúsztam és zsupsz! máris bent voltam a mélyvízben.

Jaj, Gyerekek! El sem hiszitek, milyen rettenetes volt! Kétségbeesetten rugkapáltam, mert nem kaptam levegőt és fulladoztam. Amikor azután végre kibukkant a fejem a vízből, kétségbeesetten sikoltottam, mert éreztem, hogy ismét el fogok merülni. Szerencsére az úszómester beugrott utánam a medencébe és megmentett. Akár hiszitek, akár nem, úgy hallgattam, mint érett dinnye a fűben, amikor a derék ember jól leszidott és megmondta, ha még egyszer ott lát a medence szélén, gondolkodás nélkül elnászpárol. Sajnos, azóta úgy félek a víztől, hogy nem tudtam megtanulni úszni, amire pedig artista életem során nem egyszer szükség lett volna.

Régi mótoros vaggok ...

Ebből az esetből is láthattátok, hogy nem szabad eleresztenünk a fülünk mellett, ha valaki jóakaratóan óvatosságra, vagy elővigyázatosságra int bennünket.

*

Bizony, gyerekek, higyjétek el nekem, hiszen én már jóval idősebb vagyok, mint Ti, hogy a szülők és nagyszülők nemcsak tiszteletet, de őszinte szeretet is megérdemelnek. A legtöbb szülő egész nap azon fáradozik, hogy előteremtse mindazt, aminek segítségével jó, kellemes és gondtalan életet nyújthat Nektek. Emlékszem például, az én megboldogult nagyapám csak úgy, leste a szavamat és amit kértem — ha módjában állt, — meg is vette. Előfordult egy alkalommal, hogy odaálltam elébe és ezt a kis verset énekeltem el neki:

*„Édes Nagypám, édes Nagypám,
Arra kérem szépen,
Sárga cipőt, sárga cipőt
Vásároljon nekem.
Sárga cipőt, se, haj
De örülnek, seh haj,
Sárga cipőt, sárga cipőt
Vásároljon nekem!“*

Csak egyszer kellett elénekelnem és az én drága, jó nagyapám csakhamar egy pár nagyon szép sárga cipővel ajándékozott meg.

De nemcsak sárga cipőt vett nekem, hanem minden mást, amit kértem. Emlékszem, nagyon szerettem az állatokat. Nagypámtól olyan állatokat kaptam, amilyennel egyik gyerek sem dicsekedhetett: volt gólyám, sőt egy nagyon szép vörös rókám is.

Sajnos, kedves Gyerekek, az élet olyan, hogy akiket nagyon szerelünk, nem élnek örökké. Nem élnek örökké a nagyszülők sem, akik pedig szívük minden melegével és jószágával közelednek hozzánk, szinte lesik a kívánságunkat és boldogok, ha nekünk örömet okoznak. Éppen azért becsüljétek meg és szeressétek a jó nagyszülőket is, akik büszkék a derék magaviseletű kis unokákra.

•

Biztosan ludom, hogy nem vetitek meg az én jó tanácsaimat. Igaz, hogy kiesi vagyok, de majdnem az egész nagyvilágot láttam már, jártam Európa minden országában és a tengeren túl is.

Fogadjátok meg, Gyerekek, hogy takarékosak lesztek. Ez alatt persze nem kell azt érteni, hogy megvontok magatoktól mindent és összekuporgatjátok a pénzt, mert hiszen a pénz egymaga nem boldogít. De akinek néha egy kis ajándékpénz jut a rokonoktól, vagy szülőtől, jól teszi, ha valamieskét félretesz.

Elmondom most Nektek, milyen jól jött nekem, hogy takarékoságra tanított az édesapám. Még 1914-ben, mielőtt a nagy háború kitört, Londonban játszottam. Egy szép napon azután az ottani hatóságok kimondották, hogy nem léphetek fel tovább. Hígyjétek el, Gyerekek, az volt a szerencsém, hogy előző fellépéseim során félretettem magamnak egy kis pénzeeskét és nem költöttem el mindazt, amit megkerestem. Ha akkor nem vagyok takarékos és minden pénzemet elköltöm, ott álltam volna egyetlen fillér nélkül, kiteve az éhségnek és nélkülözésnek. Miután pedig takarékos voltam, nem kellett nélkülözöm és meg

tudtam várni, amíg, adódó alkalommal hazajuthattam Magyarországra.

Ebből is láthatjátok, a takarékoság meghozza a jutalmát.

*

Ugy-e, Gyerekek, Ti valamennyien szeretitek az édes-séget? Valamennyien szeretitek a jó tortát, süteményeket, cukorkát és a finom gyümölcsöt?

Hát azt tudjátok-e, kedves pajtásaim, hogy sajnos, vannak gyerekek, akiknek ezekből a finom dolgokból csak nagyon ritkán jut valami? Ti talán még nem találkoztatok olyan szegény gyerekekkel, akinek jóformán soha nem jut egy kis édesség, vagy finom gyümölcs. De én már találkoztam ilyenekkel, sajnos, nem is egyszer. Idehaza is, külföldön is nem egy ízben léptem fel a gyermekkórházban, vagy gyermekmenhelyen, ahol a beteg, ápolásra szoruló, vagy árva gyermekek sorsát intézik.

Higyjétek, el, kedves pajtásaim, azoknak a gyerekeknek, akiknek a jó Isten olyan szülőt adott, aki minden földi jóval elhalmozza a gyermekét, néha gondolnia kell azokra is, akiknek csak nagyon ritkán jut egy-egy jó falat. A jótékonyság, a szegények gyámolítása, Istennek tetsző leladat és egészen bizonyos, hogy közületek mindegyiknek jobban ízlik majd a falat, ha tudja, hogy juttatott belőle olyannak is, akinek nem telik édességre, vagy hasonló jóra.

Jól emlékszem, hogy Londonban, ahol karácsonykor felléptem az egyik gyermekgondozóban, megnevettem néhány kisleányt, azután belenyúltam a magammal hozott hóröndbe, amely tele volt különféle édességekkel és mind-

egyik gyereknek egy-egy tortát nyomtam a kezébe. Tyűh, ha láttátok volna, milyen öröm volt ott! Bizony, kedves gyerekek, nagy volt az öröm, de a legnagyobb öröm az enyém volt. És tanuljatok meg egyet: adni még nagyobb öröm, mint kapni!

*

Most nagyon kényes kérdéshez érkeztünk, kedves Gyerekek. Ekörül rendszerint hiba szokott lenni és ez nagyon helytelen. Az igazmondásról van szó. A közmondást biztosan valamennyien ismeritek: a sánta kutyát és a hazug embert könnyű utóíérni.

Hallgassatok csak ide, mi történt énvelem, amikor hazudtam.

Még gyerek voltam Pécssett és nagyon sokan jártak a házunkhoz. Volt egy Béla nevű pajtásom, annak a szülei gyümölcstermeléssel foglalkoztak. Béla, valahányszor hozzánk jött, mindig szép piros almákat hozott és én legszívesebben azon nyomban beleharaptam volna valamelyikbe. De édesanyám rendszerint kikapta a kezemből, mondván:

— Mosatlan gyümölcsöt nem szabad enni !

Egy szép napon Béla értem jött és meghívott, menjek el hozzájuk. Édesanyám, aki ismerte kissé engedetlen természetemet, többízben is figyelmeztetett:

— Zolikám, elmehetsz, de nagyon vigyázz, ne egyél semmiféle mosatlan gyümölcsöt.

Hát persze, a figyelmeztetésre csak addig emlékeztem, amíg kiléptem a kapún. Nem sokkal később ott voltam Bélának/kertjében és amikor megláttam a mosolygó almákat, a szép, hamvas szilvákat, már eszembe se jutott, amitől édesanyám oly nagyon óvott, hogy a gyümölcsöt csak

mosva szabad fogyasztani. Sorra ettem az almákat, majd a szilvát, mégpedig jókora mennyiséget.

Amikor délben hazaértem és behozták a levest, azt mondtam, köszönöm, nem kérek, nem vagyok éhes.

Ugyanezt mondtam a húsnál és főzeléknél is, ami persze nem kerülte el az édesanyám figyelmét.

— Mi van veled, Zolikám? Biztosan túletted magad gyümölcsrel?

Féltem, hogy kikapok és ezért így válaszoltam:

— Nem ettem gyümölcsöt, édesanyám.

— Akkor miért nincs étvágyad? Igazat beszélsz, Zoli?

Egy pillanatig gondolkoztam, azután sietve rávágtam:

— Igazat beszélek, anyukám.

Azt hittem, hogy hazugságom soha nem derülhet ki. Béla amúgy sem fogja elárulni, hogy gyümölcsöt ettem. Hát Béla nem is árulta el, elárultam én magam, mert ebéd után 39 fokos lázam lett és szüleim elhívták az orvost.

Az orvos alaposan megvizsgált, kitapogatta a gyomromat és máris közölte véleményét, amely szerint mosatlan, nyers gyümölcsöt ettem, ettől van lázam és örüljünk, ha nem lesz komolyabb bajom.

Itt bizony nem lehetett tovább hazudni és én megint csak beláttam, — mint már annyiszor, — hogy igazat kell mondani, de mindenekelőtt szót kell fogadni a szülőknek, mert azok csak a javát akarják gyermeküknek.

A torkoskodásra is nagyon rá lehet fizetni. Képzelték csak el, mi történt velem! Azt ugyebár tudjátok, hogy felnőtt koromban sem lettem valami nagy legény, képzelhetitek, hogy gyermekkoromban még kisebb voltam.

Viszont torkoskodni nagyon szerettem, a lekvár egyik kedvenc csemegém volt. Hát, persze, örökké lekvárt enni sem lehet, mert az ember könnyen elrontja a gyomrát, különösen pedig nem szabad lekvárt enni késő este, jóval a vacsora után. Azonban, hiába tudtam én mindezt, egy este, miután már lefektettem, édesanyám megcsókolt és elbúcsúzott tőlem, lábujjhegyen kiosontam a szobámból, benyitottam az éléskamrába, leemeltem egy üveg lekvárt a polcról, leültem az ott talál számolyra és majszolni kezdtem.

Bizony, kedves Gyerekek, jó félüveg lekvárt megettem már, amikor egyszerre csak kattant a zár és ránzárták az éléskamra ajtaját.

Mint minden este, édesanyám ezen az estén is mindent bezárt, mielőtt aludni tért volna. Hát most képzelhettek! Nem volt már nyár, az éléskamra ablakán keresztül ugyancsak befütyült a hideg szél és én csakhamar fázni kezdtem. De mukkani sem mertem, nehogy eláruljam magam.

Akkor láttam, hogy a torkoskodásért magas árat kell fizetnem. Bizony, bevallom őszintén, nem sokáig bírtam a fagyoskodást. Sötét is volt, egy kicsit féltem is, fáztam is és sírni kezdtem. De a sírásomat nem hallotta senki és akkor kétségbeesésemben dörömbölni kezdtem az éléskamra ajtaján.

Azt ugye nem kell magyaráznom, hogy nekem nincs valami nagy öklöm és így nem tudtam akkorákat ütni az éléskamra bezárt ajtajára, hogy megremegjen tőle a ház. Legalább negyedóra hosszát vertem az ajtót, amíg a közelben alvó szolgálólány felébredt és beszólt az édesanyámnak

a szobába. Mire kinyitották az ajtót és visszavittek az ágyamba, már egészen át voltam fázva és olyan náthát kaptam, hogy egy hélig feküdnöm kellett. A torkosságomért alaposan megfizettem, mert a félüveg lekvár után több, mint egy félüveg rossz és keserű orvosságot kellett bevennem, azonkívül az édesanyámtól is volt mit hallgatnom. Ekkor fogadtam meg, hogy soha többet nem fogok torkoskodni.

•

Most még búcsúzóul csak egy rövid kis történetet mondok el Nektek, aminek szintén megvan a maga tanulsága. A legtöbb gyerek, persze minden ok nélkül, fél a víztől és nem szeret mosakodni. Hát ez nagyon helytelen dolog, gyerekek, mert a mosakodás nagyon fontos. A tisztaság a legjobb érzés a világon és aki nem szeret mosakodni, az ezt a jóérzést soha nem ismeri meg.

Bádogosinas voltam Pécesett és mi tagadás benne, én sem valami nagyon szerettem a hideg vizet. Amikor csak tehettem, elmulasztottam a mosakodást, amíg egyszer csúnyán rá nem fizettem.

Egy alkalommal a mesterem jókora kulcsot nyomott a kezembe azzal, hogy vigyem el az egyik közelben lakó családhoz. El is indultam, csakhamar megérkeztem oda, ahová küldtek és amikor beléptem az előszobába, láttam, hogy a fogason csupa gyerekkahát lóg; a család nyolc éves kisfiának ünnepelték a születésnapját.

A kulcsot átadtam annak az úrnak, aki megrendelte és eltettem az érte járó pénzt. Ekkor ez az úr hozzámfordult, megsímogatta a fejemet és azt mondta:

— Nézd, Zolika, Te is kisiú vagy, menj be egy picit a gyerekekhez, uzsonnázz meg velük, majd én kimentelek a főnöködnél.

Hát persze, nagyon megörültem ennek a meghívásnak és éppen elindultam a szoba felé, amikor a kedves házigazda utánamszólt:

— Gyere csak vissza, Zolika!

Visszafordultam. A házigazda odalépett hozzám, megnézte a nyakamat, aztán a fejét esóváltta.

— Ejnye, ejnye, kisfiam, Te nem szeretsz mosakodni! Ide pedig csakis olyan gyerek mehet be, akinek tiszta a nyaka!

Hát most képzeljétek el, kedves Gyerekek, mennyire szégyenkeztem! Lángvörös arccal hagytam el az előszobát és azon a napon elhatároztam, hogy soha többet nem mulasztom el a mosakodást.

*

Remélem, kedves Gyerekek, örültetek annak a néhány történetnek, amit elmondtam és okultok is rajta. Ha pedig legközelebb eljöttök a cirkuszba, akkor személyesen is találkozunk. Addig is gondoljatok rám szeretettel, mert én is sok-sok melegséggel gondolok az én kis Pajtásaimra.

Szervusztok,

ZOLI.

